

**Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы**

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы

Бекітемін

**Академия бастығының
ғылыми жұмыс жөніндегі
орынбасары з.ғ.к., доцент
полиция полковнигі**

О.Т. Сейтжанов

2019ж. «___» _____

**7М12301 «Құқыққорғау қызметі. Ғылыми-педагогикалық
магистратура» мамандығына арналған
GKGMTOM 5205 «Жалпы құқықтың және мемлекет
теориясының өзекті мәселелері»**

**пәні бойынша жұмыс оқу бағдарламасы
(SYLLABUS)**

Оқу нысаны: күндізгі

курс: 1

семестр: 2

кредит саны: 3

дәріс: 8

семинар: 20

тәжірибе: 2

МОӨЖ: 30

МӨЖ: 30

Емтихан

Қарағанды 2019

7М12301 «Құқыққорғау қызметі. Ғылыми-педагогикалық магистратура» мамандығына арналған «Жалпы құқық және мемлекет теориясының өзекті мәселелері» пәні бойынша оқу жұмыс бағдарламасы (SYLLABUS)

Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция майоры Әбілқас Перизат Қайратқызы

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының отырысында қарастырылды. «11» маусым 2019 ж № 20 хаттама

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы з.ғ.к., полиция подполковнигі

Р.К. Джиембаев

Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ОӘК отырысында қарастырылды.
2019ж. «11» шілдедегі № 11 хаттама

© Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2019 ж.

2.1 Негізгі ақпарат:

1. Шифр және мамндық атауы	7М12301 «Құқық қорғау қызметі» мамандығы
2. Курс, семестр	1 курс, 2 семестр
3. Пән циклы	Оқу орнының компоненті
4. Кредит саны	3
5. Сабақ өткізу орны	Оқу аудиториялары, дәріс залы
6. Дәріскер (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Әбілқас Перизат Қайратқызы, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция майоры. Жұмыс телефоны: 30-34-16
. Қалған сабақ түрлерін жүргізетін оқытушылар (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Рамашов Олжас Нурмамбекович мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция лейтенанты Жұмыс телефоны: 30-34-16

2.2. Пререквизит: аталмыш курстың материалын игеруден бұрын докторантға белгіленген оқу жұмысы жоспары көлемінде алатын тиісті құқықтық теориялық білім қажет.

2.3. Постреквизит: белгіленген курс бойынша оқыту көлемі Докторанттардың білімін, іскерлік, ғылыми зерттеулер барысында арнайы ғылыми ілімдерді пайдалануда ұсынымдар мен дағдыларды пайдалану мақсатында жұмсалы керек.

2.4. Пәннің қысқаша сипаттамасы:

Пәннің мақсаты мен міндеттері:

«Жалпы құқық пен мемлекет теориясының өзекті мәселелері» пәні заңды түсіну және қалыптасқан ұғымдарды қайта бағалау саласындағы соңғы үрдістерді ғылыми тұрғыдан түсінуді мақсат етеді. Ескі және жаңа мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың, институттар мен мекемелердің сәйкессіздігі көп қырлы, күрделі және оларды тереңірек, әрі жан-жақты зерделеуді талап етеді.

«Жалпы құқық пен мемлекет теориясының өзекті мәселелері» курсы мемлекет пен құқық теориясының барлық бағытын қамтуды көздемейді.

Ол теориялық, ғылыми және әдістемелік тұрғыдан маңызды тақырыптар бойынша ғаламдардың пікіріне назар аударылды.

Пәннің мазмұны мен мақсаты:

- магистрлердің білімін мемлекеттік және заңды өмірде қазіргі заманғы

түсіну процесінде қалыптасқан соңғы идеялармен байыту;

- заңдар мен заңнаманың күрделі жүйесін еркін меңгеру, құқықтық қақтығыстар мен нормативтік құқықтық актілердің кешенді иерархиясы мәселелеріндегі басымдықтарды табу;

- мемлекет пен құқық теориясының өзекті мәселелерін мемлекеттік басқару қызметін жетілдіру және құқықтың нақты салаларында заманауи ғылыми зерттеулердің мәселелерін байланыстыру;

-теориялық әртүрлілікке негізделген заңды ойлауда өзіңіздің жеке көзқарасыңызды дамыту.

2.5. Пән бойынша тапсырмаларды орындау және тапсыру кестесі:

№	Жұмыс түрлері	Мазмұны және мақсаты	Ұсынылған әдебиеттерге сілтеме	Бақылау нысаны (рейтинг шкалаға сәйкес)	Балл (рейтинг шкалаға сәйкес)	Есеп беру нысаны	Тапсыру мерзімі
1.	Семинар	Жоспарға сәйкес	Әдебиеттер тізімге сәйкес	Сұрау, конспект, тапсырма тексеру	0-100	ауызша	Семинар сабағында
2.	МОӨЖ	Жоспарға сәйкес	Әдебиеттер тізімге сәйкес	Сұрау, конспект, тапсырма тексеру	0-100	Ауызша, жазбаша	15 аптаға дейін
3.	МӨЖ	Жоспарға сәйкес	Әдебиеттер тізімге сәйкес	Сұрау, конспект, тапсырма тексеру	0-100	Ауызша, жазбаша, тест	Жоспар бойынша
4.	Емтихан	Жоспарға сәйкес	Әдебиеттер тізімге сәйкес	Тест	0-100	тест	Жоспар бойынша

2.6 Курс саясаты:

Сабақтарды босату – сіздің оқуға ынтызарлығыңызды көрсетеді және курс бойынша қорытынды баға шығарған кезде ескеріледі. Сіздің бағаңыз алынған тапсырмаларды уақытында тапсырмаған жағдайда сіздің балыңыз әр уақытта орта балға дейін төмендетіледі. Сіздің міндетіңіз аудиторияда болу және оқу. Ойламаған жағдайлар мысалы, сырқат, үйдегі немесе жұмыстағы келеңсіздіктер сіздің сабақты босатуыңызға құқық береді. Бірақ мұндай жағдайда сіз болған жағдайды оқытушыға ақпараттандыруыңыз керек және

тапсырманы алдын ала тапсырған жөн.

Өз жұмысында бола отырып, және осыған байланысты қызметтік міндетті орындамау – жазаға алып келеді. Осы курс бойынша барлық тапсырмалар семестрлік сабақ кестесінде белгіленген сабақ басталғанға дейін аяқталуы қажет. Белгіленген мерзімнен кейін тапсырылған тапсырмалар белгіленген бағадан төмен болады және өз кезегінде аталмыш курс бойынша қорытынды бағаға әсер етеді. Сабақ кестесі бойынша аудиторияда өткізілетін жұмыс та барлық топтың жұмысына әсер етеді. Егер де сабақ орындау кезінде сіз сабақта болмасаңыз және сізге бөлінген жұмысты орындамасаңыз, онда сіз сабақ босатқаныңыз сияқты жазаланасыз.

Курсты зерделеу барысы бәсең емес, белсенді болуы қажет. Үй тапсырмасын орындауға аптасына 2-3 күн беріледі. Сіз оқытушымен кеңес беру кестесіне сәйкес ылғи кеңес алып отыруыңыз қажет. Оқулықты тапсырманы орындау кезінде ғана емес, осы курстың барлық кезеңінде де оқып жүру керек. Әр бір сабаққа дайындалу қажет. Курсты зерделеу жетістігі көбінесе Сіздің аудиториядағы жұмысыңызға байланысты. Сабаққа жақсы қатысу, сабақтарда белсенділік таныту, оқытушының барлық тапсырмаларын мерзімінде сапалы орындау сізге аттестация мен емтихан кезінде көмек болады. Емтихан Сіздің теориялық біліміңізді тексеруге емес, ал оларды тәжірибеде қолдану мүмкіндігіне бағытталады. Емтиханда сіз тест түрінде сұрақтарға жауап бересіз. Емтиханда барлық сұрақтар үй жұмысы, аудиториядағы тестке негізделеді және т.б.

Межеаралық аттестация бұрынғы өтілген материалдар бойынша жүргізіледі. Қорытынды емтихан барлығына міндетті және өткен материалмен негізделеді.

Әр дәріс басталғанға шейін тақырыптың негізгі моменттері көрсетілген материалдар таратылады. Өтінеміз, аталған материалды сабақ басталғанша оқып шығыңыз. Дәрістен кейін дәріс конспектісінде көрсетілген негізгі оқулықтан берілген барлық материалды, бақылау сұрақтарына ауызша жауапты міндетті түрде оқып шығыңыз. Сіздің осы дайындығыңызды оқытушы алдын ала ескертусіз тестімен тексереді; осы тестілердің бағасы қорытынды бағаға қосылады. Дәріс курсының тақырыптары бойынша 5 бақылау жұмысы жоспарланған, сонымен қатар өткен теориялық материалды меңгеру үшін межелік бақылау жүргізіледі.

Тапсырманы орындау кезінде тыйым салынады:

- плагиатпен айналысуға;
- Сіз үшін біреулердің жұмыс істеуі;
- белгіленбеген мерзімде жұмысты тапсыруға әрекет жасауға;
- топтық тапсырма орындау кезінде топтың жұмысына қатыспау және ол үшін балл талап ету және т.б.

Курсанттардың міндеті (ұсынылатын тізім):

1. Сабаққа кешікпеу.
2. Сабақ кезінде сөйлеспеу, газет оқымау, ұялы телефонды өшіру қажет, сағыз шайнамау;
3. Сабаққа нысанды киімде келу;
4. Сабақты босатпау, сырқат бойынша болмаған жағдайда анықтама әкелу;
5. Босатылған сабақтарды оқытушымен белгіленген уақытта өтеу;
6. Тапсырманы орындамаған жағдайда қорытынды баға төмендетіледі;
7. Сабаққа күнде бару;
8. Оқу процесіне белсенді қатысу;
9. Үй тапсырмасын тырысып орындау;
10. Курстастарға және оқытушыларға сабырлы, ашық, ілтипатты болу;
11. Барлық сабақтарда кері байланысты үйлесімді ұстану.
12. Аса ұялшақ курсанттарды пікірталасқа тартып ұжымдық жұмысқа ынталандыру.
13. Сабаққа уақытында кешікпей келу;
14. Себепсіз жағдайлар бойынша сабақты босатудан аулақ болу;
15. Оқу аудиторияларына темекі шегуге жол бермеу;
16. Семинар уақытында телефонды қолданбау;
- 17.

Академиялық мінез-құлық саясаты мен этикасы оқу орнының ішкі тәртіп ережесімен, полиция қызметкерінің этикалық кодексімен негізделеді, атап айтқанда:

- оқытушылармен, қызметкерлермен және жолдастармен сыпайы болу;
- Академияның, институттың, факультеттің, кафедраның, курстың барлық тәрбиелік іс-шараларына қатысу;
- Академияда мінез-құлық мәдениетін ұстану;
- оқу корпустары мен аудиторияларда тазалық сақтау.

Аталмыш курсқа деген сіздің көзқарасыңыз бен жүріс-тұрысыңыз мемлекеттік қызмет пен полиция қызметкерінің әдеп кодексіне сәйкес болады деген ойдамыз. Сізге сабақтан қалуға, кешігуге, аудиторияда тәртіпсіз болуға болмайды. Сабаққа сіз дайын түрде келуіңіз қажет.

2.7. Ұсынылатын әдебиеттер тізімі

№ п/п	Авторы, атауы	Басылымы, шыққан жылы
1. Нормативтік құқықтық актілер		
1	Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 (соңғы өзгерістермен)	//www.online.kz/

2	Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің - Ұлт Көшбасшысы Н.А. Назарбаева Қазақстан халқына: Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстанның дамуының басты бағыты	27.01.2012. //www.akorda.kz/
3	ҚР Тұңғыш Президентінің «Қазақстандық жол 2050» «Жалпы мақсат, ортақ мүдделер, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы	17 қаңтар 2014ж.//www.akorda.kz/
4	Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Назарбаевтың «Нұрлы жол болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы	11.11.2014. //www.akorda.kz/
5	Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің - «Қазақстанның жаңа жаһандық шындығында: өсім, реформалар, даму» атты Қазақстан халқының Жолдауы.	30.11.2015 ж.//www.akorda.kz/
6	Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Қазақстанның әл-ауқатының өсуі: табыс пен өмір сапасының артуы»	5.10.2018 ж. //www.akorda.kz/
7	ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі	05.07.2014ж.//www.online.kz/
8	Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі	03.07.2014ж.//www.online.kz/
9	Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі	23.11.2015 ж.//www.online.kz/
10	«Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	6.04.2016 ж.//www.online.kz/
11	«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	18.11.2015 ж. //www.online.kz/
12	«Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	15.03.1999ж.//www.online.kz/
13	«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	23.11.2015 ж.//www.online.kz/
14	«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	27.07.2007ж.//www.online.kz/
15	«Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	06.01.2011ж. /www.online.kz/
16	«Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	23.04.2014ж. /www.online.kz/
17	Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерінің этикалық кодексі (Мемлекеттік қызметшілердің ресми этикасының ережелері) Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің № 153 Жарлығымен бекітілген	29.12.2015ж. //www.online.kz/
18	«Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	15.07.2002 ж.//www.online.kz/
19	«Қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	31.05.1996 ж., //www.online.kz/

20	Земельный кодекс Республики Казахстан	20.06.2003 ж. //www.online.kz/
21	«Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	23.01.2001 ж. //www.online.kz/
22	«Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	30.06.2017ж. //www.online.kz/
23	«Діни сенім бостандығы және азаматтардың діни бірлестіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	11.10.2011 ж. //www.online.kz/
24	«БАҚ туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	23.07.1999 ж. //www.online.kz/
2. Негізгі әдебиет		
25	Марченко М.Н. Теория государства и права. 2-ші басылым, қайта қаралған және кеңейтілген.	М., Проспект, 2005ж.
26	Авторлар тобы. Проблемы теории государства и права.	М, 1998ж.
27	Общая теория государства и права. 2 томдық оқу курсы.	М, МГУ, 1998ж.
28	Теория государства и права, Оқу құралы / А.У. Бейсенова.	Алматы: Атамұра, 2006 ж.
29	Теория государства и права. Оқулық. Өзбекұлы С. және Кобабаев О.К.	Алматы, 2006ж.
30	Ибраева А.С. Теория государства и права.	2006 ж.
31	Биекенов Н.А., Исаева С.Н., Адрисова Ш.М. Теория государства и права в вопросах и ответах. Оқу құралы.	Қарағанда, 2003, 2004ж.
32	А.М. Лушников. Теория государства и права. Элементарлық курс.	М., 2008ж.
33	Кулапов В.Л. и А.В. Малько. Теория государства и права. Оқулық.	М., 2009ж.
34	Смоленский М.Б. Теория государства и права. Оқулық.	М., 2010ж.
36	Джиембаев Р.К. Теория государства и права. Оқу құралы.	Қарағанда, 2012ж.
35	Джиембаев Р.К., Тусупбеков С.С. Мемлекет және құқық теориясындағы негізгі түсініктер мен терминдер сөздігі.	Қарағанда, 2014ж.
36	Огарев Г. Законы успешного управления людьми	Ростов на Дону, 2005ж.
3. Қосымша әдебиеттер		
37	Абайдельдинов Е.М. Соотношение международного и национального права Республики Казахстан (проблемы становления приоритетности)-	Алматы: Қазақ университеті, 2002ж.
38	Алимжан К. Вопросы теории обычного права.	Алматы, 2003ж.
39	Соколов А.Н. Правовое государство: от идеи до ее	Калининград: ФГУИПП

	материализации.	«Янтарный сказ», 2002ж.
40	Баймаханов М.Т. и др. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода.	Алматы, Жеті жарғы.1995ж.
41	Бобылев А.И. Общество, гражданское общество, личность, государство, право, их взаимодействие на современном этапе Право и политика	2001ж.
42	Деннис Ллойд. Идея права Перевод с английского М.А. Юмашева. Ю.М. Юмашева, научный редактор Ю.М. Юмашев	М.: «ЮГОНА», 2002ж.
43	Ибраева А.С. Правовая культура: проблемы теории и практики.	Алматы,2002ж.
44	Послание Первого Президента Республики Казахстан Народу Казахстана – Стратегия «Казахстан 2050» Новый курс состоявшегося государства»	Астана, 2012ж.жж
45	Новое десятилетие, новый экономический подъем, новые экономические возможности Казахстана.	//Каз. Правда от 30.01.2010 ж.
46	«Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің Жарлығы	//Каз. Правда от 17.08.2010 ж.
47	Подопригора Р.А. Государство и религиозные организации (административно-правовые вопросы). -	Алматы: Аркаим 2002ж.
48	Савин Н. Ответственность государственной власти перед обществом. Государство и право.	М., 2000ж.
49	Сапарғалиев Г., Мухамеджанов З., Жанузакова Л., Сакиева Р., Проблемы унитаризма в Республике Казахстан.	Алматы. «Жеті жарғы», 2000ж.
50	Ударцев С.Ф. Метаправо и правопонимание (о трансформации правопонимания на новом уровне правового развития')	Научные труды «Адилет», 2000ж.
51	Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности.	Свердловск,1991ж.
4. Интернет-ресурстар		
52	Алексеев С.С, Восхождение к праву. Поиски и решения. 2-е издание, перераб. и дополн.	М., 2002ж.
53	Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. Ред. Е.А.Лукашевой	М.: НОРМА 2002ж.
54	Марченко М.Н. Проблемы правопонимания в связи с исследованием источников права	// Вестник МГУ. серия право М., 2002ж.
55	Котов А,К. Суверенный Казахстан: гражданин, нация, народ (вопросы конституционного права)	Алматы: Жеті Жарғы, 1996ж.
56	Елюбаева Ж. Демократия и тоталитаризм	/Закон и время, М., 2000ж.
57	Жигуленков М.В. К вопросу о классификации функций государства.	//Право и политика, М., 2002ж.
58	.Нерсисянц В.С. Философия права,	М.,1999
59	Бусурманов Ж.Д. Евразийская концепция прав человека: Монография	Алматы: КазГЮУ,2006ж.
60	Оценка достижений реформы системы ювенальной	Караганда, 2009ж.

	юстиции в Республике Казахстан.	
61	Орумбаев Ж.Б. Общество, государство и право. Оқу құралы	Караганда, 2006ж.
62	Абайдельдинов Е.М. Соотношение международного и национального права Республики Казахстан (проблемы становления приоритетности).	Алматы: Каз.у-т, 2002ж.
63	Алимжан К. Вопросы теории обычного права. Алматы, 2003. Баекеулы Б. О правовом нигилизме и правовой реформе	// Тура би, 2000ж.
64	Баймаханов М.Т. и др. Взаимодействие правового сознания с моралью и нравственностью в обществе переходного периода.	Алматы. Жеті жарғы, 1995ж.
65	Бобылев А.И. Общество, гражданское общество, личность, государство, право, их взаимодействие на современном этапе	// Право и политика, №3, 2006ж.
66	Денис Ллойд. Идея права/ перевод с англ. М.А. Юмашева, Ю.М. Юмашева, научный редактор Ю.М.Юмашев.	М.: Югона», 2002ж.
67	Журсимбаев С. Права человека в международно-правовых актах и Конституции Казахстана.	Астана,1998 ж.
68	Ибраева А.С. Правовая культура: проблемы теории и практики.	Алматы, 2002 ж.
69	Марченко М.Н. Проблемы правопонимания в связи с исследованием источников права	//Вестник МГУ, серия право, 2002 ж.
70	Подопригора Р.А. Государство и религиозные организации (административно-правовые вопросы).	Алматы: Аркаим, 2002ж.
71	Савин В.Н. Ответственность государственной власти перед обществом	// Государство и право. М., 2000ж.
72	Сапаргалиев Г., Мухамеджанов Э., Жанузакова Л., Сакиева Р. Проблемы унитаризма В Республики Казахстан.	Алматы: Жеті жарғы, 2000ж.
73	Ударцев С.Ф. Метаправо и правопонимание (о трансформации правопонимания на новом уровне правового развития).	
74	Шайкенов Н.А. Актуальные задачи правовой политики Республики Казахстан. В кн. Проблемы формирования новой национальной правовой системы Республики Казахстан.	Алматы: НИ и РИО АВШ МВД РК., 1993ж.
75	Венгеров А.Б. Синергетика, юридическая наука, право	// Советское государство и право. М.,1986ж.
76	Керимов Д.А. Общая теория государства и права. Предмет, структура, функции.	М.,1977ж.
77	Керимов Д.А. Методология права.	М.,1989ж.
78	Керимов Д.А. Основы философии права.	М.,1992ж.
79	Козлов В.А. Проблемы предмета и методологии общей теории права	М., 1989ж.
80	Аитов Н. Что такое государство ?	// Мысль, N 4, М., 1977ж.

81	Ардашкин В.Д. К современному понятию государства.	В сб.статей "Актуальные проблемы правопедения в современный период". с. 3-5Томск, 1993ж.
82	Бутенко А.П. Государство: его вчерашние и сегодняшние трактовки.	// Государство и право, N 7. М.,1993ж.
83	Маршак А.А., Дзодиев В. проблемы становления демократического государства в России.	// Государство и право, N 8, М.,1997ж.
84	Ким В.А. Годы созидания. Анализ политических и конституционных взглядов Первого Первого Президента РК.	1999ж.
85	Малиновский В.В. Глава государства суверенного Казахстана.	Алматы, 1998ж.
86	Чиркин В.Е. Формы социалистического государства.	М., 1972ж.
87	Калинин А.Ю., Комаров С.А. Форма (источник) права как категория в теории государства и права.	// Правоведение,2000ж.
88	Адрисова Ш.М. Законодательная власть Республики Казахстан в переходный период.	Караганда: КВШ КНБ // Сб. научных трудов Конституция Республики Казахстан и проблемы ее реализации в текущем законодательстве РК, 1998 ж.
89	Калинин А.Ю., Комаров С.А. Форма (источник) права как категория в теории государства и права.	// Правоведение, М., 1990ж.
90	Тихомиров Ю.А. Договор как регулятор общественных отношений.	// Правоведение, 1990ж.
91	Щебанов А.Ф. Форма советского права.	М.,1968ж.
92	Примерные образцы уголовно-процессуальных актов досудебного производства	/ Под ред. А.Н.Ахпанова. – Алматы: Жеті Жарғы, 2002 ж.
93	М.Т. Баймаханов Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми практикалық түсіндірме	Алматы – 2010.
94	Қазақстан Республикасы Конституциясының түсіндірме сөздігі. -	Алматы: Жеті Жарғы, 1996 ж.
95	Қазақстан Республикасы Конституциясы. Түсініктеме.	Алматы: Жеті Жарғы, 1999 ж.
96	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: Нормативтік құқықтық актілер жинағы: 2 томдық /Құраст. С.Н.Исаева, З.Д. Ермакова	Қарағанды, 2013 ж.
97	Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы. Сызбалар альбомы. / Құраст. З.Д. Ермакова	Қарағанды, 2013 ж.
98	Е.К. Кубеев, С.К. Амандыкова Конституция РК. Теоретико-правовой анализ.	Алматы – 2008.

99	А. Котов Суверенный Казахстан: гражданин, нации, народ. -	Алматы, 1997
100	О.К. Кобабаев, А.О. Кобабаева «Конституционное право Республики Казахстан» Электронная книга	Алматы, 2006 г.
101	Л.Г. Литовченко Конституционное право Республики Казахстан.	Караганда, 1997
102	А.С. Матвеев Конституционное право Республики Казахстан. Альбом схем.-	Караганда, 2001
103	В.В.Мамонов, С.А. Табанов Қазақстан Республикасының Конституциясы. Схемалар альбомы. -	Алматы, 1996
104	Ғ.С. Сапарғалиев Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы -	Алматы, 1998 ж.
105	А.Н. Сағындықова Конституционное право Республики Казахстан	Алматы: Білім. 1999.
106	Алауханов Е. Қылмыс құрамы	// Заң. - 2007. - №2.
107	Абдрахимова Л. Д. Нормативно-правовой акт в системе действующего права // Материалы Республиканской научно-практ. конф. «Правовая система РК: проблемы и перспективы»	Караганда. - 2009. - С. 209-214.
108	Ахметова Н.С. Кордас И.А. Формы систематизации законодательства // Вестник КарГУ. - Серия право	Караганда. -2011. - №2 (62). - С.27-33.
109	Ахметова Н.С. Галы Ж.О., Абдраимова Д.С.Мұсылмандық-құқықтық мәдениеттің Қазақстандағы болашағы // Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане. Сборник научных трудов.	Караганда: ЖШС «Гласир», 2011.- С.21-25.
110	Байжанова Г.Т., Шапахқызы У. Құқықтүсінушіліктің негізгі типтері // ҚР мемлекеттік-құқықтық жүйені дамытудың болашақ көріністері	Қарағанды, 2004. . – Б.166-171.
111	Байжанова К.Т., Турдыгулова Г.Д. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам қалыптастырудың кейбір мәселелері //Қазіргі Қазақстандағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам институттарының дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы	Қарағанды: ЖШС «ГЛАСИР», 2010. - Б.92-97.
112	Байжанова Г.Т. Алтаева М.У.Мемлекеттің пайда болуының шығыстық жолы // Егеменді Қазақстанда құқықтық және саяси жүйенің дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы.	Қарағанды: ҚарМУ, 2011. - Б.72-78.
113	Бирманова А.И. Қазақстан Республикасындағы алқа билер сотын құрудың құқықтық және әлеуметтік мәселелері. // Қарағанды университетінің хабаршысы.	Қарағанды -Құқық сериясы, 2011. -№2(62).-Б.48-54.
114	Грибанов Д. В. Теоретико-правовое осмысление	Государство и право 2011. -

	инновационного развития общества / Д. В. Грибанов	№5. - С. 104-107.
115	Дауленов М. Президент Республики Казахстан как субъект права законодательной инициативы в свете доктрины и практики зарубежных стран / М. Дауленов //	Заңгер. -2009. - №5. - С. 37-42.
116	Джамалдинов С.А. Совершенствование механизма принятия и официального обнародования актов в рамках нормотворческой деятельности СНГ / С. А. Джамалдинов	Заңгер. - 2009. - №12. - С. 52-55.
117	Джоусе-Иванина М. К вопросу о классификации нормативно-правовых актов / М. Джоусе-Иванина	Вестник МГУ: Серия 11.Право. - 2010. №2. - С. 86-97
118	Жанузакова Л. Т. Влияние норм международного права на национальное конституционное законодательство в области личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина: опыт Казахстана и других стран Центральной Азии / Л. Т. Жанузакова	ҚР ҰҒА хабарлары=Известия НАН РК: Серия общественных наук. - 2009. - №4
119	Жуков В. Н. Философское познание государства и права / В. Н. Жуков	Государство и право. 2010. №6. С. 31-40.
120	Ибраева А.С. Құқықтық мемлекеттегі адамның құқықтары мен бостандықтарының абсолюттігі	Тураби. - 2004. - №6. – Б.17-22.
121	Какимова М.Ш. Рахманкулова Д.Д.Понятие правовой системы Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане: Сборник научных трудов.	Караганда: ЖШС «ГЛАСИР», 2011.-С.14-21.
122	Кемалов М. Конституциялық Кенес: мәртебесі мен күзіреті	Заң. - 2009. - №6.
123	Книпер, Р. Интерпретация, аналогия и развитие права: деликатное разграничение судебной и законодательной властей	Юрист. - 2009. - №7. - С. 27-31.
124	Кожаметов Г.З. Шамиев Н.С. Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане: Сборник научных трудов.	Караганда, 2011.
125	Кошиков А.Б. Мемлекетті тектендіру.	Қарағанды. - 2000.
126	Қалиев Н. Қазақстанның партиялық жүйесі: қазіргі ақуал және даму келешегі	Саясат. - 2002. - №11.
127	Қыдырәлі Қ. Қазақстан оппозициясы: кеше және бүгін	Ақиқат. - 2000. - №3.
128	Малько А. В. О роли сравнительного правоведения в современной правовой жизни / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин	Правоведение. - 2009. - № 2. - С. 125-133
129	Мақұлбеков Б. Жергілікті мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздері	Ақиқат. - 2001. - №3.
130	Мень И. В. О соотношении правового и социального механизмов в государстве / И. В. Мень	Государство и право. - 2010. - №12. - С. 78-81.
131	Мемлекеттік қызмет туралы.	Алматы, 2003.
132	Наймантаев С. Мемлекеттік басқарудың кейбір өзекті мәселелері	Заң. - 2000. - №5-6.
133	Нұсқабаев О., Әлиев Д. Құқық социологиясы: мәні, құрылымы және қызметі	Заң. - 2009. - №8.

134	Нукенов А.Н. Билікті бөліну теориясы: қазақстандық тәжірибе мәселелері	Саясат. - 2007. - №6.
135	Орақбаев Б. Толағай тарихтың жүгін көтерген желтоқсан оқиғасы	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.48-52
136	Пищулин А.В. Современный юридический позитивизм в англосаксонской правовой семье	Вестник Московского Университета - Серия 11. Право. - 2010. - №4.
137	Ралько В.В. Трансформация правовых систем: основные научные подходы, перспективы процесса	Государство и право. - 2010. - №1. - С. 111-115
138	Сапарғалиев Г. С. О предмете теории права / Г. С. Сапарғалиев, Е. З. Бекбаев	ҚР ҰҒА хабарлары =Известия НАН РК: Серия общест-венных наук. - 2009. - №4. - С. 3-9
139	Сапарғалиев Г. С. Концепция правовой политики на 2010-2020 годы и проблемы законотворчества в Республике Казахстан / Г. С. Сапарғалиев	ҚР ҰҒА хабары Известия НАН РК: Серия общественных наук. - 2009. - №6. - С. 3-8
140	Сартаев С.С. ҚР билікті бөлу және оларды жүзеге асыру принциптерінің қалыптасуы	Алматы: Жеті Жарғы, 2002.
141	Сейтасқаров М.А. Қазақстанда саяси жүйенің жаңғыруы жағдайындағы саяси әлеуметтену ерекшеліктері. - Алматы, 2000. Суслопарова Ю. В. Английские юристы XIII-XVIII вв. о природе английского права [Текст] / Ю. В. Суслопарова	Правоведение. - 2009. - № 2. - С. 173-181
142	Укин С. К вопросу о соотношении системы права и системы законодательства Республики Казахстан / С. Укин	Тураби. - 2008. - №1. - С. 53-55 б.
143	Шаймердинов Е. Постфундаментальные догматы концепции правового государства / Е. Шаймердинов	Юрист. - 2008. - № 10. - С.74-84.
144	Шамаева Н. «Медиация туралы» заң қолданыста	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.68-71
145	Шәкірова А.Б. Қазақстандағы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің өзара байланысы	ҚарМУ хабаршысы: Тарих, философия, құқық сериясы. - 2006. – №4. 113-118.
146	Юсупов Р. Конституциямыз озық нормалар мен қағидалардан тұрады	Заң және заман. – 2011. - №08 (128) . – Б.12-15
147	Всеобщая история государства и права./Под ред. К.И. Батыра.	М., 1998.
148	Графский В.Г. Всеобщая история права и государства.	М., 2000.
149	История государства и права зарубежных стран. / Под ред. О.А. Жидкова	М., 1997.
150	История государства и права СССР./Под ред. О.И.Чистякова и И.Д. Мартысевича. 4.1.	М., 1985, ч.2 М, 1986.
151 152 153	История государства и права зарубежных стран. / Под ред. П.Н. Галанзы и О.А.Жидкова, т.2,	М, 1969.

154	История государства и права зарубежных стран (рабовладельческое и феодальное государство и право). / Под ред. П.Н. Галанзы и Б.С. Громакова.	М., 1980.
155	История государства и права в зарубежных странах./Под ред. О.А. Жидкова Н.А. Крашенинниковой. ч.1	М., 1989, ч.2 М, 1991.
156	Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. Изд.2-е, доп.	М., 1983.
157	Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права.	М, 1996
158	Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран.	М., 1984.
159	История советского государства и права. В 2-х томах.	М., 1968.
5. Электронды қайнар көздер:		
160	Актуальные проблемы теории государства и права. 2-е издание. Электрон. учеб. Пособие	CD/pdf.2011.
161	Булгакова Д. А. ҚР мемлекет және құқық теориясы [Электронды ресурс] : әдістемелік құрал / Булгакова, Д.А. - Электронды мәтіндік ақпарат. (895Кб).	Алматы : Данекер, Б. г. - 60 с. - Б. ц.
162	Мемлекет және құқық теориясы [Электронный ресурс]: оқулық / Қ. Д. Жоламан. - Электронды мәтіндік ақпарат.(29.1Мб).	Алматы : Нұр-Пресс, 2005.
163	Марченко М. Н. Теория государства и права в вопросах и ответах : курс лекций: аудио-книга mp3 / М. Н. Марченко. - М. : КНОРУС, 2010.	1 эл. опт. диск (CD-DA)
164	«Мемлекет және құқық теориясы мәселелері» пәні бойынша электронды лекциялар жинағы. Байжанова Г.Т.	Қарағанды: ҚарМУ, 2010.
165	«Мемлекет және құқық теориясы» пәнінің жұмыстық оқу бағдарламасы" [Электронды ресурс] / Байжанова Г.Т. - Электронды мәтіндік ақпарат. (147Кб)	Қарағанды: ҚарМУ, 2010
166	Основы государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан.; 684 Мб. - М. : КНОРУС, 2010. (CD-ROM)
167	Теория государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан. (695 Мб). - М. : КНОРУС, 2010. - 1 эл. опт. диск (CD-ROM)
168	Турлаев А. В. Курс лекций по дисциплине "Теория государства и права"	Қарагандинский гос.ун-т. - Электрон. текстовые дан.(216Кб). - Караганда : [б. и.], 2010. -
6. Интернет-қайнар көздер:		
169	www.akorda.kz	
170	www.zakon.kz	
171	www.alleng.ru/d/jur/jur752.htm Cached	
172	www.twirpx.com/file/627801/ Cached	

173	www.gubkin.ru/faculty/.../subject2.php	
174	www.j_www.tstu.ru/education/elib/pdf/2008/kosov	
175	uristlib.ru › Учебная литература	
176	referat.ru/referats/view/26879	
177	vse-uchebniki.com/.../problemyi-teorii-gosudarstv..	
178	www.gumer.info/bibliotek_Buks/.../index.php	
179	www.kursach.com	
180	http://www.parlam.kz/	
181	http://www.procuror.kz/	
182	kz.one.un.org/content/unct/kazakhstan/ru/home.html	
183	https://ppt-online.org/405867	
184	https://znaniya.com › 10 - 11 классы › Право	
185	https://cyberleninka.ru/.../pravovye-simvoly-i-simvoly-v-prave-ponyatie-znachenie-kl...	
186	https://jur.science/yuridicheskaya-tehnika.../pravovye-simvolyi-ponyatie-73144.html	
187	https://refdb.ru/look/1385937.html	
188	lawinrussia.ru/content/figura-izobrazhayushchaya-pravosudie-femida-ili-yusticiya	
189	https://bigslide.ru/.../1416-smisl-i-znachenie-obscheupotrebi-telnih-yuridiches.html	

2.8 Тематический план

№ п/п	Тақырып атауы	Дәріс	Семин.	Тәжірибелік сабақ	МОӨЖ	МӨЖ
1.	Мемлекет және жалпы құқық теориясы жеке ғылым және пән ретінде		1		2	
2.	Мемлекеттің пайда болу теориясындағы проблемалар. Мемлекет типологиясы мәселелері.	1	1		2	2
3.	Құқық қолданудың негізгі теориялары.		2		2	2
4.	Антика кезеңіндегі мемлекеттік-құқықтық жүйе.	1	2		2	4
5.	Мемлекет нысаны ұғымы мәселелері	1	1		2	2
6.	Буржуазиялық революциялардың мемлекет пен құқықтың дамуындағы рөлі		2		2	2
7.	Конституциялық эволюция кезеңдері.	1	1		2	2

8.	Қоғамның саяси жүйесіндегі идеология.		2		2	2
9.	Құқықтың қайнар көздерінің формалары және құқықтық жүйелерді жіктеудің негіздері.	1	1		2	2
10.	Құқықтық нормаларын талқылау: теория және тәжірибе.	1	1		2	2
11.	Қазіргі қоғамдағы құқықтық сана мәселелері		2		2	2
12.	Құқық рәміздері		1	1	2	2
13.	Құқықшығармашылығы және заң шығару процесінің кезеңдері.	1	1		2	2
14.	Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.		1	1	2	2

15.	Адам құқықтары генезисі	1	1		2	2
Қорытынды		8	20	2	30	30

2.9 Сабақ жоспарлары

Тақырып № 1. Мемлекет және жалпы құқық теориясы жеке ғылым және пән ретінде

Семинар — 1сағат

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәні: қалыптасуы және дамуы
2. Әдістеме және оқу әдістері.

Тапсырма: Семинар сұрақтары бойынша оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалан отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Берілген тақырыпты қарастыру барысында семинар, МОӨЖ, МӨЖ сабақтарында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Өртүрлі авторлардың пікірлерімен таныса отырып, ортақ негізге келу арқылы, мемлекет және құқық теориясы ғылымына аңықтама беру керек. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің әдістерін атап шығу және олардың мазмұнын ашу қажет.

Мемлекет және құқық теориясы пәнінің қалыптасуына және дамуына сипаттама беру қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-79, 138,160-168.

Тақырып № 1. Мемлекет және жалпы құқық теориясы жеке ғылым және пән ретінде

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәні: қалыптасуы және дамуы
2. Әдістеме және оқу әдістері.

Тапсырмалар:

1. Тақырып сұрақтарын ауызша талқылауға дайындалу.
2. Өзіндік бақылау сұрақтарына жауап беру.
3. Тақырыпқа ұсынылған тапсырмаларды орындау.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-79, 138,160-168.

Тақырып № 2. Мемлекеттің пайда болу теориясындағы проблемалар. Мемлекет типологиясы мәселелері.

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Мемлекет ұғымы мен белгілері.
2. Мемлекеттің пайда болу теориялары: көзқарастардың әр алуандылығы.

Дәріс тезисі:

Алғашқы қауымдық қоғамның экономикасы ортақ меншікке негізделген және онда екі түрлі қағида жүзеге асырылған: 1) рецепроқтылық - барлық табылған өнім ортаға жинақталған, 2) редистрибуция – ортақ табыс барлығына бірдей тең негізде бөлінген.

Алғашқы қауымдық құрылыстың әлеуметтік негізі – ру, яғни туыстық байланыстардың дәнекер болуына және шаруашылықты бірлесіп жүргізуіне негізделген адамдардың тарихи қалыптасқан бірлестігі болды. тайпа көсемін сайлаған. Бұлардың билігі әлеуметтік биліктің негізін құраған. Оның негізгі белгілері: а) әлеуметтік билік тек ру шеңберінде таралып, оның еркін білдіреді және қандас туыстыққа негізделеді; ә) ол тікелей қоғамдық болып, алғашқы қауымдық демократия, өзін-өзі басқару бастамасында құрылады; б) алғашқы қауымдық қоғамның барлық маңызды мәселелерін шешу кезінде билік органдары ретінде ру жиналыстары, көсемдер және әскери басшылар танылады.

Әлеуметтік нормалар - адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршіліктерін, қоғамдық қатынастарды реттейтін, әлеуметтік-экономикалық негізде айқындалған, сана-сезім еркімен қалыптастырылған адамдардың мінез-құлық ережесі. Мемлекет пайда болғанға дейінгі кезеңде өмір сүрген нормалардың белгілері: а) алғашқы қауымдық қоғамдағы қатынастар - әдет -ғұрыптармен, яғни тарихи қалыптасқан, бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беріліп, дәстүрге айналған әрекет тәртібі нормаларымен реттеліп отырған; ә) жазбаша түрде бекітілмесе де, адамдар әрекеті мен санасында өмір сүрген; б) негізінен дәстүрге айналу күшімен, сондай-ақ сендіру және мәжбүрлеу (рудан аластау) шараларымен қамтамасыз етіліп отырған; в) барлық ру және тайпа мүшелерінің мүдделерін білдірген.

Мемлекет ерте таптық қоғамның саяси, құрылымдық, аумақтық ұйымы ретінде. Мемлекеттің әлеуметтік маңызындағы дуализм: мемлекет қоғамды басқару құралы және таптық қайшылықтарды шешу құралы ретінде.

Қандай да болмасын қоғамның өмір сүруінің басты шарты оның мүшелерінің арасындағы қатынастарды реттеу қажеттілігі болып табылады. Әлеуметтік реттеу екі нысанда кездеседі: нормативті реттеу және жеке реттеу.

өзара тығыз байланысты әлеуметтік реттеу нысандары адамзат дамуының ежелгі кезеңдерінен бастау алады. Алғашқы қауымдық құрылыста қоғамдық қатынастарды реттеуші басты құрал әдет-ғұрып болса, мемлекеттік құрылымға ауысқан кезеңде бұл қызметті құқық нормалары атқара бастайды. Мемлекет пен құқық егіз ұғымдар. Олардың жеке дара әрекет етіп, қолданылуы мүмкін емес. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы, дамуы қатар жүретін құбылыстар. Құқықтың пайда болуының екі түрлі жолы танылады:

1. Алғашқы қауымдық құрылыстағы әлеуметтік нормалар мәжбүр ету күшімен толықтырылып, құқықтық сипат алады.

2. Құқық мемлекеттік органдардың құқықшығармашылық әрекетінің нәтижесінде пайда болады.

Құқық – мемлекетпен бекітілген және оның мәжбүр ету күшімен қамтамасыз етілетін, аса маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін, үстем таптың еркін білдіретін, ресми құжаттарда анықталған, жалпыға бірдей міндетті нормалар жиынтығы. Құқықты алғашқы қауымдық қоғамдағы әлеуметтік нормалардан ажырататын мынандай белгілері болды: - әлеуметтік нормалар барлық қоғам мүшелерінің еркін білдірсе, құқық сол қоғамдағы экономикалық немесе саяси үстем таптың еркін білдіреді; - әлеуметтік нормалар саналы түрде өз қажетіне сәйкес орындалатын болса, құқық нормалары мәжбүр ету күшімен қамтамасыз етілді; - олар жалпыға бірдей міндетті болады; - құқық мемлекетпен тағайындалады және бекітіледі. Яғни, мемлекеттік аппарат нормативті актілер қабылдайды немесе әлеуметтік норманың міндеттілік күшін таниды.

Мемлекеттің шығуының негізгі теориялары: материалистік теория, табиғи-құқықтық теория, органикалық теория, күш көрсету теориясы, психологиялық теория, діни, технократиялық, патриархалды, келісімдік және өзгелер.

Мемлекеттің шығу нысандары: шығыстық, афиндік, римдік, германдық және өзгелер. Әр түрлі халықтарда мемлекеттіліктің дамуының әртүрлілігі.

Мемлекет типологиясы – сан алуан мемлекеттердің өздеріне тиісті тұтастай алынған маңызды қасиеттері мен жақтарының жиынтығы және жалпылама ерекшеліктерінің жүйесі. Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына екі түрлі көзқарас орын алған: өркениеттік және формациялық.

Формациялық көзқараста негізгі өлшем ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер (қоғамдық-экономикалық формация) қолданылады. Аталған көзқарастың өкілдерінің ойынша, қоғамдық дамудың шешуші факторы базис болып табылады, ол қондырмалық құбылыстардың: мемлекет пен құқықтың да типін анықтайды. Мемлекеттің тарихи тектері дегеніміз белгілі бір экономикалық формацияға сәйкес пайда болған, олардың таптық мәнін көрсететін мемлекеттің негізгі қасиеттерінің жиынтығы. Экономикалық базис типіне сай мемлекеттер: құл иеленушілік, феодалдық, буржуазиялық, социалистік (соңғы кездері бұларға азиаттық өндіріс тәсіліне негізделген мемлекеттер мен прафеодализм қосыла қарастырылуда) болып бөлінеді.

Өркениеттік көзқарас бойынша жіктеудің негізгі өлшемі ретінде руханилық белгілер - мәдени, діни, ұлттық, психологиялық ерекшеліктер алынады. Қазіргі таңда өркениеттің әртүрлі түсінігі бар екенін ескерсе, осы тұрғыдан мемлекеттерді де сан түрге бөлуге болатынын көреміз. Мысалы, өркениеттік сипатына байланысты шығыстық, батыстық және аралас мемлекеттер болуы мүмкін. Тарихи кезеңдерге байланысты көне, ортағасырлық және қазіргі мемлекеттер деп бөлуге болады. Тарихи және мәдени даму сипатына байланысты шаруалық, өндірістік және ғылыми-техникалық болып бөлінеді. Экономикалық даму деңгейіне байланысты жоғары дамыған, орташа дамыған және дамушы мемлекеттер болып таралады.

Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына қатысты мәселе қарастырылғанда, көпшілік формациялық көзқарасқа жүгінетіндігіне қарамастан, оның да кем соғатын тұстары бар екенін ескеру қажет. Оған алдымен, шығыстық мемлекеттерді типтеу мәселесі жатады. Мемлекет типологиясындағы келелі мәселелердің бірі ретінде «өтпелі» мемлекет түсінігінің де толық бағасын алмағанын атап кетуге болады. Бұндай мемлекеттер жалпы ұлттық мүддені: тәуелсіздік алу, ұлттық экономиканы, мәдениетті көтеру мақсатын көздейтін блоктардың жиынтығы ретінде қалыптасады да, өз мүддесін қанағаттандырғаннан кейін саяси аренадан кетеді.

Құқық типін анықтау қазіргі кезеңде екі түрлі нысанда жүзеге асырылады. Бірінші көзқарас бойынша құқық типі формациялық тұрғыдан анықталады. Оның басты өлшемі ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер алынады. Аталған көзқарас авторларының ойы бойынша базис (өндірістік қатынастардың типі) қоғам дамуының шешуші факторы болып табылады да, тиісінше қондырмалық құбылыстарды – мемлекет пен құқық типін анықтайды. Экономикалық базис типіне сай құл иеленуші, феодалдық, буржуазиялық және социалистік құқық типтері анықталған. Аталған көзқарастың ұтымды тұстарымен (құқықты әлеуметтік-экономикалық факторлардың негізінде бөлумен) қатар осал тұстары да бар. Ол құқықтың нақты тарихи, ұлттық-мәдени және арнаулы заңдық қасиеттерін ашып көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Екінші көзқарас бойынша құқық нақты географиялық, ұлттық-тарихи, діни, арнаулы заңдық белгілеріне байланысты жіктеледі. Аталған өлшемдерге байланысты құқықтың мынандай типтері анықталған:

1. Ұлттық құқықтық жүйелер. Ол белгілі бір мемлекеттің нақты тарихи құқығының, заңдық тәжірибенің және үстем құқықтық идеологияның жиынтығы.

2. Құқықтық семьялар. Бұл қайнар көздердің, құқық құрылымының және оның қалыптасуының тарихи жолдары ұқсастығы негізінде ерекшеленген құқықтық жүйелердің жиынтығы. Құқықтық семьялардың мынандай түрлері танылған: жалпы құқық, романо-германдық құқық, славяндық құқық, мұсылмандық құқық, индустық құқық және тағы басқалар.

Бұл көзқарастың ұтымды жағы - онда құқықтың ұлттық-тарихи, нақты географиялық және техникалық-заңдық белгілері ажыратылған. Осал тұсы

құқық табиғатындағы әлеуметтік-экономикалық факторлардың ролі толық бағаланбаған.

Романо-германдық құқықтық жүйенің ұзақ заңдық тарихы бар. Романо-германдық құқықтық отбасына Италия, Франция, Германия, Швейцария, Ресей, Қазақстан және т.б. құқықтық жүйелері жатады. Құқықтың негізгі қайнар көзі – заң. Романо-германдық құқықтық отбасына кіретін мемлекеттердің барлығында нормалары жоғары заңдық күшке ие жазба конституциялар болады. Романо-германдық заңдық доктринада және практикада заңның үш түрі танылған: кодекстер, арнаулы заңдар (ағымдағы заңнама) және жинақтар. Көптеген континенталды елдерде азаматтық, қылмыстық, азаматтық іс жүргізу, қылмыстық іс жүргізу және өзге де кодекстер қолданылады. Ағымдағы заңнама жүйесі де күрделі, заңдар қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларын реттейді.

Англосаксондық жалпы құқық өзіндік ерекшелігі бар құқықтық отбасы. Онда заңдық реттеу жалпы айтқанда заңдық практикаға, «сот құқығына», нақтырақ айтсақ, прецеденттерге негізделеді. Прецедент – соттың белгілі бір мәселе бойынша қабылдаған шешімін осыған ұқсас өзге істерді қарағанда міндетті түрде қолдану. Англосаксондық құқықтық отбасында үрдістік-іс жүргізушілік ережелерге басым назар аударылады. Ол заңдық маңызды мәселелерді шешу әдістерінің ашық жүйесін сипаттайды. Англосаксондық құқықтық отбасына Англия, АҚШ, Канада, Австралия, Жаңа Зеландия тәріздес 36 ұлттық-құқықтық жүйе кіреді.

Социалистік құқықтық отбасы - кезінде идеологиялық белгісі бойынша ажыратылған жүйе. Оған романо-германдық құқықтық отбасының көптеген белгілері тән. Онда құқық нормасы жалпы әрекет тәртібі ретінде қарастырылады, рим құқығынан бастау алатын құқық жүйесі мен заңдық ғылым терминологиясы сақталады. Континенталды құқыққа ұқсастығымен қатар, социализмнің құқықтық жүйелері таптық сипатымен негізделген мәндік ерекшеліктерге ие. Құқықтың бірден-бір және негізгі қайнар көзі нормативті-құқықтық акт болып табылады.

Европа, Азия, Латын Америкасындағы социалистік құқықтық жүйелерге кеңестік құқықтық жүйенің тигізген ықпалы зор болды. Қазіргі Қытай, Куба, Солтүстік Кореяның ұлттық құқықтық жүйелері кеңестік құқықтың түрлері болып табылады. Азия мен Африканың көптеген елдерінің құқықтық жүйелері біркелкі емес. Олардың құқықтың реттеу қабілетіне қатысты көзқарасы екі түрлі:

- құқық құндылығы танылады, бірақ оның түсінігі батыстағыға қарағанда өзгеше, құқық пен діннің ұштасуы орын алады;
- қоғамдық қатынастар құқықтан өзге жолдармен реттелінуге тиісті деп санайды.

Бірінші көзқарастағы мемлекеттерге мұсылман, индусс, иудей құқықтары жатады. Екінші топқа Қиыр Шығыс, Африка және Мадагаскар жатады.

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1,25-35,76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 179-181.

Тақырып № 2. Мемлекеттің пайда болу теориясындағы проблемалар. Мемлекет типологиясы мәселелері.

Семинар — 1сағат

Жоспар:

1. Мемлекет ұғымы мен белгілері.
2. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялары.
3. Кесте толтыру.

Мемлекеттің пайда болу себептері мен шарттары	
Себептері	Шарттары

Әдістемелік ұсыныс:

Мемлекеттің пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясының мәні. Аталмыш сұрақты оқып қарастыру бастамасына мемлекеттің шығу тегінің әлеуметтік-экономикалық теориясы негізделетін Ф.Энгельстің “Жанұяның жеке меншік пен мемлекеттің пайда болуы” – атты еңбегін пайдаланған жөн. Жоғарыда көрсетілген еңбектің 5, 6, 8-ші бөлімдерін өз дәптерлеріне қысқаша жазып алуары қажет. Сонымен қатар, мемлекеттің шығу тегінің басқа да теорияларын қарастырып, белгіленген кесте толтырылу керек. Жауаптарын дәлелдеу.

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1,25-35,76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 179-181.

Тақырып № 2. Мемлекеттің пайда болу теориясындағы проблемалар. Мемлекет типологиясы мәселелері.

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

Тапсырма: Кесте толтыру

Теориялар	Авторлары	Мәні
1. Теологиялық		
2. Патриархалдық		
3. Келісім		
4. Күштеу		
5. Марксистік (әлеуметтік- экономикалық)		
6. Патримониалдық		
7. Психологиялық		

8. Ирригациялық		
9. Органикалық		
10. Инцесттік		
11. Нәсілдік		

МОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Сабакқа дайындалу барысында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Сабакқа дайындалғанда мемлекеттің пайда болу себептері мен шарттарына, ертедегі мемлекет функцияларына аса көңіл бөлген жөн. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларының мәнін ашу қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1,25-35,76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 179-181.

Тақырып № 2. Мемлекеттің пайда болу теориясындағы проблемалар. Мемлекет типологиясы мәселелері.

МӨЖ – 2 сағат

- ◆ 1-сұрақ бойынша классикалық талқылау түрінде жүргізіледі.
- ◆ 2-сұрақ бойынша тапсырмаларды орындау және шешім қабылдау барысында талқылау түрінде жүргізіледі.

Тапсырма: Кесте толтыру

Ертедегі мемлекет функциялары	Қазіргі кездегі мемлекет функциялары
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.

Өзіндік бақылау сұрақтары

1. Мемлекет пен қоғамның пайда болуы. Мемлекеттің пайда болуы.
2. Неолитикалық революция мәні және салдарлары.
3. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларына сипаттама.
4. Дж. Локка теориясы және Ж.Ж. Руссо «Келісім» теориясы, Маркстік теория, Ирригациялық теория және т.б.
5. Мемлекет типологиясына негізгі көзқарастар.
6. Егеменді мемлекет белгілері.

Әдістемелік ұсыныс:

Мәселені зерделеген кезде, мемлекеттің негізгі ерекшеліктерін, оның алғашқы қауымдық құрылыстан айырмашалаған ажырата білу керек. Мемлекеттің әрбір белгісінің мазмұнын аша білу керек.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1,25-35,76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 179-181.

Тақырып № 3. Құқық қолданудың негізгі теориялары.

Семинар — 2сағат

Жоспар:

1. Құқық ұғымы, оның белгілері, принциптері мен атқаратын функциялары.
2. Құқық қолданудың негізгі теориялары.

Тапсырма:

1. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.
2. «Құқық түсінушіліктің негізгі концепциялары» - реферат

Әдістемелік ұсыныс:

Магистранттар бірінші сұраққа дайындалу барысында құқық ұғымын анықтап, оның белгілерін түгендеп, олардың мазмұны жайында әңгіме қозғауы керек. Құқық мәнін қарастыру барысында 2 аспектіні ескеру қажет. Ол формальді және мазмұнды жақтары, құқық мәніне қатысты жалпы әлеуметтік және таптық бағыттарды бөліп көрсеті керек. Қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған, мемлекетпен орнықтырылатын және қамтамасыз етілетін, жалпыға міндетті, формальды анықталған заң нормаларының жүйесі ретінде құқықты тану. Құқықтың белгілеріне, мақсатына және құндылығына зер салу керек. Сонымен бірге, қоғамдағы қатынастарды реттеп, басқарып отыратын, нормативтік актілердің ішкі құрылысы құқықтың мазмұны мен негізгі элементтерінің ара жігін ажырата білу. Сондай-ақ, қоғамдық қатынастарды реттеуден, нормативтік негізде қоғамның тұрақты ұйымдастырылуына жете отырып, демократияның, экономикалық бостандықтың, тұлға бостандығын жүзеге асырылуынан көрінетін құқықтың мәні мен тәсілдеріне де көңіл бөлу қажет. Курсанттар аталмыш негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық және нәсілдік мүдделер, заңдарда, заңға бағынышты актілерінде, құқықтық әдет-ғұрыптар мен нормативтік шарттарда үстемшілік жасайтын құқық мәніне қатысты діни, ұлттық нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болатындақтарын естен шығармағандары жөн. Басқаша айтқанда, құқық мәнісі көп аспектілі. Ол тек таптық, жән жалпы әлеуметтік бастамаға келіп тірелмейді. Сондықтан да тарихи жағдайларына байланысты құқық байланысты құқық мәнісін қалайда болмасын жоғарыда айтылған бастаулардың

біреуі қамтуы мүмкін.

Екінші сұраққа дайындалу барысында магистрант ең алдымен мемлекет таныған және қамтамасыз ететін жалпыға міндетті, формальді анықталған жүріс-тұрыс ережесі ретінде құқық нормасын таныту. Құқық нормасынан қоғамдық қатынастарға қатысушыларының құқықтары мен міндеттерінен туындайтынын және осы ереже аталған субектілердің әрекеттерін реттеуге бағытталатынын көрсете білу керек. Құқықтың алғашқы буыны, оның жүйесінің элементі - заң нормасына анықтама беру. «Құқық» және «құқық нормасы» түсініктерінің айырмашылықтарын ажырату керек. Құқық нормасының белгілеріне көңіл бөлу абзал. Сонымен қатар, әлеуметтік және техникалық норма ұғымдарының басын ашып алып, әлеуметтік нормалардың ішінен құқық нормаларын жеке бөліп көрсетуі тиіс. Құқық нормасының белгілерін атап көрсетіп, солардың негізінде құқық нормасының ұғымын құрастыру қажет. Қазақстан Республикасының “Құқықтық актілер туралы” (2016ж. 06.04) заңында белгіленген құқық нормасының ұғымымен міндетті түрде танысу керек. Құқықтық реттеу пәні бойынша, құқықтық реттеу әдісі бойынша, ұйғарымдардың көрсетілу түрі бойынша, әрекет ету шегіне байланысты, кеңістікте әрекет етуіне байланысты, уақыт аралығындағы әрекетіне байланысты, субектілеріне байланысты топталуының мәнін түсіндіру. арналған кестедегі мәліметтерді қолдануы қажет. Оның функционалдық дербестігін қамтамасыз ететін қажетті элементтердің реттелген бірлігі ретінде құқық нормасының құрылымын анықтау. Құқықтық норманың құрылымындағы үш элемент: гипотеза (болжау), диспозиция (ұйғарым) мен санкцияға (өтем) сипаттама беру және олардың түрлеріне түрлі мысалдар арқылы қарастыру.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 2-24, 25-35, 43, 48, 50, 51, 73-74, 76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 175-181.

Тақырып № 3. Құқық қолданудың негізгі теориялары.

МОӨЖ – 2 сағат

Тапсырма: кесте толтыру және оқытушыға тексеруге беру.

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Құқық нормасының құрылымы.	Норма құрылымының түрлері.	Мысалдар

Әдістемелік ұсыныс:

Магистрант құқық нормаларының ұғымын, құқықтық реттеудің нормативті негізі ретінде ұғынуы қажет.

Құқық нормаларының басқа да әлеуметтік норма түрлерінен айырмашылығы, құқық нормаларының ішкі құрылысын, оның құрылымын анықтаған жөн.

Қазақстан Республикасы қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстеріндегі баптарды қолдана отырып кесте құру қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 2-24, 25-35, 43, 48, 50, 51, 73-74, 76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 175-181.

Тақырып № 3. Құқық қолданудың негізгі теориялары.

МӨЖ – 2 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық, құқық принциптері және құқық функциясы. әлеуметтік норма, техникалық норма, құқық нормасы, морал нормасы, қоғамдық бірлестіктердің нормасы, діни норма, гипотеза, диспозиция, санкция.

2. Конституциясының 4 бабын (әрекет етуші құқық)

3. Рефераттар дайындау:

- нормативтік көзқарас құқық түсінігі.

- социологиялық құқық түсіну

- психологиялық құқық түсінігі.

4. Қазақстан Республикасы Конституциясынан және ҚК АК баптарындағы құқық нормалары құрылымын анықтау қажет; Қылмыстық кодекс.

5. Құқық нормасымен нормативті акті арақатынасын анықтау қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 2-24, 25-35, 43, 48, 50, 51, 73-74, 76-78, 80-88, 110-112, 160-168, 175-181.

Тақырып № 4. Антика кезеңіндегі мемлекеттік-құқықтық жүйе.

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Афин мемлекеті және құқығы.

2. Спарта мемлекеті және құқығы.

3. Ежелгі Рим мемлекеті және құқығы.

Дәріс тезисі:

Б.э.д. VІІІ — VІІ ғ.ғ.-да Грецияда рулық құрылым жойылып, құлиеленушілік қоғам мен мемлекет қалыптаса бастаған. Греция біртұтас мемлекет болмаған және мұнда бірдей халықтар өмір сүрмеген. Ол дербес қала

— мемлекеттер — полистерден құралған. Ежелгі Грецияның құлиеленушілік қоғамына тән негізгі мемлекеттердің қатарынан Афины мен Спартаны атауға болады.

Ежелгі Греция полисындағы - басқа да мемлекеттердің ерекшеліктері. Спарта. Ликургтің реформалары. Аристократиялық құлиеленуші республиканың мемлекеттік құрылысының ерекшеліктері.

Рим мемлекетінің құрылуы. Сервий Туллий реформалары. Аристократиялық республиканың құрылуы. Халықтың құқықтық жағдайы. Республика кезеңіндегі саяси құрылыс. Әскер, сот, полиция қызметі.

Б.д.д. II-I ғ.ғ. Римдегі таптық күрестің шиеленісуі. Империяға өту. Принципат. Доминат. Империя кезеңіндегі Ежелгі Римнің мемлекеттік құрылысы. Мемлекеттік аппараттағы өзгерістер, әскер және полиция. Рим империясының құлау себептері.

Спартиаттардың ұйымдасуы рулық сипатта болған. Барлық спартиаттар үш рулық филге бөлінген, әрбір фил — он «обаға», әрбір оба — он триакидке бөлінген. Спартада қанаушы тапқа илоттар — жауланған аумақтардың бас иген тұрғындары мен пәриектер — жеке бостандығы бар, бірақ саяси құқықтарды иеленбейтін және Спартаға төлем төлейтін тұрғындар жатқан.

Спартада мемлекеттік биліктің келесі органдары болған.

1. Халық жиналысы — апелла, ол герусияның ұсыныстарын қабылдаған немесе олардан бас тартқан.

2. Герусия — ақсақалдар кеңесі, 30 геронттан құралған, олардың ішіне екі патша — базиливстер («архагеттер») енген. бұл Спартаның мемлекеттік құрылымының өзіндік ерекшелігі. Архагеттер герусияға бағынған және оның келісімінсіз ешбір маңызды шешімді қабылдай алмаған.

3. Эфарат — архагеттер мен герусияны бақылау функциясын жүзеге асыратын бес адамнан құрылған комиссия.

Спартадағы құқықтың негізгі қайнар көзі ретралар табылған. Бұл — Ликург патша шығарған Спартаның негізгі заңдары. Олардың ішінде ең маңыздысы — «Ликург ретрасы».

Афина мемлекеті және құқығы. Афины мемлекетінің пайда болуы — б.э.д. VI ғ. аяқталған ұзақ процесс. Оның алғашқы кезеңі ретінде басивелс Тесейдің реформаларын атауға болады, ол синойкизм деп аталатын төрт тайпаның бірлестігін ұйымдастырған және Афинының еркін халқын сословиелерге бөлген: эвпатридтер — ақсүйектер, геоморлар — жер өңдеушілер, демиургтер — қолөнершілер және феттер — кедейлер.

Афина мемлекетінің басты билік органдары - халық жиналысы, бесжүздіктер кеңесі, ареопаг, гелиэя, стратегтер, архонттар комиссиясы, болды. Афина мемлекетінің басты билік органы халық жиналысы - эклексия.

Афинадағы мемлекеттің пайда болуы.

Грекия Балкан түбегі мен Кіші Азияның батыс жағалауында орналасқан. Грекияның өзі Фракия мен Македониядан оңтүстікке қарай созылып жатыр. Грекия үшке бөлінеді: Солтүстік, Орталық және Оңтүстік

Грекия немесе Пелопонесс. Грекия аймақтары тау тізбектерімен бөлінеді. Афины қаласы теңізден 5 шақырым ғана қашықтықта орналасқан, теңіз қарақшыларынан сенімді жасырылып, сыртқы қауіптен қорғануы қам-тамасыз етілген болатын.

Тезей реформалары. Бүкіл Афин халқын біріктірген Тезей деген базилевс, ол барлық белгілі рулардың басын қосты. Тезейдің саясаты "синой-кизм" деген терминмен аталды, бұл сөз "біріктіру" деген мағынаны білдіреді. Гректердің төрт руының қосылуына объективтік себептері бар. Оңтүстіктен гректерге дорийцтардың соғыс ашу қаупі төнген еді. Тезейдің 2 реформасынан бұрын Афины қалаларын басқару өз бетінше жүргізілді, тек соғыс уақытында болмаса, барлығының бас қосуы сирек болатын. Бүкіл Аттиканың бірлесуі XI-X ғасырлар. Жаңа бірлескен өкіметтің басында рулардың ақсүйектері тұрды.

Халық жиналысы Солон реформаларының нәтижесінде Аттиканың өмірінде бұрынғыдан әлдеқайда белсенді рөл атқара бастады. Онда ағымдағы саяси мәселелер талқыланып, архонттар және басқа да жоғарғы қызмет адамдары сайланатын. Кейін олардың бәрі өз жұмысы жөнінде жиналыс алдында есеп беретін болды. Халық жиналысына азаматтардың бәрі де қатынасты.

Тұтас алғанда Солонның реформалары белгілі дәрежеде компромистік реформалар еді. Ол ареопагқа оның заң шығару және бақылау функцияларын қалдырды, Аттиканың ескі ру-тайпаға бөлінуіне, төрт рулық тайпаға филиаға бөлінуіне тиген жоқ. Ал оның бер жағында Аттикада аумақтық ру-тайпаға бөліну принципі Солонның реформасына дейін-ақ бұзылған болатын. Барлық халықтан соғыс кемелерін жасауға қаржы жинау үшін Аттика 48 навкария деген округтерге бөлінді. Солон реформаларының Аттиканың онан әрі әлеуметтік, нарықтық және саяси өркендеп дамуында орасан зор маңызы болды.

Клисфеннің реформалары. Б. д. дейінгі 509 жылы Клисфен (Алкмеонир руынан) реформалар жасауға кірісті. Оның бұл реформалары ру-тайпа қатынастарының қалдықтары мен сарқыншақтарын толық жойды және Афинада құлиеленушілік демократия жүйесін қалыптастырды.

Афины тұрғындарының құқықтық жағдайы. Грек қоғамы үш әлеуметтік топтан құрылды: құлдар, азаматтар, билік иегерлері. Құлдардың қайнар көзі - соғыс, қарақшылық және құл саудасы: 1) әскери тұтқындар мен қолға түскен бейбіт тұрғындар, 2) Фракия және скиф ақсүйектерінің өз қандастарын сатуы, 3) құлдардың өзара көбейуі.

Құлдар құқықтың субъектісі емес объектісі болып табылған. Яғни құлдар жанды құралдар санатына жатқызылған. Іскер құлдарды қожайыны қолдап, жеке кішігірім шеберхана ашып беретін. Бұл жағдайда құл кейбір заңды мәмілелерді жасайтын болғандықтан, белгілі бір құқыққабилеттілікке ие болған.

Құлдарды босату, еркіндікке жіберу мүмкіндігі бар. Бірақта олар азаматтыққа ие бола алмайды тек «бөтендер» деген санатқа қосылады. Еркіндікке босатылған құлдар бұрынғы қожайынына, яғни патронына толық тәуелді және оның рұхсатымен қана үйленетін немесе өлер өлгенше оған

қызмет атқарады. Олар өлгенде ұрпағы, яғни балалары болмаса оның мүлкі қожайынына қалады.

Меншік құқығы. Б.з.д. V ғасырда Афины азаматтары арасында жеке меншіктің саны көбейген. Афиныда меншік мемлекет тарапынан берген игілік көзі ретінде есептелген. Ірі жер иегерлері мемлекетке пайдалы салық (литургии) төлеп отырған.

Афины құқығында бөтеннің мүлкіне деген құқық болған. Жер иеленуші өз жерін 20 метрге дейін қазып су көзін таба алмаса, көршісінің үйінен күнінде екі рет белгілі мөлшерде су ала алады.

Афин құқығында шарттардың келесі түрлері болды: сауда-саттық, жалдау, серіктестік, тапсырма, жеке жалдамалық және т. б. Деликтіден туындайтын міндеттемелер болған.

Неке және отбасылық құқық. Ежелгі Грекияның әйел адамдары бала күнінде әкесінің билігінде, тұрмыс құрған соң күйеуінің билігінде болған және әрекетқабілеттілігі жоқ деп саналған. Неке құру кезінде қыздың келісімі есептелінбеген, яғни ата-анасының қабылдаған шешімі заңды болып саналған. Қызға дүние берілген, егер ажырасқан жағдайда өзімен бірге қайтарылатын немесе өліп қалса әкесіне қайтарып беретін.

Қайтыс болған адамның мүлкі оның отбасына және жақын туыстарына қалдырылған. Ереже бойынша әйелін мұрагерлер тізімінен алып тастаған.

XII кесте заңдары Рим құқығының негізгі қайнар көзі болды. Бұл заңдарды әрбір азамат білуге міндетті болды.

Қылмыстық құқық. XII кестеде қылмыстық жазаланатын әрекеттердің шағын ғана тізімі берілген. Ең алдымен қылмыстық әрекет болып мемлекетке және қоғамдық құрылысқа қарсы бағытталған әрекет болып табылады. Жоғарыда айтылғандай көптеген заңбұзушылық әрекеттер қылмыстық деп топтастырылмай, азаматтық-құқықтық деликт ретінде қарастырылған.

Рим жеке құқығы өзінің қалыптасу саиысында үш сатыны басынан кешірген. Олар бірінші саты классикалық рим құқығына дейінгі дәуір, ежелгі уақыттан б.д. I ғасыр аралығын қамтиды. Бұл дәуірдегі қоғамдық қатынастар патриархаттық нормалармен реттелген. Екінші кезең классикалық рим құқығы дәуірі, б.д. I ғасырынан б.д. III ғасырлар аралығын береді. Бұл кезең Рим империясының дәуірлеу кезеңі болып табылады. Үшінші кезең абсолюттік монархия кезеңі, б.д. III ғасырынан бастап б.д. VI ғасырымен аяқталады. Бұл кезеңде Рим мемлекеті нормаларын жүйелеу мен кодификациялау жұмыстарыкеңінен жүзеге асырылған.

Рим – алғашқыда Ежелгі Италиядағы қауым, кейін бүкіл Аппенин түбегін өзіне қаратқан құл иеленуші қала – мемлекет, ең ақырында Европаның бірсыпыра бөлігін, Солт. Африканың теңіз жағалауларын, Египетті, Кіші Азияны, Сирияны құрамына қосып алған Жерорта теңізі бойындағы құл иеленуші мемлекет. Ұзақ уақыт бойы Рим қаласы Палатиндегі ежелгі қоныстан өсті деп есептеліп келді. Бірақ соңғы кездерде көптеген зерттеушілер қала төбелердегі бекіністі қоныстардың бір – біріне қосылуы нәтижесінде пайда болған деген тоқтамға келді. Археологтар Рим форумы осы қоныстардың ортақ

орталығы ретінде 6 ғ – дың алғашқы он жылдығында пайда болды деп есептейді. Археологиялық материалдар рим территориясын мекендеген халықтардың этникалық әр текті болғаны туралы аңызды да дәлелдеді. Аңыздарға қарағанда, 8 – 6 ғ. басында Римді бірінен соң бірі жеті патша: Ромул Нума, Помпилий Тулл, Гостилий, Анк Маркций, Тарквиний Приск, Сервий Туллий және Тэкаппар Тарквини билеген. Соңғы үшеуі – 7 ғ – дан 510/509 жылға дейін Римде үстем болған этрус әулетінің өкілдері. Қоғамдық топтар мен мемлекеттік аппараттың қалыптасуы патшалық кезеңнің ақырында аяқталғанымен рулық құрылыс ұзақ уақыт бойы сақталды. «Рим халқы», яғни Римнің толық құқылы тұрғындары руларға, куриялар мен трибтарға бөлінді. Алғашқыда «Рим халқына», шамасы, патрицийлер ғана жатқан. Ал Римнің рулық ұйымынан тыс тұрғындар плейбейлер деп аталды. Плейбейлердің патрицийлермен теңсіздігі және патрицийлердің өзара мүліктік және әлеуметтік жіктелуі Римде әлеуметтік қатынастардың ерекше нысаны – *клиентеланы* туғызды. Куриялар бойынша өткізілген халық жиналыстарына патрицийлер ғана қатысты.

II ғ. ортасында Римде антагонистік екі тап – құлдар мен құл иеленушілер түпкілікті қалыптасты. Олардың арасындағы шиеленісе түскен алауыздықтар құлдардың ірі – ірі көтерілістерін туғызды. Қала мен село плебстерінің саяси белсенділігі артты. Римнің қала – мемлекеттен аса ірі мемлекетке айналуы полистық ұйымды дағдарысқа ұшыратты. 138 – 132 ж. құлдардың I – Сицилия көтерілісі бұрқ етті. Көтеріліс нәтижесінде азаттық алған құлдар өз мемлекетін құруға әрекет жасады. Рим әскерінің күшімен басылған көтеріліс 104 – 99 ж. тағы да қайталанды. Бұл қозғалыстарға Жерорта теңізінің шығыс жақ бойындағы құлдар үн қатты. Ірі жер иеленушілік, шаруалардың қайыршылық күйі село плебстерінің арасында революциялық қозғалысты кең өрістетті, Рим көшелерінде алғашқы азамат соғысы басталды. II ғ. 30 – 20 жылдарында ағайынды Гракхтардың демократиялық реформаларын жүзеге асыру жолындағы күрес күшейді. 91 ж. халық трибуны Ливий Друз Г. Гракхтың италиктерге құқық беру туралы ұсынысын қайта көтерді. Бұл заң жобасының сенатта қабылданбауы, Друздың өлтірілуі Одақтастар соғысына (б.з.б. 90 – 88) – Римге қарсы жалпы италиялық көтеріліске түрткі болды. Римдіктер жеңіске жеткенімен, италиктерге кейбір азаматтық құқықтар беруге, іс жүзінде Италияның барлық тұрғындарын Рим азаматтық қауымының құрамына енгізуге мәжбүр болды. Б. з. б. II ғ. соңғы ширегінде қалыптасқан Римдегі негізгі екі идеялық – саяси ағым – популярлар мен оптиматтар арасындағы күрес шиеленісе түсті.

Рим мемлекеті әлемді мынандай үш затпен жаулаған олар: христиан діні, әскери легиондары және заңдарымен. Рим құқығы – бұл Ежелгі Римдегі құлиеленушілік жүйесін құқықтық реттеудің «принцепат» дәуірінде дамыған шынайы тарихи көрінісі. Рим құқығы екі бөліктен тұрады: жария және жеке

құқықтан Жария құқығы тараптардың арасындағы міндетті өзара билік жүргізу негізіндегі қатынастарды құқықтық реттеуші нормалардан тұрған. Ал жеке құқық тараптардың теңдігіне негізделген мүліктік қатынастарды реттеуге арналған.

Рим құқығы мынандай негізгі институттардан тұрған:

Ежелгі Римдегі тұлғаның құқықтық статусы;

Ежелгі Римдегі неке және отбасы қатынастары;

Ежелгі Римдегі заттық құқық;

Ежелгі Римдегі міндеттемелік құқық;

Ежелгі Римдегі мұрагерлік қатынастар

Рим құқығының жүйесі – дегеніміз рим жеке құқығы нормаларының белгілі бір топтарға бөліну тәртібі. Теориялық тұрғыда рим құқықтық нормалар жүйесін екі топқа бөледі, олар: пандектілік және институционалдық. Пандектілік топқа: заттық құқық, міндеттемелік құқық, неке және отбасылық құқық, мұрагерлік құқық бөлімдерінен тұрады, ал институционалдық топ: құқық субъектілері, заттық құқық, міндеттемелік құқық және мұрагерлік құқықтан тұрады.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 4. Антика кезеңіндегі мемлекеттік-құқықтық жүйе.

Семинар — 2 сағат

Жоспар:

1. Б.э.д. VI-V ғасырлардағы Афина мемлекетінің мемлекеттік-саяси дамуы. Солон және Клисфен Реформалары
2. Спарта мемлекеттік жүйесінің ерекшеліктері.
3. Рим құл иеленушілік мемлекетінің қалыптасуы және оның дамуының негізгі кезеңдері. Рим құл иеленушілік құқығы институты және қайнар көздері.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 4. Антика кезеңіндегі мемлекеттік-құқықтық жүйе.

МОӨЖ– 2 сағат

Жоспар:

1. Кесте құру. Афин мемлекетінің қалыптасу кезеңдері

Реформа авторы	Реформа мазмұны
----------------	-----------------

Тесей Реформасы	
Солон Реформасы	
Клисфен Реформасы	
Эфиальт и Перикл Реформасы	

2. Афин мен Спартаның мемлекеттік жүйесіне сұлба сызу.

Қолданылуға ұсылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 4. Антика кезеңіндегі мемлекеттік-құқықтық жүйе.

МӨЖ – 4 сағат

Жоспар:

Реферат дайындау :

1. Полис ежелгі мемлекеттіліктің нысаны ретінде
2. Афина мемлекеті демократия эталоны ретінде
3. Спарта: тарихы мен ерекшеліктері

ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫСТАР:

Осы тақырыпты зерттеу барысында, Афинадағы мемлекеттің тайпалық жүйенің ыдырауы нәтижесінде пайда болған мемлекет –қалалар «полис» нысандары ретінде болғанан атап өту керек. Афинада халықтың әлеуметтік тәртібін және құқықтық мәртебесін қарастыру қажет. Магистранттар Solon және Cleisthenes реформаларының мазмұнын ашып, оларға тиісті бағалауды (VI-V ғғ.) жүзеге асыру керек.

Афиналық қоғамды одан әрі демократияландыру мәселелерін зерделеу үшін Эфиалт пен Перихл (б.з.д. 5 ғасырдың ортасында) реформаларын егжей-тегжейлі зерделеу қажет.

Екінші сұрақты зерттегенде Спарта мемлекеттік жүйесінің ерекшеліктері, ұлттық жиналыс, эфлердің басқармасы, халықтың әр түрлі топтарының құқықтық мәртебесі қарастырылады.

Рим мемлекетінің тарихы республикадан империяға көшті. Рим дамуының кезеңдерін ескере отырып, Рим мемлекетінің қалыптасуының бастапқы кезеңі - Сервус Туллийс реформаларынан басталуы және Роман Республикасының саяси жүйесі мен орталық органдарын - Сенат, халықтық ассамблеяларды, магистратураларды ашып көрсету керек.

Қолданылуға ұсылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 5. Мемлекет нысаны ұғымы мәселелері.

Дәріс -1сағат

Дәріс жоспары:

1. Мемлекет нысаны ұғымы саяси-құқықтық тұжырым тұрғысынан.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Дәріс тезисі:

Мемлекет нысаны түсінігі мемлекеттану сипаттарының ішіндегі негізгілерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекет нысаны ретінде мемлекеттік билік пен оның құрылымдарының ұйымдастырылуы түсіндіріледі. Мемлекет нысаны мемлекет мазмұнымен тығыз байланыста сипатталады. Егер мемлекет мазмұны мемлекеттік билікті кімнің жүзеге асырып жатқанына жауап берсе, ал мемлекет нысаны мемлекетте билік қалай ұйымдастырылып, қандай органдармен жүзеге асырылады, олардың құрылу тәртібі және өкілеттік мерзімдері жайында, сондай-ақ жалпы мемлекеттік биліктің жүзеге асырылу тәсілдері туралы сұрақтарды қарастырады. Мемлекет нысаны – басқару нысанынан, мемлекеттік құрылым нысанынан және саяси режимнен құралатын мемлекеттің ерекшелігі.

Мемлекет нысаны мемлекеттік биліктің құрылымы мәндік жағынан әртүрлі сипаттармен анықталады: мемлекеттік билік пен басқару органдарының құрылу және ұйымдастырылу тәртібі; мемлекеттің аумақтық құрылымының тәртібі, орталық, аймақтық және жергілікті биліктің өзара қатынасының белгілі тәртібі; – мемлекеттік билікті жүзеге асырудың әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Сонымен, мемлекет нысаны үш негізгі элементтен құралады: - басқару нысаны; - мемлекеттік құрылым нысаны; - саяси режим.

Басқару нысаны – жоғарғы мемлекеттік билікті ұйымдастыру, оның жоғарғы және орталық органдардың ерекшеліктері, олардың құрылымы, құзіреті, ұйымдастырылу тәртібі, өкілеттілігінің деңгейі, халықпен өзара қатынасы және олардың оны қалыптастыруға қатысу дәрежесі. Жоғарғы мемлекеттік билікті жүзеге асыру бір адаммен немесе сайланбалы алқалы органмен жүзеге асырылатындығына байланысты мемлекетті басқару монархия және республика деп ажыратылады. Монархия – жоғарғы мемлекеттік биліктің бір әулетке мұрагерлік жолымен немесе өмір бақиға сайланып берілуін білдіретін басқару нысанының бір түрі. Оның мынандай белгілері бар: - жоғарғы билік мұрагерлік жолмен беріледі; - шексіз мерзімде жүзеге асырылады; - сайлаушылар еркінен тыс жүзеге асырылады. Монархия екіге бөлінеді: абсолютті монархия (Сауд Аравиясы, Бруней) және конституциялық монархия. Конституциялық монархия екіге бөлінеді: дуалистік монархия және парламенттік монархия. Республика – басқару органдары белгілі бір мерзімге

сайланатын, шешім алқалы түрде қабылданатын басқару нысанының бір түрі. Онда биліктің жалғыз қайнар көзі халық болып табылады. Жалпы белгілері: - бір немесе алқалы түрдегі мемлекет басшысының болуы; - мемлекет басшысы және басқа да жоғарғы мемлекеттік билік органдарының белгілі мерзімге сайланатындығы; - мемлекет басшысының заңмен қарастырылған жағдайлардағы заңдық жауапкершілігі; - жоғарғы мемлекеттік билік шешімдерінің барлық басқа мемлекеттік органдарға міндеттілігі; - мемлекет азаматтары мүдделерінің басым түрде қорғалуы, тұлға мен мемлекеттің өзара жауаптылығы. Республиканың екі негізгі түрі бар: парламенттік республика және президенттік республика.

Мемлекеттік құрылым нысаны – тұтастай мемлекет пен оның бөлшектерінің белгілі түрдегі құқықтық қатынастарын сипаттайтын мемлекеттің аумақтық ұйымдастырылуы. Мемлекеттік құрылым нысаны бұл мемлекеттің ішкі құрылымын, оның саяси және аймақтық бөлімшелерін сипаттайтын, мемлекеттің барлық органдарының, оның құрамдас бөліктерінің органдарымен анықталған өзара қатынастарын оқшаулайтын мемлекет нысанының элементі. Оның саяси, аймақтық бөліну тәсілі, ол мемлекеттің барлық органдарының құрамдас бөліктерінің органдарымен арақатынасын көрсетеді. Мемлекеттік құрылым нысаны – бұл мемлекеттің аумақтық құрылымы, оның құрамдас бөліктерінің және осы бөліктердің әрбірінің мемлекетпен қарым-қатынасының сипаты. Барлық мемлекеттер өздерінің мемлекеттік құрылымы бойынша жай және күрделі болып екіге бөлінеді.

Жай немесе біртұтас (унитарлы) мемлекет – бұл өз ішінде бөлінбейтін тұтас мемлекет, оның өз ішінде дербес мемлекеттік құрылымдар болмайды, бұл мемлекетте жоғары органдардың біртұтас жүйесі, заңнаманың ортақ жүйесі, ортақ сот жүйесі, ортақ азаматтығы мен салықтардың бірыңғай жүйесі болады. Унитарлы мемлекет қарапайым, біртұтас мемлекет, бөліктері әкімшілік-аймақтық бірлік болатын және мемлекеттік егемендік құқықтарға ие емес, біртұтас жоғары органдар жүйесі және біртұтас заңнама жүйесі бар мемлекет болып табылады. Күрделі мемлекет – бұл белгілі бір дәрежедегі дербестікке ие жекелеген мемлекеттік құрылымдардан құралған мемлекет. Олар: федерациялар, конфедерациялар, империялар, достастықтар және одақтастықтар жатады.

Мемлекет нысанының соңғы элементі – **саяси режим**. Ол басқару және мемлекеттік құрылым нысандары сияқты мемлекеттің мәндік-мазмұндық жағы көрінетін, мемлекет құрылымын және оның басқа да сыртқы жағын сипаттайтын жиынтық түсінік ретіндегі мемлекет нысанының бір компоненті болып табылады. Мемлекеттің билік ету әдістерін зерттей отырып, жеке тұлғаның нақты мәртебесі туралы және мемлекеттегі басқа субъектілердің қарым-қатынасы, олардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдік және қамтамасыз етілушілік деңгейі туралы түсінік алуымызға болады.

Тар ауқымдағы анықтамасы: мемлекеттік билікті жүзеге асыру тәсілдері мен әдістерінің жиынтығы, оның мазмұндық қасиеті. Кең ауқымдағы

анықтамасы: демократиялық, құқықтық мемлекетте жеке тұлғаның саяси бостандықтарының кепілдік дәрежесі, ресми конституциялық және құқықтық үлгілерінің саяси жағдайларға сәйкес келу дәрежесі, билік органдарының мемлекет және қоғамдық өмірдің құқықтық негіздеріне қатынасының сипаты. Саяси режим демократиялық және демократияға қарсы болып екі түрге бөлінеді. Демократиялық режим – халықтың басқаруға қатысуына, барлық адамдардың теңдігі мен бостандығы қағидасын тануға негізделген либералдық режимнің бір түрі. Демократияға қарсы режим авторитарлық және тоталитарлық режимдерге бөлінеді. Авторитарлық режим – халықтың аздаған мөлшерде қатысуымен бір адамның бақылаусыз толық билік жүргізуін білдіретін қоғамның мемлекеттік-саяси құрылымы.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 5. Мемлекет нысаны ұғымы мәселелері.

Семинар — 1сағат

Жоспар

1. Мемлекет нысаны ұғымы және оның элементтері.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттардың қажетті ұғынатын жайт, қоғамды басқару, мемлекеттік құрылым және саяси режим нысандарынан құралған, елдегі мемлекеттік билікті ұйымдастырудың түрі мемлекет нысанына баса назар аударылуы керек. Оның элементтерінің ара жігін ажыратып, маңызы мен орнын білу қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда жоғарғы мемлекеттік органдардың құрылуы мен ұйымдасуының тәртібі, олардың бір-бірімен және тұрғындармен ара қатынасы сипаттау керек. Басқару нысаны ерекшеліктеріне таптық күштердің, билікте отырған әлеуметтік өкілдердің қарым-қатынасы, тұрғындардың ұлттық құрамы, мәдениет және салт дәстүр деңгейі қалай әсерін тигізетінін айту қажет. Мемлекет нысанының ерекшелігіне байланысты монархиялық және республикалық бөліну себептерін талдау абзал.

Үшінші сұрақ бойынша мемлекеттің құрылым нысаны мен оның әртүрлілігі тұжырымдамасын қарастырып, мысалдар келтіріңіз. Біртұтас, федеративті және конфедеративтік мемлекет арасындағы айқын айырмашылықтарды анықтау қажет. ТМД және кеден одағы мемлекеттік құрылымның қандай нысанына жатады, ойлап көріңіз?

Төртінші сұрақ бойынша саяси режим нысаны мен оның түрлері тұжырымдамасын қарастырып, мысалдар келтіріңіз.

Магистрант мемлекеттің нақты нысаны бойынша мемлекеттің тарихи типтеріне назар аудару керек. Сонымен қатар, ол басқа факторларға байланысты, мысалы:

1. Қоғамның экономикалық даму деңгейі;
2. Таптық күш ара қатынасы;
3. Ұлттық және мәдениетті салт-дәстүріне;
4. Халықаралық жағдайларға және т.б.

Қолданылуға ұсылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 5. Мемлекет нысаны ұғымы мәселелері.

МОӨЖ – 2 сағат

МОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
2. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттің аумақтық құрылымы, оның құрамдас бөліктерінің және осы бөліктердің әрбірінің мемлекетпен қарым-қатынасының сипатын анықтау керек. Барлық мемлекеттер өздерінің мемлекеттік құрылымы бойынша жай немесе біртұтас (унитарлы) мемлекет – бұл өз ішінде бөлінбейтін тұтас мемлекет, оның өз ішінде дербес мемлекеттік құрылымдар болмайды, бұл мемлекетте жоғары органдардың біртұтас жүйесі, заңнаманың ортақ жүйесі, ортақ сот жүйесі, ортақ азаматтығы мен салықтардың бірыңғай жүйесі, ал, күрделі мемлекет – бұл белгілі бір дәрежедегі дербестікке ие жекелеген мемлекеттік құрылымдардан құралған мемлекет: империялар, федерациялар, конфедерациялар, достастықтар және одақтастықтардың мән-мағынасы мен айырмашылықтарын көрсету қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттік билікті жүзеге асыруға жәрдемдесетін тәсілдер мен әдістер жиынтығына қарай екі түрлі

демократиялық режим (барлық биліктік органдар халықтың мандатына ие болып, әрбір органға тиесілі биліктің көлемінің шектері заңмен анықталады, барлық азаматтар сотпен қорғалатын ажырамас құқықтар мен бостандық-тарға қол жеткізсе, антидемократиялық режимде мемлекет қоғам өмірінің барлық саласына бақылау жасайды, адамды саяси билікке және үстемдік етуші идеологияға бағындыратынын білу қажет. Мына төмендегідей мәні бар ұғымдарға:

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 5. Мемлекет нысаны ұғымы мәселелері.

МӨЖ – 3 сағат

Тапсырма: кесте толтыру қажет

Мемлекет атауы	Басқару нысаны	Мемлекеттік құрылыс нысаны	Саяси режим
Қазақстан			
Россия			
АҚШ			
Франция			
Жапония			
Қытай			
Украина			

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 6. Буржуазиялық революциялардың мемлекет пен құқықтың дамуындағы рөлі

Семинар — 2 сағат

Жоспар:

1. Буржуазиялық революциялардың мемлекеттің дамуына әсері.
2. Буржуазиялық революция және буржуазиялық құқықтың қалыптасуы.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 6. Буржуазиялық революциялардың мемлекет пен құқықтың дамуындағы рөлі

МОӨЖ – 2 сағат

Жазбаша нысанда өтеді: кесте толтыру.

№\№	Мемлекеттік құқықтағы өзгерістер	Құқықтағы өзгерістер
Англия мемлекетінде болған буржуазиялық революция		
Франция мемлекетінде болған буржуазиялық революция		
Германия мемлекетінде болған буржуазиялық революция		
Жапония мемлекетінде болған буржуазиялық революция		
Солтүстік Америкада болған буржуазиялық революция		

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 6. Буржуазиялық революциялардың мемлекет пен құқықтың дамуындағы рөлі

МӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

Тақырып аясында сөздік құрастыру, ұсынылып отырған әдебиеттерді қолдана отырып МОӨЖ-да толтырылған кесте негізінде, мемлекеттерде болған құқықтық өзгерістер аналогиясына сәйкес ерікті түрде кесте толтыру. Әр мемлекеттің конституцияларымен танысу қажет

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1, 25-35, 76-78, 147, 148, 149-159.

Тақырып № 7. Конституциялық эволюцияның кезеңдері.

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Қазақстан Республикасы Конституциясының даму кезеңдері
2. Конституциялық Кеңес – Конституцияны қорғау органы. Құрылу тәртібі, құрамы және өкілеттіктері.

Дәріс тезісі:

Конституцияның кез-келген қоғам өміріндегі аса үлкен маңызы, мемлекеттің барлық құқықтық жүйесіндегі ерекше орны конституцияны ғылыми танымның дербес объектісі ретінде жан-жақты зерттеуді қажет етеді.

Әрбір мемлекетте конституциялар өзіндік ерекшелік жолдармен пайда болып, алмасып отырады – бұл құбылыс әрдайым қоғам өміріндегі конституциялық ережелермен бекітілген немесе осы ережелерден туындаған маңызды және көбіне түбірлі өзгерістермен тығыз байланысты. Сондықтан ғылым конституцияның тарихи үдеріс барысына ықпалын аша отырып, тиісті мемлекеттің конституциясының даму тарихына аса үлкен маңыз аударарды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы нормативтік құқықтық актілердің дәл осы түрінің табиғатына тән жалпы, түбірлі белгілерді білдіреді. Барлық мемлекеттердің құқықтық жүйесінде Конституция орны ерекше. Конституцияның болуы – билік институттары заңдылығының, құқықтық тәртіптің және тұрақтылықтың алғы шарты.

Сонымен бірге Конституция – құқықтық акт, негізгі заң.

Конституцияның негізгі заң ретіндегі сипаты келесі белгілерден көрініс береді:

1. Негіз болу сипаты. Конституция ең маңызды деп танылатын қоғамдық қатынастарды реттейді, құқықтық қоғам құру жолында негіз болып табылады.

Конституциялық реттеу жалпы жинақтап, қорыту сипатта болады. Оның мақсаты, біріншіден, қоғамдық қатынастардың ең маңыздысын ашып және оларды бекіту; екіншіден, бұл үшін нормаларды барынша аз мөлшерде қолдану; үшіншіден, осы нормалардың бағыт беруі үшін және ағымды заңдар актілерінде әрі қарай реттелуі үшін таңдап алынған нормаларда қоғамдық қатынастардың мәнін барынша дәл және айқын етіп көрсету.

2. Халықтық сипаты. Негізгі заң халық мүдделеріне қызмет етуі тиіс. Сондықтан да ол халықтың мақсатын кең мөлшерде көрсетіп, оның тірегі болуы керек. Қазақстан Республикасы Конституциясының халықтық сипаты халықтың Негізгі заңды жасауға тікелей қатысуынан да көрінеді.

3. Шынайылық сипаты. Конституцияның шынайылығы – бұл ең алдымен оның өмірдегі болып жатқан қоғамдық қатынастармен сәйкестігі.

4. Тұрақты сипаты. Тұрақтылық – конституциялық нормаларға елеулі өзгерістер енбей, олардың ұзақ әрекет етуі.

Сонымен қатар Конституциялар белгілену тәртібі бойынша октроиленген

және октроиленбеген болып бөлінеді. Октроиленген Конституциялар – бұл монархпен сыйға берілген Конституциялар, октроиленбеген Конституциялар – бұл биліктің жоғарғы заң шығарушы органымен немесе референдуммен қабылданған Конституциялар.

Өзгеру тәсілі бойынша: қатал, бейімделгіш болып бөлінеді. Дағдылы тәртіппен қабылданған Конституциялар - бейімделгіш, күрделі тәртіппен қабылданған Конституциялар – қатал.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы Конституциясы 1995 жылғы 30 тамызда бекітілді. Халықтық дауыс беруге үш миллионнан астам адам қатысты. 30 тамыз бұл күн «Қазақстан Республикасының Конституциясы күні» деп аталады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы тоғыз бөліммен және 98 баптан тұрады. Елдің негізгі заңының мәтіні адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, соның ішінде Президент, Парламент, Үкімет, Конституциялық Кеңес, соттар және сот органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және өзін-өзі басқару органдарының қызметін реттейді.

Жас мемлекеттің күрделі саяси жағдайы негізгі құжатқа көптеген сұрақтар қойды. Осылайша, биліктің заң шығарушы және атқарушы биліктерінің өкілеттіктері шешілмей қалды. Бұған қоса, мемлекеттіліктің табиғаты, мемлекеттік тілдің сұрақтары, жер мен азаматтың жеке меншігі туралы негізгі ережелер қоғамдық пікірталасқа айналды.

Конституцияның негізгі мәтінін қабылдағаннан кейін үш жыл өткен соң, 1998 жылы еліміздің негізгі құжатының мәтіні түзетулер енгізілді. 19 бап толықтырылды және түзетілді. Негізгі өзгерістер Президенттің, Парламент Сенаты мен Мәжілісінің депутаттарының өкілеттіктеріне әсер етті. Мемлекеттік қызметшінің жоғарғы жастағы лимиті жойылды. Пропорционалды өкілділік жүйесі бойынша партиялық тізімдер негізінде сайланған Мәжілістің он депутатына ереже ұсынылды.

2007 жылы Конституция негізгі реформаны күтті. Мемлекеттік және мемлекеттік мекемелерді біріктіруге, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктерді мемлекеттік қаржыландыруға конституциялық тыйым салу негізгі заңнан алынып тасталды.

Конституцияға енгізілген түзетулерге сәйкес, өлім жазасы адам өліміне байланысты террористік қылмыстар үшін ерекше жаза ретінде, сондай-ақ соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін сотталған адамға кешірім жасау құқығын беру арқылы заңмен белгіленеді. Қамауға алу мен ұстауға рұқсатты соттың рұқсатымен ғана рұқсат етіледі. Республика Президентіне арналған конституциялық бөлім үлкен өзгерістерге ұшырады. Атап айтқанда, саяси партияларда Президенттің өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезеңінде қызметін тоқтата тұру туралы ереже алынып тасталды.

Президенттің өкілеттік мерзімі жеті жылдан бес жылға дейін қысқарды, ал мемлекет басшысы соңғы он бес жылда елімізде тұратын Қазақстан азаматы бола алады. Депутаттар Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің

сайлауға екі есе артық шектеулерді таратпау туралы ұсынған түзетуді қабылдады. Конституцияның жаңалығы - саяси партиялардың фракцияларымен және Мәжілістің келісімімен кеңескеннен кейін республиканың премьер-министріне тағайындалу. Президент құратын Қазақстан халқы Ассамблеясының конституциялық мәртебесі шоғырландырылған.

Түзетулерге сәйкес Президент заңнамалық бастамашылық құқығына ие және Парламент қарауына заң жобаларын ұсына алады. Бұдан басқа, Республика Президенті Премьер-Министрмен және Парламент Палаталарының Президенттерімен кеңескеннен кейін Парламенттің немесе Парламент Мәжілісін таратуға құқылы, бірақ Президенттің соңғы жарты жылында, сондай-ақ бір жыл ішінде төтенше немесе соғыс жағдайында таратылмайды. еруі.

Мемлекет басшысын облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдерінің лауазымдарына тағайындау туралы ереже қосылды. Енді олар тиісті мәслихаттың келісімімен ғана тағайындалуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Парламентінің бөлімінде маңызды өзгерістер болмайды. Парламент палаталарының әрқайсысында депутаттар саны артты. Атап айтқанда, Президент тағайындаған Сенат депутаттарының саны жетіден 15-ке дейін ұлғайтылды. Кейбіреулер Қазақстан халқы Ассамблеясымен тиісті консультациялардан кейін тағайындалады.

Парламенттің Мәжілісі өкілдік қағидаттарының элементтері бар пропорционалды жүйеге негізделген жаңа схема бойынша құрылады. Атап айтқанда, Парламент Мәжілісінің жүз жеті депутатының тоқсан сегізі жалпыға бірдей, тең және тікелей сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы сайланады, Қазақстан халқының әртүрлі этникалық топтарын ұсынатын тоғыз депутатын Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайды. Парламент депутаттары үшін соңғы он жыл ішінде Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұру сияқты қосымша критерий конституциялық түрде бекітілген. Сонымен қатар, Парламент депутатының кез-келген императивті мандатын болмауы туралы ереже алынып тасталды.

Парламент Парламенттің республикалық бюджеттің орындалуы туралы Үкіметтің есебін мақұлдамаған жағдайда Үкіметке сенімсіздік білдіру құқығын белгілеу. Түзетулерге сәйкес конституциялық заңдар Парламент палаталарының жеке отырысында Парламент Мәжілісінде, содан кейін Сенатта мәселелерді дәйекті түрде қарау арқылы қабылданатын болады. Мемлекет басшысының заң шығару бастамасы бойынша енгізген заң жобалары мемлекеттік кірістердің төмендеуі немесе мемлекеттік шығыстардың ұлғаюы туралы Үкіметтің оң қорытындысын талап етпейді.

Сенаттың айрықша юрисдикциясы қазіргі уақытта Ұлттық Банктің Төрағасын тағайындауға келісім беру туралы мәселелерді, сондай-ақ Парламенттің Мәжілістің уақытша болмауы кезінде заңнамалық актілерді қабылдау кезінде оның өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтатуымен байланысты функцияларды орындау мәселелерін қамтиды. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының төрағалары лауазымына сайлану және жұмыстан босату

және жергілікті өкілді органдардың өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтату мәселелері Сенаттың құзыретінен шығарылады. Мәжілістің айрықша құзыретіне кіретін мәселелерге Премьер-Министрді тағайындауға келісім беру, Үкіметке сенімсіздік білдіру туралы мәселе жатады.

Конституциялық Кеңесті және Орталық сайлау комиссиясын құру схемасы өзгерді. Парламент палаталарының әрқайсысы басқа палатаның қатысуынсыз өз бетімен Конституциялық Кеңестің екі мүшесін, Орталық сайлау комиссиясының екі мүшесін қызметке тағайындайды. Парламенттің бір министрге сенімсіздік беру процедурасы жеңілдетілді, ал тиісті палата депутаттарының қарапайым көпшілігі сенімсіздікті білдіру үшін жеткілікті болады.

Конституция жергілікті өзін-өзі басқарудың негізі заңға сәйкес өкілетті мемлекеттік функцияларды атқара алатын мәслихаттарға айналады деп белгілейді. Жергілікті өзін-өзі басқарудың тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында мәслихаттардың өкілеттік мерзімі төрт жылдан бес жылға дейін ұлғайтылды. Мәслихаттың әкімге сенімсіздік танытудың жеңілдетілген тәртібі. Бұл әкімге сенімсіздік туралы және оны босату туралы мәселені көтеру туралы шешім қабылдайтын депутаттардың қарапайым көпшілігін талап етеді, тиісінше, Республика Президентіне немесе жоғары тұрған әкімге дейін.

2011 жылдың ақпанында ел президентіне арнайы сайлауды тағайындау және өткізу үшін конституциялық негізді құру үшін Конституцияға өзгерістер енгізілді.

«Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 23 наурыздағы № 238-VI сәйкес, 2-бап 3-тармақ мынадай редакцияда берілсін:

«3. Республиканың әкімшілік-аумақтық құрылысы, оның капиталының мәртебесі заңмен анықталады. Қазақстанның астанасы - Нұр-Сұлтан қаласы»; 3-1-тармақта «Астана» деген сөз «Нұр-Сұлтан» деген сөзбен ауыстырылсын.

1993 жылы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесімен қабылданған Қазақстан Республикасының алғашқы Конституциясы конституциялық бақылау институтын ең жоғары конституциялық деңгейде бекітті. Бұл Конституция бойынша Конституциялық Сот конституциялық қадағалау органы болып табылды.

Қазіргі уақытта 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституцияға және 1995 жылғы 29 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық заңына сәйкес Конституциялық Кеңес Республикадағы конституциялық бақылау органы болып табылады.

Жоғарыда аталған Конституциялық заңның 1 бабы Конституциялық Кеңес мәртебесін бекіту барысында Конституциялық Кеңестің мемлекеттік орган ретінде Республиканың бүкіл аумағында Қазақстан Республикасы Конституциясының жоғары тұруын қамтамасыз ететіндігін анықтайды.

Сонымен қатар Конституциялық Кеңестің өз өкілеттігін жүзеге асыру кезінде дербестігі және мемлекеттік органдарға, ұйымдарға, лауазымды адамдар мен азаматтарға тәуелсіздігі, Республика Конституциясына ғана бағынатындығы әрі саяси және өзге себептерді негізге ала алмайтындығы анықталады. Осыған сәйкес Конституциялық Кеңестің төрағасы мен мүшелері олар тағайындалғаннан кейін Парламент Палаталарының бірлескен отырысында салтанатты жағдайда Республика Президентіне өздеріне жүктелген міндетті адал атқаруға, әділ болуға және басқа ешкімге, еш нәрсеге емес, тек Қазақстан Республикасының Конституциясына ғана бағынуға етеді.

Конституциялық Кеңес жеті мүшеден, соның ішінде Конституциялық Кеңестің Төрағасынан тұрады. Бұған қоса Республиканың экс-Президенттері құқығы бойынша ғұмыр бойы Конституциялық Кеңестің мүшелері болып табылады. Конституциялық Кеңес құрамы келесі тәртіппен қалыптасады: Конституциялық Кеңестің екі мүшесін Республика Президенті қызметке тағайындайды, Конституциялық Кеңеске екі-екі мүшеден Парламент Палаталары төрағаларының ұсынуы бойынша тиісінше Парламент Сенаты мен Мәжілісі тағайындайды.

Конституциялық Кеңестің өкілеттік мерзімі алты жылмен анықталады. Оның мүшелерінің жартысы әрбір үш жыл сайын жаңартылып отырады. Сонымен қатар конституциялық заңнама Конституциялық Кеңес мүшелігіне кандидаттарға қойылатын талаптар тобын анықтайды. Конституциялық Кеңестің құрамына отыз жасқа толған, Республика аумағында тұратын, жоғары заң білімі, заң мамандығы бойынша кемінде бес жыл жұмыс стажы бар Республика азаматы тағайындала алады.

Конституциялық заңнамаға сәйкес Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшесінің қызметі депутаттық мандатпен, оқытушылық, ғылыми немесе өзге шығармашылық қызметтерді қоспағанда, өзге де ақы төленетін жұмысты атқарумен, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен, коммерциялық ұйымның басшы органының немесе байқаушы кеңесінің құрамына кірумен сыйыспайды.

Республика Конституциясының 71 бабы 5 тармағына сәйкес Конституциялық Кеңес мүшелері мен төрағасы өздерінің өкілеттік мерзімінде оларға ешкімнің тиіспеу құқығын (иммунитет) пайдаланады.

Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшелері өз міндеттерін орындау кезінде тәуелсіз болады және тек Конституция мен Конституциялық заңға ғана бағынады. Олардың конституциялық іс жүргізу мәселелері жөніндегі қызметі есеп беруге жатпайды. Өз өкілеттігін жүзеге асыру мәселелері бойынша олардан есеп талап етуге ешкімнің хақы жоқ. Сонымен қатар Конституциялық Кеңестің мүшелері өкілеттік мерзімі ішінде ауыстырылмайды. Конституциялық Кеңес Төрағасы мен мүшелері мәселелерді дербес қарау мақсатында ешкім тиіспеу құқығын иеленеді: өз өкілеттігі мерзімі ішінде оларды тұтқынға алуға, күштеп әкелуге, оған сот тәртібімен белгіленетін

әкімшілік жазалау шараларын қолдануға, қылмыс үстінде ұсталған немесе ауыр қылмыс жасалған реттерді қоспағанда, Парламенттің келісімінсіз қылмыстық жауапқа тартуға болмайды. Конституциялық Кеңес Төрағасы мен мүшелерінің конституциялық іс жүргізу мәселелері жөніндегі қызметі есеп беруге жатпайды. Өз өкілеттігін жүзеге асыру мәселелері бойынша олардан есеп талап етуге ешкімнің хақы жоқ. Конституциялық Кеңестің Төрағасы мен мүшелері Конституциялық Кеңес жүргізіп жатқан мәселелерді қарауда және олар бойынша шешімдер қабылдауда, тең құқықтарға ие болады («Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық заңның 12, 13 баптары.).

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 7. Конституциялық эволюцияның кезендері.

Семинар — 1сағат

Жоспар:

Сабак «Интеллектуалды футбол» әдісіне сәйкес жүргізіледі.

Алдыңғы сабақта курсанттарға «Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының сыртқы саяси қызметі» тақырыбына дайындық міндеті қойылды.

Курсанттар екі командаға бөлінеді: рөлдер: қақпашылар, қорғаушылар және шабуылшылар. Ойын төрешісі таңдап алынады.

Ойын ережесі:

1. Разминка. 7-10 минут ішінде командалар ойынға дайындалады. Шабуылшылар сұрақтарды дайындайды (жақсырақ жазбаша түрде). Қорғаушылар тақырыпты қайталайды.

2. Жребі арқылы доппен бастайтын бірінші команда тандалады.

3. Арбитр ойыншыларға ойын ережелерін түсіндіреді.

4. Шабуылшы қорғаушыларды бір-бірден сұрақ қояды. Егер қорғаушылар сұраққа жауап бермесе, сұрақ қақпашыға беріледі. Егер голкипер допты қайтарса (сұраққа жауап берсе), онда гол болған жоқ. Керісінше, егер қақпашы допты ұрмаса (сұраққа жауап бермесе), онда гол соғылады.

5. Содан кейін басқа топ сұрақ қою үшін сол механизмді пайдаланады.

6. Төреші ережелердің сақталуын қадағалайды (сары, қызыл карточка, еркін соққыға құқығы бар және т.б.).

Ойынның негізгі төрешісі – оқытушы, тиісті шаралар қабылдауы мүмкін.

Ойын 40-50 минут ішінде өтеді.

Ойын аяқталғаннан кейін нәтиже жинақталады. Ойынға рефери мен бас төреші түсініктеме береді. Оқытушы бағалар қояды.

2. Конституциялық эволюцияның кезеңдері.

Әдістемелік ұсыныс:

Берілген тақырыпты қарастыру барысында Конституцияның 1-бөлімін, яғни Жалпы Ережелерді аса зейін қойып зерделеу керек.

Қазақстан мемлекетінің басқару нысанына, оның демократиялық, зайырлы, құқықтық, біртұтастық, егемендік сипаттарына жеке-жеке тоқталып осы ұғымдарға толық түрде анықтама беру керек. Осы және де өзге де мәселелердің Конституцияда көрініс тапқанын, Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу процессінің сатыларын атап өту қажет. ҚР Конституциясына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға тоқталуы қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 7. Конституциялық эволюцияның кезеңдері.

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

МОӨЖ жазбаша нысанда өтеді: кесте толтыру.

№	Қазақстанның конституциялық заңнамасының даму кезеңдері	Тиісті кезеңдер бойынша сипаттамалар

Әдістемелік ұсыныс: Тақырып бойынша қарастырылатын әдебиеттерді пайдалана отырып кестені толтыру.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 7. Конституциялық эволюцияның кезеңдері.

МӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

1. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі: құрылуы, құрамы, құзыреті.
2. Мына тақырыптар бойынша реферат жазу:
 - Қазақстан Республикасындағы саяси партиялардың конституциялық-құқықтық мәртебесі.
 - 1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясы: негізгі сипаттары және ерекшеліктері.

- Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі: құрылымы, мәртебесі және құзыреті.
- Қазақстан Республикасы президенттік басқару жүйесіндегі біртұтас мемлекет: түсінігі, белгілері, негізгі сипаттары.

Өзіндік бақылау материалдары: тестілеу жұмыстарын орындау.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 8. Қоғамның саяси жүйесіндегі идеология.

Семинар — 2сағат

Жоспар:

1. Қоғамның саяси жүйесі: ұғымы және құрылымы.
2. Саяси ағымдар.
3. Қоғамдық бірлестіктер.

Тапсырма 1. Қоғамның саяси жүйесінің негізгі элементтері ретінде мемлекеттің рөлін дәлелдеңіз.

Тапсырма 2. Саяси ағымдар: демократия, либерализм, консерватизм, революцияшыл, радикалистік, солшылдар, оңшылдар және т.б. Қоғамдық ұйымдар, қорлар және қозғалыстар.

Тапсырма 3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет, оның басқа қоғамның саяси жүйе субъектілерінен айырмашылығы.

Әдістемелік ұсыныс: Сабаққа дайындалу барысында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Қоғамның саяси жүйе ұғымы. Қоғамның саяси жүйе элементтері. Қоғамның саяси жүйесінің моделдері: командалық, жарыспалы және әлеумет қолдану. Қоғамның саяси жүйесінің негізгі субъектілері: саяси партиялар, қоғамдық бірлестіктер, жергілікті мемлекеттік және азаматтық басқарулар. Саяси ағымдар: демократия, либерализм, консерватизм, революцияшыл, радикалистік, солшылдар, оңшылдар және т.б. Қоғамдық ұйымдар, қорлар және қозғалыстар. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет, оның басқа қоғамның саяси жүйе субъектілерінен айырмашылығы.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 137,139, 160-168, 169-182.

Тақырып № 8. Қоғамның саяси жүйесіндегі идеология.

МОӨЖ 2- сағат

Тапсырма: Кесте толтыру

№ 1

Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің орнын айқындайтын факторлар	
Фактор	Оның мәні мен маңызы

№ 2

Саяси ағымдар	Сипаттамалар
1. Демократия	
2. Либерализм	
3. Консерватизм	
4. Реакцияшыл	
5. Революцияшыл	
6. Радикалдық	
7. Реформистік	
8. Центристік	
9. Ұлттық	

МОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс:

Сабакқа дайындалу барысында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Өртүрлі авторлардың пікірлерімен таныса отырып, ортақ негзге келу арқылы, әр саяси ағымның сипаттамасын беру қажет.

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 137,139, 160-168, 169-182.

Тақырып № 8. Қоғамның саяси жүйесіндегі идеология.

МӨЖ -2 сағат

1. Тақырып сұрақтарын ауызша талқылауға дайындалу.
2. Өзіндік бақылау сұрақтарына жауап беру.
3. Тақырыпқа ұсынылған тапсырмаларды орындау.

Тапсырма: кесте толтыру

Қоғамның саяси жүйесінің функциялары
1.
2.

Өзіндік бақылау сұрақтары мен тапсырмалары

1. Қоғамның саяси жүйесі дегеніміз не? Қоғамның саяси жүйесіне мемлекет кіреді ме?
2. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің рөлі қандай?
3. Қоғамның саяси жүйесіндегі әлеуметтік-нормативтік негіздер мәні мен мазмұны?
4. Саяси ағымдар.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 137,139, 160-168, 169-182.

Тақырып № 9. Құқықтың қайнар көздерінің формалары және құқықтық жүйелерді жіктеудің негіздері

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Құқық нысанының ұғымы және түрлері.
2. Құқықтық отбасын топтастыру мәселелері

Дәріс тезисі:

Құқықтың түсінігі және мәні. Құқық көп жақты, күрделі құбылыс. Сондықтан оған берілетін анықтамалар да сан қырлы. Құқық (жалпы әлеуметтік мағынада) тиісті мүмкіндіктердің заңда көрсетілген, көрсетілмегендігіне қарамастан адамгершілік, әдет-ғұрып тұрғысынан әрекеттің негізделуі мен еркіндік ретінде танылады. Құқықтың функционалдық анықтамасы – қазіргі кездегі экономикамен негізделген халықтың, көпшіліктің еркін білдіретін, нормативті анықталған және бұзылудан тәрбиелеу, сендіру және қажетті жағдайда мемлекеттік мәжбүр ету шараларымен қорғалатын, қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін атқаратын, құқықтық демократиялық мемлекет қалыптастыру мақсатында қоғамдық келісім құралы болатын нормалар жүйесі ретінде көрсетеді.

Құқыққа мынандай белгілер тән: - еріктілік сипаты болады; - жалпыға бірдей міндеттілік күші танылған; - нормативтілік; - мемлекетпен қалыптастырылады және қорғалады; - жүйелілік; - қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін атқарады.

«Құқық» термині екі мағынада: объективтік және субъективтік болып қолданылады, бірақ қай қайсысының да мағынасы толық ашылмаған. Бірінші

мағынасында «құқық дегеніміз өмірдің заңдық тәртібі, мемлекетпен қорғалатын барлық құқықтық ережелердің жиынтығы», ал екінші жағдайда – құқық дегеніміз «жеке тұлғаның нақты құқық өкілдігіндегі абстрактылы ереженің нақты көрініс табуы».

Құқық философия мен теория категориясы ретінде шынайы мазмұнды құрай отырып, инструменталдық роль атқарады. Құқық түсінігіне, шығу жолына, мәні мен мағынасына қатысты ғылымда сан алуан көзқарастардың болуы мүмкін. Бірақ құқықты өмірде қолдануға келгенде міндетті түрде біркелкі ойдың, көзқарастың тұрғысынан табылуы керек. Егер құқық әртүрлі мағынада ұғынылатын болса, онда ол өзінің құндылығын, қоғамдық қатынастарды тұрақтандыру мен ретке келтірудегі ролін жоғалтушы еді. Құқық түсінудегі анықталғандық - қоғамдық қатынастардың анықталғандығы мен тәртібінің бастауы.

Құқыққа деген әртүрлі көзқарастар қоғамды демократияландырумен ұштасады, пікір плюрализміне сәйкес келеді. Субъективті, объективті факторлармен қатар, көзқарастардың көптігіне гносеологиялық та себеп бар. Таным барысында құбылыстың бір ғана жағына еліктеу, оны жоғары санап, өзгелерін жоққа шығару мүмкіндігі бар. Міне, осыдан құқықтың әртүрлі анықтамалары туындайды. Егер бір жақты анықтама өзгелерін алмастыруды мұрат тұтпаса, жалғыз дұрыс деген атауға ұмтылмаса, онда одан келетін еш жамандық жоқ. Құқықты терең түсіну үшін, егер ол шындыққа сәйкес келетін болса, кез-келген анықтама пайдалы. Ал, практикалық қолдану үшін құқықтың тұтас түсінігі болуы қажет.

Құқық мәнін анықтау барысында екі түрлі көзқарасты ескеру қажет. 1. Таптық көзқарас, онда құқық экономикалық үстем таптың заңдастырылған еркін білдіретін, мемлекетпен кепілдендірілген нормалар жүйесі ролін атқарады. 2. Жалпы әлеуметтік көзқарас бойынша құқық қоғамның әр түрлі топтарының арасындағы келістіруші ролін атқарады. Дегенмен де, құқық түсінігі тәріздес, оның мәнінің де жан-жақты көп қырлы екендігін естен шығармауымыз қажет. Осы тұрғыдан құқықтың діни, ұлттық, нәсілдік және тағы да басқа мәні болатындығын атап өту қажет. Құқық мәнін анықтайтын нормативистік, табиғи-құқықтық, тарихи-материалистік, әлеуметтік теориялар.

Құқық түсінушіліктің негізгі типтеріне мыналарды жатқызады: нормативистік; әлеуметтік юриспруденция; табиғи құқық теориясы; философиялық құқық түсінушілік.

Құқық – қоғамның мемлекеттік еркін, оның жалпыадамзаттық және таптық сипатын көрсететін жалпыға міндетті, формальды-анықталған нормалар жүйесі; мемлекетпен шығарылады немесе санкцияландырылады және бұзылудан мемлекеттік мәжбүр ету мүмкіндігімен қорғалады; қоғамдық қатынастарды өкімдік-ресми реттеуші болады.

Құқық көмегімен құндылық тағайындалымдар анықталынатын және бекітілетін, белгілі бір социумның өкілдерімен жалпы маңызды ретінде танылған және заңдық кепілдіктер жүйесі мен заңдық жауапкершілік

шараларымен қамтамасыз етілген біртектестендірілген әрекет стандарттарының жиынтығы.

Құқық – мемлекеттен бастау алатын және орындалуы онымен қамтамасыз етілетін әрекет тәртібі жүйесі.

Құқық нысандары (қайнар көздері). Құқық теориясында осы мәселеге қатысты дау әлі де болса дамылдамай отыр. Даудың басы кейбір ғалымдардың нормативті актілер, әдет-ғұрыптар мен прецеденттерді құқық нысаны деп тануы мен екіншілерінің аталған құбылыстарды құқықтың қайнар көзіне жатқызуында десек жаңылмаймыз. Құбылысқа әртүрлі анықтама беру оның мәнінің сан қырлылығын білдіреді дей отырып, аталған екі көзқарасты да қолдауға болатындығын ескеру керек. Аталған қос түсінікті де қолдануға болады, дегенмен де алдымен олардың әрқайсысының жеке мазмұнын анықтау маңызды.

Құқық түп нұсқасы ретінде құқықтың пайда болуы мен әрекет етуін мүмкін ететін факторларды айтады. Бұндай факторларға мемлекеттің құқықшығармашылық әрекеті, халық еркі және қоғам өмірінің материалдық жағдайлары жатқызылады. Құқық қайнар көзі құқықты тану барысында да қолданылатын термин. Бұл жағдайда оның мазмұнын құқықтың тарихи ескерткіштері (Ману заңдары, Орыс правдасы, Жеті Жарғы), археология мәліметтері, қолданыстағы құқық актілері, заңдық тәжірибе, келісім-шарттар, құқықтанушылардың еңбектері кұрайды. Құқық қайнар көзінің бұдан да тар ауқымда қолданылатын түсінігі бар. Ол тәжірибеде нақты істі шешу барысында қолданылатын құжат. Бұнда мемлекеттік еріктің сомдалуын білдіретін құқықтың сыртқы нысаны көрініс табады.

Құқық нысаны – жалпыға бірдей міндетті, заңды маңызы бар, қоғамда орын алған құқық нормаларын ұйымдастыру тәсілі. Құқық нысаны мынандай ерешеліктерімен айшықталады:

- азаматтардың нормативті бекітілген еркін бейнелейді, әлеуметтік-экономикалық базиспен негізделеді;
- халықтың саяси билігін бекітеді және қамтамасыз етеді, оның мүддесіне қызмет етеді;

Құқық нысанының негізгі 4 түрі танылған: прецедент, әдет-ғұрыптық құқық, нормативті акт, нормативті келісім.

Прецедент - күзіретті мемлекеттік органның белгілі бір мәселе бойынша қабылдаған шешімінің осыған ұқсас өзге істерді қарағанда міндетті түрде қолданылуы. Прецедент әкімшілік және сот прецеденттері болып екі топқа бөлінеді. Англо-саксондық құқық жүйесінде қолданылады..

Әдет-ғұрып құқығы тарихи қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа берілетін әдет-ғұрып, салт-дәстүр нормаларына мемлекеттік мәжбүр ету күші тағайындалатын құқық нысанының бір түрі. Қазіргі кезеңде көбінесе діни-ғұрыптық құқықтық жүйелерде (мұсылман құқығы, иудаистік және индуистік құқықтарда) танылған. Қазіргі Қазақстанда дүниежүзілік нарықтық экономиканың талаптарына сәйкес азаматтық және банк құқығы салаларында істік айналым әдет-ғұрыптары қолданысқа енуде.

Нормативті келісім – субъектілердің өзара мүддесін есепке алуды мүмкін ететін құқықтық қатынастар жүйесін жасайтын, әрі азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруін қамтамасыз ететін, оның субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін анықтайтын құқық нысаны. Нормативті келісім - құқықшығармашылық субъектілерінің жаңа құқық нормасын қалыптастыратын келісімі. Нормативті актілермен қатар қолданылуы мүмкін.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 9. Құқықтың қайнар көздерінің формалары және құқықтық жүйелерді жіктеудің негіздері

Семинар-1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық отбасы.
2. Құқық (қайнар көздері) нысаны.
3. Бірқатар мемлекеттердің құқық жүйесін топтастырудың теориялық проблемалары.

Тапсырма: Кесте толтыру

Теориялар	Авторлар	Мәні
1. Нормативистік		
2. Психологиялық		
3. Социологиялық		
4. Табиғи-құқықтық		

Әдістемелік ұсыныс: Сабаққа дайындалу барысында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Құқықтың пайда болуының негізгі теориялары. Философиялық санат ретінде құқық. Нормативистік теория (Г. Кельзен). Табиғи құқықтық теория (Монтескье, Локк, Гобс және т.б.). Құқықтың тарихи мектебінің мәні (германдық құқықтанушылар: Г.Гуго, Ф. Савиньи, Ф.Пухта), Психологиялық құқық теориясы (Тард, Петражицкий), Құқықтың әлеуметтік мектебі (С.А. Муромцев, американдық Д.Дьюи, Р.Паунд, Д. Фрэйк), Марксистік құқық теориясы, Құқықтың теологиялық теориясы. Аталған мәселелер бойынша қазіргі ғылыми әдебиеттерге көзқарастар келтіру.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 9. Құқықтың қайнар көздерінің формалары және құқықтық жүйелерді жіктеудің негіздері

Тапсырма:

1.Кесте толтыру

Қазіргі құқық жүйесін топтастыру түрлері		
Трихотомдық	Стилевтік	Көпфакторлы

2.Құқықты түсінудің негізгі теорияларын салыстырыңыз. Әрбір теорияның жағымды және жағымсыз жақтарын дәлелдеңіз. Құқықты түсінудің әрбір теориясы бойынша өзіндік көзқарастарыңызды білдіріңіз.

ДӨӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Әдістемелік ұсыныс: Сабаққа дайындалу барысында ұсынылған әдебиеттермен танысу керек. Құқық жүйесі және оларды топтастыру өлшемдері. Рене Давид теориясы. Англосаксондық құқықтық отбасы. Романо-германдық құқықтық отбасы. Діни және дәстүрлі құқықтық отбасы. Құқық (қайнар көздері) нысандары. Соттық прецедент. Нормативтік-құқықтық акт. Құқықтық әдет-ғұрып. Құқықтық келісім-шарт. Бірқатар мемлекеттердегі құқық жүйесінің теориялық топтастыру проблемалары. Кеңестік және посткеңестік құқық жүйесін типтендіру проблемалары. Конвергенция теориясы. Аталған мәселелер бойынша қазіргі ғылыми әдебиеттерге көзқарастар келтіру.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 9. Құқықтың қайнар көздерінің формалары және құқықтық жүйелерді жіктеудің негіздері

МӨЖ -2 сағат

1. Тақырып сұрақтарын ауызша талқылауға дайындалу.
2. Өзіндік бақылау сұрақтарына жауап беру.
3. Тақырыпқа ұсынылған тапсырмаларды орындау.
4. Тақырып сұрақтарын ауызша талқылауға дайындалу.
5. Өзіндік бақылау сұрақтарына жауап беру.
6. Тақырыпқа ұсынылған тапсырмаларды орындау.

Тапсырма: Кесте толтыру

Англосаксондық	Романо-германдық	Діни	Дәстүрлі
Ерекшеліктері			
1.	1.	1.	1.

2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.

Өзіндік бақылау сұрақтары

1. Құқық дегеніміз не?

2. Құқықтың нормативистік теориясының мәні.

3. Құқықтың психологиялық теориясының мәні.

4. Құқықтың әлеуметтік теориясының мәні.

5. Табиғи құқықтық теория.

Қазіргі әлемдегі негізгі құқық жүйесі (отбасы) ұғымына түсінік беріңіз?

6. Әлемдегі құқық жүйесі типологиясын дайындау бойынша қандай ғылыми көзқарастар сіздерге белгілі?

7. Романо-германдық және англосаксондық құқықтық отбасыларына сипаттама беріңіз?

8. Діни құқықтық жүйенің негізгі сипаттамаларына мысал келтіріңіздер?

9. Әдет-ғұрып құқығына қысқаша сипаттама беріңіз және Орталық және Оңтүстік Африка, сондай-ақ, Мадагаскар елдері қатарындағы биліктің себептерін түсіндіріңіздер?

10. Адам дамуының жаңа сатылары – жаһандану сатыларына әлемдік құқықтық жүйенің даму келешегінің тенденциялары қандай?

11. Конвергенция принципі дегеніміз не?

12. Құқықтың (қайнар көздері) қандай нысандары?

13. Бірқатар мемлекеттердің құқық жүйесін топтастыру проблемалары

14. Проблемаларға қазіргі көзқарастар.

15. Қазақстан Республикасының құқық жүйесін жетілдіру және мемлекеттілік үшін әлемдік құқықтық жүйе туралы білімнің маңыздылығы қандай?

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 10. Құқық нормаларын талқылау: теория және тәжірибе

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Құқық нормаларын талқылау: түсінігі, түрлері және әдістері
2. Нормативтік-құқықтық актіге ресми түсінік беру актісі.

Дәріс тезісі:

Құқық нормаларын талқылау құқық шығармашылық үрдісінде, құқықты жүйелеуде және тіпті құқықты қолдануда маңызды орынға ие. Құқықты қолданудан бұрын оның мағынасын ұғыну керек, ал кей жағдайда талқылау қажет. Құқық нормаларын талқылау — барлық құқық субъектілері

(мемлекеттік өкілетті органдар, қоғамдық бірлестіктер және жеке азаматтар) құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және түсіндіру. Құқықты талқылаудың қажеттілігі неде деген сұрақ туындайды.

1. Заңды нормалардың абстрактісімен байланысты. Құқық нормасы жалпы сипатта. Сондықтан нақты оқиға осы норманың әрекетіне сәйкес келе ме, жоқ па дегенді нақты түсіндірген жөн.

2. Құқық шығармашылық үрдісінің жеткіліксіздігі. Заң шығарушы барлық құқық нормаларды нақты және ұтымды құрастыра алмайды. Құқық нормасының мағынасын нақты ұғыну қажет.

3. Арнайы терминдерді түсіндіру қажеттілігі.

4. Құқық нормасы қоғамдық қатынастардың бір-бірімен өзара байланысын реттейді. Сондықтан шынайы құқық нормасының ұғымын түсіну үшін онымен бірге қолданылатын, басқа нормаларды да іздестіру қажет;

5. Құқық нормасы біреуге түсінікті, енді біреуге мүлдем түсініксіз.

Кейде осы талқылаудың жоқтығынан түсіну теріске шығатын жайлар да аз емес. Тәжірибелі заңгер мейлінше жиі тез әрі оңай құқық нормасының абстрақтылы мағынасын «қағып алып», нақты жағдайларға қолданады.

Құқық нормасын талқылау үрдісі өзі екі жеке дара сатыдан тұрады: ұғыну және түсіндіру. Ұғыну — норманың мазмұнын «өзі үшін» сезіну, түсіну үрдісі. Түсіндіру — игерген құқық норма мазмұнын басқаларға жеткізу, түсіндіру үрдісі. Түсіндіру тек қарапайым таным үшін емес құқық нормасын зерттеу және құқық нормасын іске асыру мақсатын көздейді. Құқық нормасының мағынасын әдістер (тәсілдер) мен талқылау көлемі арқылы ұғынады. Сонымен талқылаудың түсінігі, құқық нормаларын талқылау бұл мемлекеттің, лауазымды тұлғалардың, қоғамдық ұйымдардың, жекелеген азаматтардың құқық нормаларының мазмұнын түсіндіруге, оларда көрініс тапқан билік басында тұрған әлеуметтік күштердің еркін ашуға бағытталған қызметі. Талқылау процесінде нормативтік ереженің мәні, оның негізгі мақсаты мен әлеуметтік бағыттылығы, түсіндіріліп отырған актінің мүмкін салдары, оның құқықтық реттеу жүйесіндегі орны және т.б. анықталады.

Талқылау әдістері (тәсілдері) - дегеніміз құқық нормасының мазмұнын анықтауға бағытталған амал, құрал, тәсілдердің жиынтығы. Келесі әдістерді бөліп көрсетеді:

- грамматикалық (тілдік) әдісі — тіл заңдылықтары, грамматика ережелері, орфография көмегімен түсіндіру;

- логикалық — логика заңдылықтар мен ережелердің көмегімен түсіндіру;

- тарихи-саяси — нақты құқықтық норманы қабылдаудың саяси және нақты тарихи астарын анықтай отырып түсіндіру;

- арнаулы заңдық — заңнамада қолданылатын заңдық терминдердің мазмұнын ашу арқылы түсіндіру;

- телеологиялық (мақсатты) — нормативтік актіні қабылдау мақсаттарын анықтаудың көмегімен түсіндіру.

Талқылаудың нәтижесі мәтін мен заңды нормалардың нақты мазмұны қатынастарына байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Осы қатынастан шыға келе, **көлемі бойынша талқылаудың үш түрі бар:**

1) сөзбе-сөз — құқық нормасының мағынасымен оның мәтіндік көрінісінің мағынасы дәлме-дәл сәйкес келуі;

2) шектеулі — құқық нормасының нақты мағынасы оның мәтіндік көрінісі болып табылған кезде ғана қолданылады;

3) таралушы — құқық нормасының нақты мағынасы оның мәтіндік көрінісінен кең мағынаға ие болған жағдайда.

Субъектілер бойынша талқылау түрлері. Талқылау субъектілеріне байланысты **ресми және бейресми:**

1. Ресми талқылау— құқық нормаларының мазмұнын Құқықты қолданушы барлық субъектілер үшін міндетті және заңды салдар туғызатын актілерде арнаулы мемлекеттік органдардың түсіндіруі; мысалы, заңға тәуелді актілердің ресми түсіндірмесін оларды қабылдаған (шығарған) органдар немесе лауазымды адамдар береді («Құқықтық актілер туралы» ҚР Заңының 45 бабының 2 тармақшасы);

Ресми талқылау **нормативті және казуалды** болып бөлінеді. **Нормативті** талқылау біртектес барлық істерді шешу барысында міндетті болатын, жалпы сипаттағы түсіндірме.

Оның өзі екіге бөлінеді: **аутентикалық және легалдық.**

Аутентикалық талқылау деп нормативті актілерді қабылдаған органның өзінің түсіндірме беруін айтамыз. **Легалдық талқылау** — басқа органдар қабылдаған құқықтық актілерді заңмен рұқсат етілген, соған өкілетті мемлекет органдарының түсіндіру.

Казуалды талқылау - нақты істі қарау кезінде міндетті болатын түсіндірме. Қазақстан Республикасында заң актілерін талқылау құқығы Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне және сот органдарына берілген.

2. Биресми талқылау деп заңды міндеттілік күші болмайтын, талдау тереңдігімен, сенімділігімен және негізделгендігімен сипатталатын құқық нормаларын талқылаудың бір түрін айтамыз; мысалы, Қ. зейнеткерге зейнет ақы туралы заң нормаларының мазмұнын түсіндіреді.

Ол үшке бөлінеді: **доктриналды, кәсіби және кәдімгі талқылау.**

Кәдімгі талқылау - құқықтық нормаларды әрбір жеке азаматтың өзінің білім деңгейіне және жеке сенімдеріне сәйкес түсіндіру.

Кәсіби талқылау деп құқықтық арнаулы білімі бар мамандардың өз қызметін жүзеге асыру барысында беретін құқық нормаларына түсіндірмесін айтамыз.

Доктриналды талқылау монографияларда, ғылыми еңбектерде және тағы басқа құқық нормаларын ғылыми саралау кезінде жүргізілетін түсіндіру.

Құқықты талқылау актілері.

Құқықты талқылау актісі – бұл заң нормаларының мағынасын талқылауға бағытталған құқықтық акт. Құқықты талқылау актілерінің ерекшеліктері:

- заң нормаларының мағынасын талқылауға бағытталған;
- нормативтік емес, нақтылаушы ережелерден құралған;
- дербес сипатқа ие емес және өзі түсіндіріп отырған нормалармен бірге әрекет етеді;
- құқықтың қайнар көзі болып табылмайды.

Құқықты талқылау актілерінің төмендегідей түрлері болады:

1) ресми талқылаудың түрлеріне қарай олар нормативтік (аутентикалық және легалды) және казуалды талқылау актілері болып бөлінеді;

2) талқылауды жүзеге асырып отырған органдарға қарай мемлекеттік билік органдарының, басқару органдарының, сот, прокуратура органдарының талқылау актілері:

3) құқықтық реттеу пәніне қарай қылмыстық, азаматтық, әкімшілік және т.б. құқықты талқылау актілері:

4) сипатына қарай - материалдық және іс жүргізушілік талқылау актілері;

5) нысанына қарай – жарлықтар, қаулылар, бұйрықтар, нұсқаулар және т.б.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 10.Құқық нормаларын талқылау: теория және тәжірибе

Семинар — 1сағат

Жоспар:

1. Құқық нормаларын талқылау: ұғымы, әдістері және түрлері.
2. Құқықтың ұқсастығы және заң ұқсастығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Құқық нормасын талқылау құқық шығармашылық үрдісінде, құқықты жүйелеуде және тіпті құқық қолдануда маңызды орынға ие, әсіресе, құқықты қолданудан бұрын оның мағынасын ұғыну керек, ал кей жағдайда оны талқылау қажет. Құқық нормаларын талқылау барлық құқық субъектілері (мемлекеттік өкілетті органдар, қоғамдық бірлестіктер және жеке азаматтар) құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және

түсіндіру болып табылады. Құқықты түсіндірудің қажеттілігі неде деген сұраққа жауап беру керек. Талқылау процесінде нормативтік ереженің мәні, оның негізгі мақсаты мен әлеуметтік бағыттылығы, түсіндіріліп отырған актінің мүмкін салдары, оның құқықтық реттеу жүйесіндегі орны және т.б. анықтай білу қажет. Талқылаудың мақсаты заңшығарушының не айтқысы келгенін емес, оның қалыптастырған ережесінің мәнін анықтау. Талқылау қолданыстағы заңнамаға өзгертулер мен толықтырулар енгізбейді және енгізе алмайды да, ол заңдағы ережелерді талқылауға және нақтылауға бағытталғандығын білу абзал.

Құқық нормалары көп жағдайларда қатаң түрде заң әріпімен түсіндіріліп, қолданылады. Мұндай түсінік беру сөзбе-сөз деп аталады. Алайда, белгілі бір жағдайларда құқық нормасының мәні, оның сөзбе-сөз мәтінінен кең немесе тар болғанда, таралмалы немесе шек қоятын түсінік берудің қажеттілі жөнінде сұрақ туындайды. Құқық нормасының мазмұнын анықтауға бағытталған амал, құрал, тәсілдердің жиынтығы болатын талқылау әдістері: грамматикалық, логикалық жүйелік, тарихи-саяси, арнаулы заңдық, телеологиялық (мақсатты) әдістерді анықтаудың көмегімен талқылап, мысалдар келтіру. Талқылаудың нәтижесі мәтін мен заңды нормалардың нақты мазмұны қатынастарына байланысты әр түрлі болуы мүмкіндігін анықтау. Осы қатынастан шыға келе, көлемі бойынша талқылаудың үш түрі: сөзбе-сөз, шектеулі, таралушылардың мағынасын мысал келтіре отырып, түсіндіру қажет.

Субъектілер бойынша талқылау түрлері, субъектілеріне байланысты талқылаудың мынадай түрлері болады: ресми мұндай түсіндіруді өкілетті субъектілер ғана береді, олар арнайы актіде көрініс табады және заңды салдарды туындатады; бейресми; мұндай түсіндірудің заңды міндетті мәні болмайды және биліктік күші жоқ екендігіне түсініктеме беру керек. Ресми түсіндіру: нормативтік (тұлғалар мен жағдайлардың кең шеңберіне таралады) және казуалды (тек нақты бір жағдай үшін міндетті болып табылады) болып екіге бөлінеді, нормативтік талқылау өз кезегінде аутентикалық (нормативтік актіні қабылдаған органмен беріледі) және легалды (өкілетті субъектілер береді) болып екіге бөлінетіндігін мысалдармен анықтамасын жасау қажет. Курсанттар құқық нормаларына түсінік берудің барлық осы түрлерін білулері қажет.

Бұл тақырыпты оқу барысында құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы туралы сұрақты қарағандары жөн. Бұл ұғымдар оқулықта жеткілікті түрде толық түсіндірілген. Алайда курсанттар дұрыс жауап беруге жиі қиналады. Құқық ұқсастығы мен заң ұқсастығы құқық кемшіліктерін жою үшін қолданылады. Бұл қайта туындауы мүмкін сұрақтарды шешу үшін қажет. Бірақта, мұндай тәсіл қылмыстық құқық үшін қолдануға жарамсыз. Себебі қылмыстық жауаптылық тікелей заңда (Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 9-шы бабының 1-ші тармағы) көрсетілген іс әрекеттер жасалған жағдайда ғана туады. Құқықтың басқа салаларында заң ұқсастығы мен құқық ұқсастығы сақталады. (Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 10-шы бабы мен Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 5-ші бабы).

Тапсырма:

Мына сұрақтарды өздігімен қарастыру қажет:

- Құқықты талқылау түсінігі
- Құқықты талқылау субъектілер
- Талқылау түрлері

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 10.Құқық нормаларын талқылау: теория және тәжірибе

МОӨЖ –2 сағат

МОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру түрлері.
2. Құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Магистрант өздігімен жұмысқа дайындалу барысында әрекеттегі Қазақстан Республикасының заңнамасына талдау жасап оған түсінік берудің негізін анықтау керек. Қолдануға ұсынылатын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.

Құқықты талқылау құқыққолданушы субъектілер мен азаматтардың норма талаптарын бірдей түсініп, жүзеге асыра алуы үшін қажет. Сондықтан Курсант талқылау субъектілерін, оны жүзеге асырушы органдарды, талқылау түрлері мен тәсілдерін білуге тиісті. Талқылау әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Құқықты талқылау субъектілеріне байланысты ресми және биресми деп жіктеледі. Ресми өз алдына аутентикалық және легалдық, нормативті және казуалды болып бөлінеді. Биресми талқылау түрлері доктриналдық, кәсіби және кәдімгі болып табылады. Талқылаудың көлеміне, әдістеріне де байланысты түрлері танылған.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 10.Құқық нормаларын талқылау: теория және тәжірибе

МӨЖ – 2 сағат

Тапсырма:

1. Сөздікке мына ұғымдарды жазынызыз, (әдістері) талқылау, талқылау көлемі бойынша, ресми талқылау, Би ресми талқылау, нормативтік, казуальдық, аутентентикалық, заңдық талқылау.

2. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінен 5 бабын оқыңыз (құқықтағы және заңдағы ақаулықтар) - қандай орган конституциялық түсінік береді? Ол қалай аталады?

- құқық нормасын талқылауға мысалдар келтірініз.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Ресми және биресми талқылау.
2. Нормативті және казуалды талқылау.
3. Талқылау тәсілдері.
4. Құқықтағы ақаулық және оның орнын толтыру әдістері.
5. Құқық ұқсастығы және заң ұқсастығы

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37,40-49, 64, 80, 87, 89-90, 96,97,107-108,115, 160-168, 169-182.

Тақырып № 11. Қазіргі қоғамдағы құқықтық сана мәселелері

Семинар — 2 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және оның түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық нигилизм түсінігі.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты оқуда ең алдымен қоғамдық сананың бір нысаны ретінде құқықтық сана ұғымын түсінген соң екі элементтен тұратын оның құрылымына ауысу керек. Адамдардың құқыққа деген қатынасын көрсететін түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың, бағалаулардың жиынтығы түріндегі қоғамдық сананың ерекше нысаны құқықтық сананың жаңадан қабылданған заңдарға, нормативтік актілердің нақты жобаларына және т.б. деген оң немесе теріс көзқарасын айта кету керек. Құқықтық сананың құқықтың қажеттігін түсіну және сезіну, құқықты бағалау, заңнаманың дамыған жүйесін құру қажеттігін түсіну, қолданыстағы нормативтік актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізудің қажеттігін түсіну, құқықты жүзеге асырудың нәтижелері мен процесін қабылдау сынды белгілеріне тоқтала отырып, құқықтық сананың ерекшеліктерін көрсету қажет. Сонымен қатар, құқықтық сананың рөлі және оның функцияларынан қалай

көрініс табатынын зерделеу.

Келесі сұраққа дайындық кезінде, құқықтық мәдениет құқықтық санамен тығыз байланыстылықта бола тұрғанмен, алайда, құқықтық мәдениет құқықтық санаға қарағанда әлдеқайда кең болу себебі психологиялық және идеологиялық элементтермен қатар, заңды мәні бар мінез-құлықты да қамтитынын атап өту қажет. Құқықтық мәдениеттің құқықтық шындықты сезімдік қабылдаудың және құқықтық ойланудың белгілі бірденгейі, халықтың заңдарды білуінің тиісті дәрежесі, құқық нормаларды, олардың үстемдігін түсінудің жоғары деңгейі, құқық шығармашылық және құқықты жүзеге асыру процесстерінің сапалық жағдайы, құқықтық қызметтің ерекше тәсілдері, құқықтық қызметтің адамдар жасаған рухани және материалдық игіліктер түріндегі нәтижелері түріндегі белгілерінің мәнін ашу.

Үшінші сұрақ бойынша әлеуметтік нигилизмнің бір түрі, жалпы алғанда құқыққа, заңға, құқықтық тәртіпке деген жарамсыз - қарсы, сыйламаушылық қатынас құқықтық нигилизмнің басты себебі тұрғындардың көпшілігінің заңды қадірлемеушілігі, құқықтық тәрбиесіздігі, тұғырында қоғамға деген құқықтың қажетсіздігі жататындығына дәлелдер мен мысалдар келтіру. Нигилизм субъектінің өз әлеуметтік-құқықтық мәртебесімен қанағаттанбауының, оның пікірі бойынша өзінің потенциалды мүмкіндігін дұрыс бағаламауының нәтижесін көрсету керек. Оның көрінісінің сан алуан қыры, жақтары, нысандары бар мысалдармен анықтамасын жасау қажет.

Тапсырма:

1. Қазақстан Республикасындағы құқықтық сана мен мәдениеттің дәрежесі туралы ой толғау (жазбаша жұмыс)
2. Құқықтық нигилизм себептері, нысаны және жою жолдары туралы ой қорыту
3. Құқықтағы ақаулық және олардың орнын толтыру әдістері туралы (реферат).

Қолданылуға ұсылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-43, 54,61,64,65,68-69,73,119, 160-168, 169-182.

Тақырып № 11. Қазіргі қоғамдағы құқықтық сана мәселелері

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша, жазбаша

Тапсырма:

1. Құқықтық нигилизм түсінігі.
2. Құқықтық сана, құқықтық тәрбие және құқықтық мәдениет, олардың өзара байланысы мен ара қатынасы.
3. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениеті.

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықтық сана мәселелерін қарастыруды оның түсінігін, мәнін, құрылымын, функцияларын, түрлерін анықтаумен ашу қажет. Құқықтық сананың әртүрлі деңгейлерінің құқықтық шындықты түсінудегі ролі де айқындалады. Сондай-ақ, бұл тақырыпта құқықтық мәдениет мазмұны, элементтері, функциялары да қарастырылады. Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы, заң шығармашылық және құқыққолданушылық әрекеттегі маңызы көрсетілуге тиісті

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-43, 54,61,64,65,68-69,73,119, 160-168, 169-182.

Тақырып № 11. Қазіргі қоғамдағы құқықтық сана мәселелері

МӨЖ –2 сағат

Тапсырма:

Сөздікке келесі сөздердің анықтамасын жазыңыз:

1. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық нигилизм, құқықтық тәрбие.

2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 ж. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» конспектілеу.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-43, 54,61,64,65,68-69,73,119, 160-168, 169-182.

Тақырып № 12. Құқық рәміздері.

Семинар — 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық рәміздері: түсінігі, белгілері және атқаратын қызметі
2. Құқықтық мәдениеттегі құқық рәміздерінің түрлері

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37, 160-168, 183-189.

Тақырып № 12. Құқық рәміздері.

Тәжірибелік сабақ — 1 сағат

Жоспар:

Сабақ жазбаша нысанда өтеді: кесте толтыру

Құқық рәміздерінің түрлері	Мазмұны	Мысал
фемида		
православа		
немезида		
дике		
копирайта белгісі		
копилефта белгісі		

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37, 160-168, 183-189.

Тақырып № 12. Құқық рәміздері.

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

Сабақ «Интеллектуалды футбол» әдісіне сәйкес жүргізіледі.

Алдыңғы сабақта курсанттарға «Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының сыртқы саяси қызметі» тақырыбына дайындық міндеті қойылды.

Курсанттар екі командаға бөлінеді: рөлдер: қақпашылар, қорғаушылар және шабуылшылар. Ойын төрешісі таңдап алынады.

Ойын ережесі:

1. Разминка. 7-10 минут ішінде командалар ойынға дайындалады. Шабуылшылар сұрақтарды дайындайды (жақсырақ жазбаша түрде). Қорғаушылар тақырыпты қайталайды.

2. Жребі арқылы доппен бастайтын бірінші команда тандалады.

3. Арбитр ойыншыларға ойын ережелерін түсіндіреді.

4. Шабуылшы қорғаушыларды бір-бірден сұрақ қояды. Егер қорғаушылар сұраққа жауап бермесе, сұрақ қақпашыға беріледі. Егер голкипер допты қайтарса (сұраққа жауап берсе), онда гол болған жоқ. Керісінше, егер қақпашы допты ұрмаса (сұраққа жауап бермесе), онда гол соғылады.

5. Содан кейін басқа топ сұрақ қою үшін сол механизмді пайдаланады.

6. Төреші ережелердің сақталуын қадағалайды (сары, қызыл карточка, еркін соққыға құқығы бар және т.б.).

Ойынның негізгі төрешісі – оқытушы, тиісті шаралар қабылдауы мүмкін.

Ойын 40-50 минут ішінде өтеді.

Ойын аяқталғаннан кейін нәтиже жинақталады. Ойынға рефери мен бас төреші түсініктеме береді. Оқытушы бағалар қояды.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37, 160-168, 183-189.

Тақырып № 12. Құқық рәміздері.

МӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

МӨЖ ауызша және жазбаша нысанда өтеді.

Тапсырма:

1. Құқық рәміздерінің түрлерін талқылау:

1. Фемида
2. Православа
3. Немезида
4. Дике
5. Копирайта белгісі
6. Копилефта белгісі

2. Талқылау және ұсынылған әдебиеттер негізінде құқық рәміздерінің белгілерін анықтау.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 37, 160-168, 183-189.

Тақырып № 13. Құқықшығармашылығы және заң шығару

процесінің кезеңдері.

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспар:

1. Құқықшығармашылық, оның түрлері және қағидалары.
2. Заңды техника, құқықшығармашылық қызмет үшін оның мәні.
3. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.

Тезис лекции:

Әрбір мемлекет қоғамдық қатынастарда құқық нормасында реттелетін, қамтамасыз етілетін, қорғалатын және сақталатын заңдылық және құқықшығармашылық көмегі арқылы анықталған тәртіп орнатады. Құқықтық аймақтағы шығармашылық – мемлекеттік еріктің заңға айналуын білдіретін мемлекеттік әрекет, құқық қалыптастыру үрдісінің соңғы, қорытындылаушы кезеңі.

Құқықшығармашылық - заңды актілерді жасау, жарыққа шығару не болмаса олардың заңды күшін жою, олардың алға қарай тиімділігін дамытуға бағытталған құқық қалыптастыру процесінің соңғы сатысы ретінде қоғамдағы объективті жағдаймен айқындалған мемлекет органдарының арнаулы қызметі. Оның белгілер:

- белсенді, шығармашылық, мемлекеттік әрекет болып табылады;
- нәтижесінде басым түрде нормативті-құқықтық актілерде орын алатын заңдық нормалар қалыптастырылады;
- қоғамды басқарудың маңызды құралы;
- құқық шығармашылық деңгейі мен мәдениеті қоғамдағы демократия мен өркениеттіліктің бейнесі болып табылады.

Құқықшығармашылыққа мынандай қағидалар тән: ғылымилық (нормативті актілерді дайындау барысында әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайларды зерттеу қажет); кәсібилік (арнаулы мамандар айналысуы керек); заңдылық (заңға сәйкес және заң негізінде орындалуы); демократизм (азаматтардың қатысу дәрежесін көрсетеді); жариялылық (қоғамның мәліметтік хабарлылығын көрсетеді).

Құқықшығармашылық күрделі әрекет болғандықтан біртектес болуы мүмкін емес. Сондықтан ол әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Субъектілерінің сипатына байланысты былай бөлінеді:

1. Халықтың тікелей құқықшығармашылығы. Мемлекеттік және қоғамдық өмірдің маңызды мәселелері бойынша тікелей халықтық дауыс беру (референдум) жолымен заңдар қабылданады. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы тікелей халық еркімен қабылданған акт.

2. Мемлекеттік органдардың құқық шығармашылығы. Қазақстан Республикасында нормативті құқықтық актілерді қабылдау құқығына Қазақстан Республикасының Парламенті, Президенті, Үкіметі және өзге де мемлекеттік органдар ие.

3. Қоғамдық ұйымдардың құқықшығармашылығы немесе санкцияланған құқықшығармашылық. Мемлекет белгілі бір жағдайларда қоғамдық ұйымдардың актілерін немесе әдет-ғұрып нормаларын мемлекеттің рұқсат беру күшімен заңдастыруы мүмкін.

Құқықшығармашылық маңыздылығына байланысты заң шығару және заңға бағынышты актілерді шығару деп екі үлкен топқа жіктеледі. Заң қабылдау құқығына мемлекеттегі ең жоғарғы өкілді орган күзіретті болады және оның актілерінің жоғарғы заңдық күші танылады. Заңға бағынышты нормативті актілерді қабылдау Президентке, үкіметке, министрліктер мен ведомстволарға, мемлекеттік комитеттерге, мемлекеттік басқарудың жергілікті органдарына, кәсіпорын, мекеме, ұйым басшыларына берілетін құқық.

Заң актісі қалыптасушы қоғамдық қатынастарды тиімді реттеуді қамтамасыз ету үшін осы қатынастарға сәйкес болуы керек және әлеуметтік топтардың басым көпшілігінің мүдделерін қамтуы қажет. Қабылдану барысында заң шығару шаралары бұзылған акт белгілі бір мүдделердің бұзылуы қаупін тудыруына байланысты реттелуші қоғамдық қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз ете алмайды.

Заң шығару шаралары тиімділігінің басты шарты — бұл заң шығару процесі сатыларының дұрыс анықталуы. Егер заң шығару процесінің сатылары дұрыс анықталып, қабылданатын заң осы сатыларға сәйкес қаралатын болса, онда заңның тиімді түрде жүзеге асырылуы бойынша туындайтын көп талаптардың бірі орындалатыны айқын.

Қазақстан Республикасындағы барлық заңдар белгілі бір анықталған шаралар нәтижесінде қабылданады, яғни заң шығару процесі арқылы жүзеге асырылады.

Заң шығару процесі – бұл мемлекеттік биліктің жоғары органдарының заң шығару, Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша қызметін жүзеге асырудағы заңмен анықталған шаралар.

Заң шығару процесінің белгілі кезеңдері болады. Олардың әрқайсысы дербес мақсаттарға бағытталады және тұтастай ақырғы нәтижеге жетуге ықпал етеді.

Д. И. Златопольский заң шығару процесін келесі негізгі сатыларға бөледі:

а) заң шығару бастамасы; б) заң актісі жобасын қарау және қабылдау; в) оның күшіне енуі мен жариялануы.

А. Н. Сағындықова заңды қабылдау шараларының бірқатар сатыларға бөлінетінін, олардың орнын ауыстыруға болмайтынын және олар дәстүрлі түрде төрт сатының жиынтығы ретінде қарастырылатынын мәлімдей отырып, заң шығару процесінің келесі төрт сатысын келтіреді: а) заң шығару

бастамасы; б) заң жобасын талқылау; в) заңды бекіту (қабылдау); г) оның жариялануы мен күшіне енуі. Автор «бұл процесті бұдан әрі егжей-тегжейлі қарастыруға болады» — дей отырып, — оның сегіз кезеңін анықтайды. Ал, С. К. Амандыкованың пікірінше заң шығару процесі бес сатыдан тұрады, олар: а) заң шығару бастамасы; б) заң жобасын алдын ала қарау; в) заң жобасын Мәжіліс отырысында қарау; г) заң жобасының Сенатпен қаралуы; д) Президенттің қол қоюы мен заңның жариялануы.

Әрине, жоғарыда келтірілген пікірлердің барлығы дерлік заң шығару процесінің сатыларын белгілі бір деңгейде дұрыс анықтайды. Әйтсе де, қазіргі қос палаталы Парламенттегі заң шығару процесінің жүзеге асырылу ерекшеліктерін де ескерген жөн. Осы орайда, біз, С. К. Амандыкованың пікіріне қосыламыз. Себебі, заң жобасының Сенатпен қаралмайынша, заң болуы мүмкін емес, сонымен бірге заң жобасының Сенатпен қаралу сатысы жоба Сенат Палатасының қарсылықтарын туғызған жағдайда Мәжілістің Сенат қарсылықтарымен келісуі не келіспеуі барысында жүзеге асырылуы мүмкін шараларды қамтиды. Ал мұндай шаралардың заң шығару процесіндегі маңызы ерекше. Оны Парламент туралы Конституциялық заңның 18-бабы былай анықтайды: «Мәжіліс депутаттары қараған және жалпы санының көпшілік даусымен мақұлданған заң жобасы Сенатқа беріледі. Ол онда жобаны Сенат алған күннен бастап әрі кеткенде алпыс күннің ішінде қаралады». Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданған жоба заңға айналады және Президенттің қол қоюына беріледі. Тұтас алғанда Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен қабылданбаған жоба Мәжіліске қайтарылады. Егер Мәжіліс депутаттары жалпы санының үштен екісінің көпшілік даусымен жобаны қайтадан мақұлдаса, ол Сенатқа қайта талқылау және дауысқа салу үшін беріледі. Сенат қабылдамаған заң жобасын сол сессия барысында қайтадан енгізуге болмайды».

Сонымен, заң шығару процесі негізгі 5 сатыдан тұрады. Заң шығару процесінің дамуы, оның сатыларын анықтау Қазақстан Республикасындағы заң шығару қызметінің қалыптасуы үшін аса маңызды болып табылады.

Заң шығару процесінің ең негізгі, басты сатысы – заң шығару бастамасы.

Қазақстан Республикасының 1993-жылғы Конституциясының 61-бабында заң шығару бастамасы құқығы Жоғарғы Кеңес депутаттарына, Президентке, Жоғарғы Сот және Жоғарғы Төрелік Сотына берілген болатын, Қазақстан Республикасының әрекеттегі Конституциясы бойынша заң шығару бастамасы құқығы Республика Президентіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарына, Республика Үкіметіне беріледі және тек қана Мәжілісте жүзеге асырылады.

1995-жылғы Республика Конституциясы 1993-жылғы Конституцияға қарағанда заң шығару бастамасы құқығына ие субъектілер тобын біршама ықшамдады. Әрине, мұндай құқықтың Республика Президентіне (соңғы

өзгерістерге сәйкес), Республика Үкіметі мен Парламенті депутаттарына берілу қажеттігі күмән тудырмайтыны ақиқат. Дегенмен, осы субъектілер қатарын Республика Жоғарғы Соты және Бас Прокурорымен толықтыру қажеттілігі айқын.

Республика Конституциясының 4-бабы Республикада қолданылатын құқық Конституцияның, соған сай келетін заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттық және өзге де міндеттемелердің, Конституциялық Кеңес пен Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының нормалары болып табылатынын бекітеді. Ресей Федерациясы Конституциясының 110-бабына сәйкес Ресей Федерациясының Конституциялық Соты заң шығару бастамасы субъектілерінің бірі болып табылады. Осы Конституцияның 125-бабында Ресей Конституциялық Сотының біздің еліміздің Конституциялық Кеңесінің құзырындағы мәселелерге ұқсас мәселелерді, яғни федерациялық заңдардың, Ресей субъектілерінің Конституциялары мен өзге де нормативтік актілерінің Ресей Федерациясының Конституциясына сәйкестігі туралы мәселелерді шешетіні анықталған. Заңдардың Конституцияға сәйкестігін шешетін органға заң шығару бастамасы құқығы берілмеу керек. Себебі, Конституциялық Сот өзі бастамашылық жасаған заңға, оның Конституцияға сәйкестігін өзі тексеру барысында әділ шешім қабылдауы күдік тудыратын мәселе. Тіпте, әділ шешім қабылданғанның өзінде, өзі бастамашылық жасаған заңға, өзінің баға беруі құқықтық жағын айтпағанда, моральдық жағынан дұрыс әрекет болып табылмайды.

Мемлекетіміздің алғашқы Конституциясында сот билігінің тармағына енгізілген Конституциялық сот органы бекітіліп, оның мәртебесі Конституцияны қорғау және Республика заңдарының Конституцияға сәйкестігін қараумен анықталған болатын. 1995-жылғы Конституция Конституциялық Сот органын Конституциялық Кеңес органына айналдырып, оны сот билігі тармағынан шығаруына сәйкес дербес орган ретінде құрды. Алғашқы Конституция да, қазіргі әрекеттегі Конституция да аталған органдарға заң шығару бастамасы құқығын берген жоқ. Бұл Негізгі Заңымыздың елімізді демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде орнықтыруды мақсат етудегі артықшылығының айғағы.

Ал, Жоғарғы Сотқа келер болсақ, оның нормативтік актілері нормаларының республикада қолданылатын құқық ретінде танылуымен бірге, ол өзінің конституциялық мәртебесіне сәйкес Республика Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының орындалуын қамтамасыз етеді.

Республика Жоғарғы Сотының нормативтік актілері нормаларының Қазақстан Республикасындағы қолданылатын құқық қатарына жатқызылуына, сонымен бірге Республикада қолданылатын құқық нормаларының іс жүзінде орындалуын қамтамасыз етуіне сәйкес, Жоғарғы Сотқа заң шығару бастамасы

құқығын берген орынды болар еді деп ойлаймыз. Республика Жоғарғы Соты өз қызметіндегі тәжірибесіне сүйене отырып, қоғамға қажетті тың ұсыныстар енгізері даусыз және осы мәселе Конституцияда бекітілген билік бөлу принципінің тепе-теңдік жүйесін де қамтиды.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 13. Құқықшығармашылығы және заң шығару процесінің кезеңдері.

Семинар — 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықшығармашылық, оның түрлері және қағидалары.
2. Заңды техника, құқықшығармашылық қызмет үшін оның мәні.
3. Кесте толтыру

Нормативтік-құқықтық актінің атауы	Қазіргі редакциясы	Ұсынылып отырған редакция	Өзгеріске ұшырайтын өзге де НҚА

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағы барысында Қазақстан Республикасы Конституциясының 1У – бөлімі мен «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңды зерделеу нәтижесінде Парламент сессияларының өткізілу тәртібін, оның комитеттері мен комиссияларының құзыретін, Парламенттегі заң шығару процесінің қандай сатылар арқылы жүзеге асырылатынын анықтау қажет.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80,

81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 13. Құқықшығармашылығы және заң шығару процесінің кезеңдері.

МОӨЖ-2 сағат

МОӨЖ сабағы ауызша нысанда өтеді:

Сабақ « Жоба қорғау» немесе «Мәжіліс моделі» (рөлдік ойын) форматы бойынша өтеді. 1. Сабақ мазмұны бойынша:

- 1) Магистранттар келесі топарға бөлінеді: Президент, Үкімет (Премьер-Министр, Қаржы министрлігі, ІІМ, т.б.), Парламент (Сенат және Мәжіліс), Мемлекеттік емес ұйымдар, Конституциялық кеңес.
 - 2) магистранттар семинар сабағында құрған кестелері бойынша сөз сөйлейді
 - 3) өзге қатысушылар тарапынан сұрақтар қойылады
 - 4) нақты жағдай бойынша (НҚА енгізіп отырған өзгерістеріне сәйкес) қаржыландыру мәселесіне қатысты жоба ұсынады
2. Ойын форматы бойынша:
- 1) Заң шығару бастамашылығы –Үкіметке тиесілі, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінде жүзеге асырылады
 - 2) Заң жобасын дайындау – Парламент Мәжілісі, Үкімет Мемлекеттік емес ұйымдардың қатысуымен
 - 3) Сенатта талқылануы
 - 4) Қазақстан Республикасы Президентіне қол қоюға жіберілуі
 - 5) НҚА күшіне енуі және жариялануы

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 13. Құқықшығармашылығы және заң шығару процесінің кезеңдері.

Жоспар:

МӨЖ – 2 сағат

МӨЖ сабағы ауызша нысанда өтеді:

Магистранттар семинар және МОӨЖ сабақтарына дайындық барысында ұсынылып отырған әдебиеттермен толықтай танысуы қажет. Сонымен қатар өзгерістер мен толықтыруларға енгізуге ұсынылып отырған Заңмен танысуы қажет немесе өз тараптарынан жаңа Заң жобасын ұсынуға болады.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 93-105, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 14. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

Семинар — 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам: ұғымы және қағидалары.
2. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет. Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар құқықтық мемлекетті - адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бостандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі; биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші сұрақ бойынша азаматтық қоғам - әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Сонымен қатар азаматтық қоғамның қоғам мүдделердің өзара сәйкестігі негізінде құрылатынын, ал олардың орындалуы, жеке адамдардың өзара қарым-қатынастарына байланысты болуы, яғни, бірігіп жұмсаған күштің нәтижесінде, жеке адамның жете алмайтын мақсаттарына жетуге болатынын,

қоғамның мүдде-мақсатының дұрыс жақсы орындалуын қалыптастыратын, қоғамдық билік екендігін түсіндіру. Ал қоғамдық билікті реттеп-басқаратын қоғамның саяси жүйесі мемлекетпен бірігіп, қоғамның бағдарламасын, мүдде-мақсатын анықтап, оның бағыттарын, орындау механизмін белгілеп, міндетті нұсқау бұйрықтар беріп, іске асуын бақылап отыратынын тәжірибедегі мысалдармен келтіру. Қоғамның саяси жүйесі – бұл белгілі бір саяси функцияларды атқарушы мемлекеттік және мемлекеттік емес әлеуметтік институттардың жүйесі. Саяси жүйе сыртқы және ішкі саясаттың жүзеге асуын қамтамасыз етеді, әлеуметтік топтардың мүдделерін қалыптастырады, білдіреді және қорғайды. Оның сипаты, ең алдымен, осы саяси жүйенің пайда болған және қызмет ететін әлеуметтік ортасы арқылы анықталатынын білу абзал.

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 14. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

Тәжірибелік сабақ — 1 сағат

Сабақ «Интеллектуалды футбол» әдісіне сәйкес жүргізіледі.

Алдыңғы сабақта курсанттарға «Қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының сыртқы саяси қызметі» тақырыбына дайындық міндеті қойылды.

Курсанттар екі командаға бөлінеді: рөлдер: қақпашылар, қорғаушылар және шабуылшылар. Ойын төрешісі таңдап алынады.

Ойын ережесі:

1. Разминка. 7-10 минут ішінде командалар ойынға дайындалады. Шабуылшылар сұрақтарды дайындайды (жақсырақ жазбаша түрде). Қорғаушылар тақырыпты қайталайды.

2. Жребі арқылы доппен бастайтын бірінші команда тандалады.

3. Арбитр ойыншыларға ойын ережелерін түсіндіреді.

4. Шабуылшы қорғаушыларды бір-бірден сұрақ қояды. Егер қорғаушылар сұраққа жауап бермесе, сұрақ қақпашыға беріледі. Егер голкипер допты қайтарса (сұраққа жауап берсе), онда гол болған жоқ. Керісінше, егер қақпашы допты ұрмаса (сұраққа жауап бермесе), онда гол соғылады.

5. Содан кейін басқа топ сұрақ қою үшін сол механизмді пайдаланады.

6. Төреші ережелердің сақталуын қадағалайды (сары, қызыл карточка, еркін соққыға құқығы бар және т.б.).

Ойынның негізгі төрешісі – оқытушы, тиісті шаралар қабылдауы мүмкін.

Ойын 40-50 минут ішінде өтеді.

Ойын аяқталғаннан кейін нәтиже жинақталады. Ойынға рефери мен бас төреші түсініктеме береді. Оқытушы бағалар қояды

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 14. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет түсінігі және қағидалары.
2. Азаматтық қоғамның ұғымы және құрылымы.
3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Тапсырма:

1. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

2. Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы», «Қоғамдық бірлестіктер» «Қазақстан Республикасы жергілікті өзін-өзі басқару органдары туралы» заңдарды конспектілеу.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 14. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам.

МӨЖ – 2 сағат

МӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Мына тақырыптар бойынша рефераттар жазу:

- Құқықтық мемлекеттің тарихи аспектілері
- Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет
- Құқықтық мемлекеттің негізгі қағидалары
- Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесі.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші және үшінші реферат тақырыптары аясында, Магистранттар құқықтық мемлекетті адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бостандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі; биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші тақырып бойынша магистранттар азаматтық қоғамды әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Төртінші сұрақты зерделеу барысында Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның даму процесі мемлекеттің дамуына және оның ролінің артуына жағдай туғызу жөнінде ел басшының әр жылдардағы халыққа жолдауларынан қарау керек.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-18; 25-35; 40-49, 64, 80, 81-89, 121-134, 160-168, 169-182.

Тақырып № 15. Адам құқықтары генезисі.

Дәріс – 1 сағат

Дәріс жоспары:

1. Адам құқықтары генезисі
2. Адам құқықтыры мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз ету саласындағы халқаралық және ұлттық институттар.

Дәріс тезисі:

Бірінші сұрақ. Адам құқықтары теориясының қалыптасуы ұзақ тарихқа ие. Адам құқықтарының идеясы көне кезде пайда болған. Бұл ұғымның қалыптасуы жалпыазаматтық гуманитарлық философиялық және құқықтық ойдың табиғи эволюциясымен әзірленді.

Б.э.д. V-IV Афинада билік үшін күрес нәтижесінде өз уақытына сәйкес демократиялық режим орнатылған. Осы кезеңдегі адам құқықтарының орнығу қайнар көзі ежелгі грек философтарының идеяларында кездеседі: Сократ, Платон, Аристотель еңбектерінде құқықты сақтау және қамтамасыз ету мәселелері қарастырылған.

Протагордың атақты формуласы (б. з. д. 481-411 ж.ж.) "Барлық заттардың өлшемі – адам, олар бар, бірақ жоқ, олар жоқ" сол уақыттың мемлекеті туралы философиялық ұғымдардың негізінде жатыр. Алайда ежелгі ойшылдар адам құқықтары мен олардың әр түрлі әлеуметтік топтар үшін теңдігі туралы теориялық пайымдаулардан әрі қарай келе алмады. Іс жүзінде сол қоғам үшін әртүрлі сыныптар мен сословиелік құрылымдар арасында адам құқықтарының біркелкі бөлінбеуі және құлдардың толық түзелмеуі тән болды. Оның үстіне, соңғысын адамдар мүлдем мойындамаған, "сөйлейтін құралдар" деп саналған»

Ортағасырдағы құдайға табынушылар мен философтар антикалық ойшылдардың идеяларын табиғи құқық жөнінде қабылдады, оның ішінде меншік пен адамзат бостандығының табиғи табиғаты туралы көзқараста болды. (Исидор Севильский, Грациян, Руфинус және басқалар). Бірақ билік сипатының өзі құдайшыл шығу тегімен негізделді. Феодалдық қоғамның сословиелік құрылымымен сәйкес адамдардың әлеуметтік теңсіздігі және қоғамдық иерархия табиғи (құдайшылдық) заңға жауап береді деген аса маңызды сипатта болды (Фома Аквинский).

Адам құқықтары идеясының қалыптасуына **табиғи-құқықтық доктрина** шешуші әсер етті. Бірақ ол жалпыадамзаттық гуманитарлық ойда жалғыз болып табылмайды. Оған адам құқықтарына **позитивтік көзқарас** қарсы тұрады. Мемлекеттен туындайды, ол өзінің қалауы бойынша олардың түрлерін, көлемін, мазмұнын белгілейді, яғни «азаматтардың жеке өміріне өзінің араласу шегін белгілей отыра, оларды адамға құрмет етеді». Осы бағыттың жарқын өкілдері К.Берг, Д.Остин, Г.Ф. Шершеневич, Н.М.Палиенко болып табылады. Табиғи және позитивтік құқық мектебінің қарсыластығы жүздеген жылдарға созылды. Адам мен мемлекеттің өзара қатынастарына түрлі көзқарас қазіргі дейін сақталуда. Бірақ адам құқықтарының қазіргі түсінігі табиғи-құқықтық және позитивтік көзқарастың өзара үйлесімін талап етеді, осыған орай олардың

әр-қайсысы бір беткей бола, тарихи-құқықтық доктриналық жаңа таным алды. Осы үйлесім бойынша жеке тұлға үшін аса маңызға ие құқықтар мен бостандықтар адамның табиғатымен белгіленеді, яғни табиғи сипатқа ие, сондай-ақ аталған қоғамның табиғаты үшін де немесе олардың іске асырылуына қолайлы жағдай жасайтын мемлекетке де тиімді. Тәжірибеде адамның табиғи құқықтары позитивтік қайнар көздерде бекіту жолы бойынша жалғасып келеді, негізінде мемлекеттердің конституцияларында. Әсіресе бұл Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі қабылданған конституциялардың көпшілігіне тән (ГФР - 1949 ж., Италия - 1947 ж., Жапония - 1947ж. және көптеген Еуропа, Азия, Америка, Африка елдерінің конституцияларында).

Адамның негізгі табиғи құқықтары мен бостандықтары **ажыратылмайды және әркімге тумысынан беріледі.** Адам тірі болғанша ол өзінің негізгі құқықтарымен және бостандықтарымен берік байланысқан, олар ешкіммен және ешқандай жағдайда адамнан тартып алынбайды.

Адам құқығы жалпы, әмбебап сипатта болады. Адам құқықтары мен бостандықтарының жалпылығы мен әмбебаптығының бірнеше өлшемі бар.

Соңғы жылдары адам құқықтары мен бостандықтары құқық жүйесінің жалпы кешенін құрады деген түсінік қалыптасты. Сонымен Вена декларациясы мен 1993 ж. Адам құқықтары жөнінде бүкіләлемдік конференцияда қабылданған әрекет ету бағдарламасы белгіледі.

Демократиялық мемлекеттердің халықаралық құқығы және заңнамалық тәжірибесі құқықтар мен бостандықтардың белгілі бір шектелуін қарастырады. Біріншіден, құқықтар мен бостандықтардың шектелуі тек арнайы заңмен ғана төтенше жағдайларда енгізілуі мүмкін. Мұндай шектеулер жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешімдерімен енгізілмеуі мүмкін. Екіншіден, мұндай шектеулер тек уақытша сипатта ғана болады. Үшіншіден, құқықтар мен бостандықтардың шектелуі қауіпсіздік жағдайында қамтамасыз етілуі қажет. Төртіншіден, шектеулер Қазақстан Республикасының конституциясындағы белгіленген мақсатта ғана енгізіле алады: азаматтардың қауіпсіздігін қорғау, қамтамасыз ету үшін, мемлекеттің қауіпсіздігін және қорғанысын қамтамасыз ету үшін.

Құқықтар мен бостандықтар ешқандай да жағдайда, тіпті төтенше жағдайдың кезінде шектелуі мүмкін емес. Бұл өмір сүру құқығы, жеке тұлғаның ар-намысы, азапталмау бостандығы, жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы, ар-ұждан бостандығы және басқалар. Адам құқығы теориясында бұл құқықтарды кейде **абсолютті** деп, ал шектеуге жататындарды – **салыстырмалы құқық** деп белгілейді.

Әрекеттегі Қазақстан Республикасының конституциясы адам құқықтары мен бостандықтарын жіктелуін анық қарастырмайды. Сонымен бірге, құқықтар мен бостандықтардың «жинағы» жалпытанылған стандарттарға сәйкес келеді және БҰҰ қабылданған екі халықаралық актіге келіп саяды.

Бірінші буынға азаматтық және саяси құқықтар жатады. Бұл жалпытанылған адам құқықтарының буындарының ішіндегі ең «ескісі». Жеке құқықтардың топтарына жеке тұлғаның қол сұғылмаушылық құқығы (заңсыз қамауға алудан бостандық), жеке өмірдің қорғалу құқығы, хат алмасу құпиялығы, діни таным еркіндігі және т.б. тізімделді. Саяси құқықтарға жатқызуға болады – сайлау және сайлану құқығы, мемлекеттің ісін басқару құқылығы және тағы сол сияқты. Құқықтың бірінші буыны еуропалық және американдық философиядан және ХУІІІ ғасырдың саяси-құқықтық тәжірибесінен пайда болды. Одан кейін осы құқықтар БҰҰ құжаттарында - 1948 жылғы Адам құқықтарының жалпы декларациясында, 1966 жылғы азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактіде орын алды.

Адамның әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен бостандықтары (мәдени құқықтармен қатар) екінші буын құқықтары болып табылады. Ол жеке адам өмірінің әлеуметтік-экономикалық жағдайының нормативтік бекілуімен және қолдауымен қатысты болады, сондай-ақ адамдар қорқыныш пен мұқтаждықтан еркін болатындай етіп жағдай жасау мақсатында оның еңбек және тұрмыс, жұмыспен қамтамасыз етілуі, әл-ауқаты, әлеуметтік қорғалуы аясындағы жағдайын белгілейді. Олардың іске асырылу көлемі мен дәрежесі көбінесе экономика мен ресурстардың қалпына байланысты болады, және сондықтан да олардың іске асу кепілдігі бірінші буын құқықтар ретіндегі азаматтық және саяси құқықтарға қарағанда әжептәуір дамыған. Әлеуметтік-экономикалық құқықтардың ерекшелігі:

- адам өмірінің белгілі бір әлеуметтік-экономикалық саласына таратылуы;
- ұсылынбалы, «қатаң емес» негізгі ережелердің тұжырымдамаларын рұқсат ету (мысалы, «абыройлы өмір», «еңбек жағдайының әділеттілігі және қолайлылығы», «қанағаттанарлық өмір сүру») Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пактінің 7-бабы);
- әлеуметтік-экономикалық құқықтардың жүзеге асуының экономика мен ресурстардың жағдайына байланысты болуы. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пактінің 2-бабында осы құқықтар біртіндеп және «бар ресурстардың шегінде» қамтамасыз етілуі қажет деп айтылған.

Ұзақ уақыт бойы екінші буындағы құқықтарға екінші кезектегі рөл аударылды, мұндай құқықтарды реттеу мүмкіншілігі теріс бағаланды. Осы құқықтарды дәл анықтау және заңды жіктеу мүмкін еместігі туралы түсінік үстемдік етті, себебі олар қамтамасыз ету мен құқықтық қорғау бойынша мемлекеттің тікелей міндеттемелігін тудыра алмайды. Кейін бұл ұстаным әлеуметтік-экономикалық және саяси құқықтардың теңдігін теріске шығарумен алмасты.

Бүгінгі таңда жеке тұлғаның құқықтық мәртебесін қамтамасыз ету үшін әлеуметтік-экономикалық құқықтардың маңызы шексіз. Халықаралық Пактінің

преамбуласында айтылғандай, «қорқыныш пен мұқтаждықтан еркін, адамзаттық жеке тұлғаның еркін мұраты тек егер, әркім өзінің экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын қалай пайдаланса, солай өзінің азаматтық және саяси құқықтарын пайдалануына жағдай жасалған кезде ғана жүзеге асыуы мүмкін». Бұл көзқарасты БҰҰ Бас Ассамблеясы «экономикалық, әлеуметтік, мәдени, азаматтық және саяси құқықтардың бөлінбестігін және өзара тәуелділігін» жариялай бекітті (1986 жылғы 4 желтоқсандағы резолюциясы).

Үшінші буынға ұжымдық құқықты жатқызады – оларды әрі ынтымақтастық құқық деп атайды. Бұл халықтың құқықтары, даму құқығы, бейбітшілікке құқық, қолайлы қоршаған ортаға құқылық және басқалар. Өткен жүзжылдықтың 70-80 жылдары БҰҰ азшылықтың құқықтары, халықтың құқықтары туралы құжатты өңдеді, аймақтық халықаралық нормалар қабылданды, Хельсиндік процесс өз үлесін салды. Кейбір зерттеушілер мен тәжірибеліктер (тік теорияның жақтаушылары) ұжымдық құқықтарды – халықтар құқығын, ұлттар, азшылар құқығын адам құқықтарына жатқызбайды, себебі олардың ойы бойынша «адамның құқықтарының» субъектісі жеке тұлға болып саналады.

Адам құқықтарының теориясындағы әртүрлі негіздер бойынша құқықтар мен бостандықтардың жіктелуі әртүрлі болса да, кез-келген жіктеу ерікті болып табылады.

Адам құқықтарының классификациясы екі себеп бойынша: олардың мазмұны мен пайда болу уақыты контекстінде егжей-тегжейлі қарастырылуы керек.

Олардың мазмұнына сәйкес **азаматтық (жеке), саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени құқықтары мен бостандықтары** ерекшеленеді.

Пайда болған кезде: бірінші, екінші және үшінші ұрпақтың құқықтары.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы Конституциясы адам құқықтары мен бостандықтарының нақты жіктелуін толық қамтамасыз етпейді. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Конституциясының «Адам және азамат» екінші тарауында белгіленген құқықтар мен бостандықтардың «жиынтығы» жалпы қабылданған стандарттарға және БҰҰ қабылдаған екі халықаралық келісімге сәйкес келеді.

Адам құқықтарын қорғаудың негізгі халықаралық институттары. Адам құқықтары саласындағы халықаралық ынтымақтастық Екінші дүниежүзілік соғыс кезеңінде антигитлерлік коалиция мемлекеттері шеңберінде нацистік Германиядағы адам құқықтарын өрескел бұзуға реакция ретінде қалыптаса бастады. БҰҰ қамқорлығымен халықаралық қоғамдастық оларды тиімді қорғау және оларды сақтауға жәрдемдесу үшін құқықтық негіз құруға тырысып, адам құқықтары саласындағы стандарттарды әзірлеумен белсенді

айналысты. Негізінен стандарттар мемлекеттер үшін заңды күші бар міндеттемелерді жүктейтін халықаралық шарттарды жасасу арқылы белгіленді. Сонымен қатар халықаралық қоғамдастық адам құқықтарын сақтауға және оларды қорғауға бағытталған көптеген құжаттарды қабылдады. Бұл құжаттар "жұмсақ құқыққа" жатады, өйткені олар тек мемлекеттер үшін ұсынымдарды қамтиды.

Негізгі мәні адам құқықтарын қорғау болып табылатын конвенциялар, пактілер мен хартиялар, адамдар мен үкіметтер жаңа соғыс пен жаңа Холокост алдын алудың қандай да бір құралдарын айқын іздеген кезде соғыстан кейінгі әлем тәртібінің бұзылуы бар. Осындай құралдардың бірі халықаралық құқықтың жаңа саласын – адам құқықтарын қорғаудың халықаралық құқығын қалыптастыру болды. Шарттар – бұл құқықтың қайнар көздері - классикалық халықаралық құқықтың шарттарына мүлдем тән емес бірқатар белгілерге ие және ие болып қала береді.

Біріншіден, олар адамның белгілі бір құқықтарын және оларды қорғау жөніндегі шараларды көздейді, оларды шартқа қатысушы мемлекеттерді мойындауға және іске асыруға тиіс. Демек, мұндай конвенциялар қатысушы мемлекеттердің классикалық халықаралық құқықтағы сияқты өзара қарым-қатынасын ғана емес, соңғыларын біріншіден қорғай отырып, қатысушы мемлекеттер мен олардың жеке азаматтары арасындағы қарым-қатынасты да реттейді. Бұл ретте конвенциялар тиісті елдердің ұлттық құқықтық жүйелеріне органикалық кіретіндей және мемлекет осы келісімдердің ережелерін ұлттық құқыққа енгізу жөнінде арнайы шаралар қолданғанына қарамастан, мемлекеттік органдар да, азаматтар да олардың қатынастарында тікелей пайдаланатындай етіп тұжырымдалады.

Мұндай келісімдердің екінші маңызды ерекшелігі олардың біріздендіру сипаты бар (шын мәнінде олардың "халықаралық" көрінісі) болып табылады. Адам құқықтары туралы шарттардың негізгі мақсаты қатысушы мемлекеттерде белгілі бір құқықтарды қорғаудың бірдей ең төменгі стандарттарын белгілеу болып табылады. Бұл ретте көрсетілген стандарттар қатып қалған нысан болып табылмайды, олар қатысушы мемлекеттердің заңнамасын дамытумен дамиды.

Халықаралық-құқықтық құжаттарда тіркелген адам құқықтарының каталогы қазіргі демократиялық мемлекет үшін нормаға айналған эталондар мен стандарттардың ұзақ тарихи қалыптасуының нәтижесі болып табылады.

БҰҰ Жарғысында бекітілген адам құқықтарын құрметтеу қағидаты шарттар мен келісімдерде нақты халықаралық-құқықтық нормалар түрінде нақтыланды және бекітілді. БҰҰ жарғысымен алғаш рет мемлекеттердің Адам құқықтары саласындағы ынтымақтастық қағидаты бекітілді.:

- бірқатар мемлекеттерді құрметтеуге және сақтауға жататын адамның нақты құқықтары мен негізгі бостандықтары мәселесі бойынша ұсынымдар жасау;

- адам құқықтары туралы халықаралық шарттар жасасу;
- ЕҚЫҰ шеңберінде адам өлшемі бойынша нормаларды әзірлеу;
- мемлекеттердің Адам құқықтары саласындағы міндеттемелерін орындауын қамтамасыз ететін халықаралық тетіктерді құру;
- мемлекеттердің Адам құқықтары туралы шарттарды мемлекетішілік сипаттағы шаралармен іске асыруы;
- халықтардың ұжымдық құқықтарын қамтамасыз етуді халықаралық-құқықтық реттеу.

1946 жылдың қаңтарында БҰҰ Бас Ассамблеясы өзінің бірінші сессиясында құқықтар туралы халықаралық Биллді дайындау туралы шешім қабылдады. 1946 жылдың ақпанында адам құқықтары жөніндегі Комиссия құрылды (1946 жылғы 16 ақпандағы ЭКОСС 5(І) қарары). Комиссияға адам құқықтары туралы халықаралық Биллді дайындау міндеті жүктелді. Бастапқыда бұл бір құжат болады деп болжалды. Содан кейін Билль үш бөліктен тұруы тиіс деп шешілді: жалпы қағидаттар жарияланған декларация, оларды бекіткен мемлекеттер үшін міндетті сипатта болатын пакт (немесе пактілер) және "жүзеге асыру шаралары", яғни мемлекеттердің өз міндеттемелерін орындауын бақылау тетіктері.

1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясын қабылдады. Табиғи доктринаның жетекші идеясы жарияланған бірінші мақалада. Оның мақсаты - "барлық халықтар мен барлық мемлекеттер орындауға ұмтылуға тиіс міндет ретінде" қызмет ету, онда аталған құқықтар мен бостандықтарды жалпыға бірдей және тиімді мойындауды және сақтауды қамтамасыз ету бойынша өз күш-жігерінде. Декларация 48 дауыспен қабылданды, ешкім дауыс берген жоқ. Дауыс беру кезінде сегіз мемлекет қалыс қалды: Беларусь КСР, Польша, Сауд Арабиясы, КСРО, Украина КСР, Чехословакия, Югославия және Оңтүстік Африка Одағы.

Бүгінгі күні декларация БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған кезде аса маңызды жеке құжат болып табылады. Құру кезінде ол шарт түрінде ресімделмеген, бірақ өзінің жұмыс істеуі барысында басшылық қызмет ететін құжаттан артық нәрсе болды. Көптеген жылдар бойы осы мәселе бойынша басқа құжаттардың болмауы (1976 жылы екі негізгі пакет кіргенге дейін) жалпыға бірдей декларацияның беделіне ие болды. Әрбір келісім-шарт бойынша адам құқықтары сілтемелер бар жалпыға ортақ декларациясын тұжырымдау және олардың ережелерін шығарылады бір ережелерін, бастапқыда ұсталған Декларацияда.

Декларация 30 баптан тұрады және жалпы ережелерді тұжырымдайды. Ол іргелі құқықтар мен бостандықтарды қамтиды: азаматтық құқықтар (3-4-баптар), саяси құқықтар (20-21-баптар), сондай-ақ экономикалық, әлеуметтік

және мәдени құқықтар (22-28-баптар), олардың арасында ешқандай иерархия орнатпай.

Ұсынымдық сипаты бар адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы әлемнің барлық мемлекеттеріне адам құқықтары саласындағы мемлекетшілік заңнаманы дамытудың үлгісі, стандарты ретінде адам құқықтары мен бостандықтарының каталогын ұсынғанын атап өткен жөн. Көптеген мемлекеттердің (Италия, Жапония, Франция және т.б.) соғыстан кейінгі конституцияларында адам құқықтары туралы арнайы бөлімдерде кең көлемде адам құқықтары осы ұсынылған фактінің дәлелі.

Тек ұсынымдық сипатқа ие бола отырып, Декларация адам құқықтарын қорғау тетіктерін одан әрі дамытуда негізгі рөл атқарды және әмбебап, сондай-ақ адам құқықтарын қорғау мен жүзеге асырудың аймақтық халықаралық жүйелері салынған негіз болды.

Декларацияда:

- халықаралық қатынастарда әділдік пен жалпыға бірдей бейбітшілікке қол жеткізу және адамның тең және ажырамас құқықтарын тану арасындағы тікелей байланыс орнатылады;

- адам құқықтарын қамтамасыз етудің міндетті шарты заң билігі болып табылады, яғни адам құқығына кепілдік беретін осындай заңнамалық режимді белгілеу болып табылады.;

- декларация мазмұнының БҰҰ-ға мүше мемлекеттердің адам құқықтарын жалпыға бірдей құрметтеуге және сақтауға жәрдемдесу міндеттемесімен тығыз байланысы туралы идея жүргізілуде.

Декларацияның нақты мазмұнына келетін болсақ, онда көрсетілген негізгі құқықтар мен бостандықтарды төрт топқа бөлуге болады:

1. Адамның жеке басының құқықтары мен бостандықтарының ажырамастығы (өмір сүру құқығы, жеке басының бостандығына және жеке басына қол сұқпаушылық және басқа да);

2. Азаматтық құқықтар (құқық субъектілігіне құқық, еркін жүріп-тұру құқығы, пана алу құқығы және басқалар);

3. Саяси құқықтар мен бостандықтар (ой еркіндігі, өз елін басқаруға қатысу еркіндігі);

4. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар (еңбек құқығы, еңбекке тең ақы төлеу құқығы, білім алу құқығы және басқалар).

Жалпыға бірдей декларацияда тіркелген негізгі құқықтар БҰҰ жүйесі шеңберінде 90-нан астам халықаралық келісімдерді, декларацияларды немесе басқа да құжаттарды әзірлеу үшін негіз болды. Олардың ішінде: экономикалық,

әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт; азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт; Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенция; әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенция; Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы Конвенция; бала құқықтары туралы Конвенция; бала құқықтары туралы конвенция; бала құқықтары туралы конвенция; бала; Барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенция және кемсітушілік, геноцид, құлдық, сондай-ақ әлеуметтік әл-ауқат, прогресс және даму сияқты мәселелер бойынша басқа да декларациялар немесе келісімдер.

Қазіргі уақытта құқықтар туралы халықаралық Билль жасалды:

- 1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы;

- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық Пакт (1976 жылы күшіне енді);

- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пакт (1976 жылы күшіне енді);

- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге Факультативтік хаттама;

- 1989 жылғы 15 желтоқсандағы өлім жазасын жоюға бағытталған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге екінші Факультативтік хаттама.

Қазақстан Республикасы 1966 жылғы Пактілерге қосылды. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің ережелерін іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге бірінші факультативтік хаттамаларға қосылды. Бірінші Факультативтік хаттамаға қосылып, Қазақстан Республикасы Адам құқықтары жөніндегі комиссияның пактіде айқындалған құқықтарын Пактіге қатысушы мемлекет бұзғанын бекітетін жекелеген адамдардың хабарламаларын қарауға қабылдау үшін юрисдикциясын таниды.

Өлім жазасын жоюды көздейтін екінші Факультативтік хаттамаға қосылу белгілі бір қиындықтармен байланысты. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабы өлім жазасы аса қауіпті ауыр қылмыстар үшін ерекше жазалау шарасы ретінде заңмен белгіленгенін көздейді. Хаттаманың 2-бабында қосылу сәтінде жасалған, соғыс уақытында жасалған әскери сипаттағы неғұрлым ауыр қылмыстар жасағаны үшін кінәні танығаннан кейін ғана соғыс уақытында өлім жазасын қолдануды көздейтін ескертпені қоспағанда, осы Хаттамаға ешқандай ескертпелерге жол берілмейді деп көзделген. Бүгінгі таңда

екінші Факультативтік хаттамаға шамамен сексен мемлекет қосылғанын атап өткен жөн.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық актілерді мынадай топтарға жіктеу қажет:

1. Әмбебап сипаттағы актілер (Құқықтар туралы халықаралық билль).
2. Кемсітудің алдын алуға қарсы (1981 жылғы 25 қарашадағы Дін және наным-сенім негізінде кемсітудің барлық нысандарын жою туралы Декларация және басқалар).
3. Сот төрелігін іске асыру қағидаттарын қамтитын (1985 жылғы 29 қарашадағы Қылмыс және билікті теріс пайдалану құрбандары үшін сот төрелігінің негізгі қағидаттарының Декларациясы және басқалар).
4. Ұстауға немесе түрмеге қамауға алынған адамдардың құқықтарын қамтитын (1990 жылғы 14 желтоқсандағы Қамаудағылармен қарым-қатынастың негізгі принциптері және басқалар).
5. Әйел құқықтарына қатысты (1967 жылғы 7 қарашадағы Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою туралы Декларация және басқалар).
6. Бала құқықтарына қатысты (1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқығы туралы Конвенция және басқалар).
7. Экономикалық және әлеуметтік құқықтарға қатысты (1969 жылғы 11 желтоқсандағы Әлеуметтік прогресс және даму Декларациясы және басқалар).
8. Қарулы жанжалдарда адам құқықтарын қорғау (1968 жылғы 26 қарашадағы Әскери қылмыстар мен адамзатқа қарсы қылмыстарға ескіру мерзімін қолданбау туралы Конвенция және басқалар).

Ұсынылған жіктеу толық емес.

Адам құқықтары саласындағы негізгі принциптерді қамтитын жоғарыда аталған халықаралық құжаттардан басқа құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін құқықтық тәртіп органдары қызметінің мазмұнына тікелей арналған жария сипаттағы халықаралық-құқықтық құжаттарды білудің маңызы зор. Оларға мыналар жатады: 1979ж. Құқықтық тәртіпті қолдау жөніндегі лауазымды тұлғалардың мінез-құлық кодексі; 1990ж. Тәртіпті сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың күш пен атыс құралдарын қолданудың негізгі принциптері; 1988ж. Қандай да болмасын нысанда ұстауға немесе қамауға алынған барлық адамдарды қорғау қағидаттарының жиынтығы; 1989 ж. Заңсыз, ерікті және жиынтық жазалардың тиімді алдын алу және тергеу принциптері; 1985ж. Қылмыс және билікті теріс пайдалану құрбандары үшін сот төрелігінің негізгі қағидаттарының декларациясы. Барлығы адамның құқықтары мен

бостандықтарын сақтау және құрметтеу негізін құрайтын полиция қызметінің өзіндік арнасын қалыптастырады.

Қазақстан Республикасы таныған адам құқықтары мен бостандықтарының халықаралық стандарттары Қазақстан Конституциясында «адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары - мемлекеттің жоғары құндылығы» - деп жариялаған. Бүгінгі таңда отандық заңнаманың барлық жүйесі осы Конституциялық қағиданы іске асыруға бағытталған.

Қазіргі жағдайда адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету және қорғау тетігі ұлттық және халықаралық құралдарды қамтитын күрделі құқықтық кешен болып табылады. Бір жағынан, нормативтік актілер мен оларды орындауға бағдарланған мемлекет органдары, ал екінші жағынан - халықаралық шарттар мен олардың негізінде құрылатын, қабылданған және танылған нормалардың іске асырылуын қамтамасыз етуге арналған органдар назарға алынады.

Адам құқықтарын қорғау механизмдері - бұл адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауға жұмылдырылған, белгілі бір ұйымдастырылған құрылымдар (халықаралық және ұлттық соттар, халықаралық ұйымдар, комитеттер, комиссиялар, жұмыс топтары, арнайы баяндамашылар және т. б.).

Адам құқықтарын қорғайтын барлық механизмдер бөлінеді:

1. БҰҰ шеңберінде әрекет ететін халықаралық әмбебап, ТМД, Еуропа Кеңесі шеңберінде қызмет ететін аймақтық және т. б.

2. Ұлттық (әрбір жекелеген мемлекеттің ішінде қызмет атқаратын).

Барлық құқық қорғау халықаралық ұйымдарды схемалық түрде екі топқа бөлуге болады: әмбебап және өңірлік.

Әмбебап құқық қорғау тетіктері – бұл мемлекеттік және өңірлік шекараларға қарамастан, өз қызметін бүкіл әлемге тарататын органдар мен ұйымдар. Бұл тетіктер қандай да бір дәрежеде әлемнің негізгі халықаралық ұйымы – БҰҰ-мен байланысты. Бұл кездейсоқ емес: біріншіден, оның мүшелері әлемнің барлық дерлік мемлекеттері болып табылады, екіншіден, БҰҰ Жарғысына сәйкес осы ұйым қызметінің негізгі мақсаттарының бірі "адамның негізгі құқықтарына, адамның жеке басының қадір-қасиеті мен құндылығына деген сенімді бекіту" болып табылады.

Адам құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктерінің әмбебап жүйесінің негізін 1945 жылғы 26 маусымдағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы құрайды.

Конвенцияға қатысушы мемлекеттер олардың ережелерін қалай сақтайтынын бақылауды жүзеге асыру үшін БҰҰ-ның тиісті органдары құрылды, төмендегідей аталатын шарттық органдар - тәуелсіз сарапшылар комитеттері:

1. Адам құқықтары жөніндегі Комитет (CCPR) - азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

2. Азаптауларға қарсы Комитет (CAT) – Азаптауларға және адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекетке немесе жазалауға қарсы Конвенция ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

3. Нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет (CERD) – Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық Конвенция ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

4. Әйелдерді кемсitudі жою жөніндегі Комитет (CEDAW) – әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенцияның сақталуын бақылау үшін.

5. Бала құқықтары жөніндегі Комитет (CRC) - Бала құқықтары туралы Конвенция ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

6. Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі Комитет (CESCR) – экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактінің ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

7. Барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау комитеті (CMW) – барлық еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы Конвенция ережелерінің сақталуын бақылау үшін.

Адам құқықтарын қорғаудың ұлттық институттары. Қазақстан Республикасының Конституциясында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. Құқықтық мемлекеттің тән ерекшеліктерінің бірі – адам құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктері, олардың нақтылығы және қорғаудың тиімді тетігі. 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясында жүзеге асырылған адам құқықтары туралы идеялар бос орында пайда болған жоқ. Бізге жеткен құқықтық ескерткіштері әлемдік қоғамдастықтың халықаралық-құқықтық актілер мен тиісті ұлттық құжаттарда олардың ең маңыздысын бекітіп, адам құқықтары мен бостандықтарына бұрын назар аударғанын айғақтайды.

Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында «елде құқықтық мемлекет қағидаттарын одан әрі бекіту процесінде, бір жағынан, адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың барынша мүмкін болатын кепілдігіне қол жеткізу, ал екінші жағынан – барлық мемлекеттік органдардың, лауазымды тұлғалардың, азаматтар мен ұйымдардың конституциялық міндеттерін мүлтіксіз және толық орындауы маңызды» - делінген. Сонымен қатар, тұжырымдамада «ұйымдастыру-құқықтық сипаттағы іс-шаралармен

тығыз байланысты мәселелердің бірі заң білімі мәселелері болып табылады. Қоғамға және мемлекетке жаңа форматтағы заң кадрлары қажет бағдар ұстанған және патриоттық бағыттағы құқықтары мен бостандықтарын қорғау және адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін. Дәл осындай тәсіл заңдық білім беру жүйесінің негізінде жатуы керек».

Конституциялық принцип адам құқықтары мен бостандықтарының басымдығы Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде заңды көрініс табады және құқықтық мемлекетті құру жағдайында мемлекеттік органдардың қызметінде, әсіресе құқық қорғау органдарының құқық қолдану қызметінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғауға бағытталған құқықтық тетіктерді әзірлеу маңызды мәнге ие болады.

Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың нормалары мен принциптерін мойындайды және құрметтейді, оларды ішкі құқыққа имплементациялайды. Соңғы жылдары Қазақстанда адам құқықтары саласындағы негізгі халықаралық актілерге қосылу бойынша үлкен жұмыс жүргізілді, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі халықаралық институционалдық тетіктердің юрисдикциясы танылды. Осыған байланысты адам құқықтары мен бостандықтарының халықаралық стандарттарын, олардың Қазақстан Республикасы ІО қызметіндегі маңызын зерделеу қажет болып табылады.

Қазақстан Республикасы 1966 жылғы Пактілерге қосылды. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің ережелерін іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге бірінші факультативтік хаттамаларға қосылды. Бірінші Факультативтік хаттамаға қосылып, Қазақстан Республикасы Адам құқықтары жөніндегі комиссияның пактіде айқындалған құқықтарын Пактіге қатысушы мемлекет бұзғанын бекітетін жекелеген адамдардың хабарламаларын қарауға қабылдау үшін юрисдикциясын таниды.

Өлім жазасын жоюды көздейтін екінші Факультативтік хаттамаға қосылу белгілі бір қиындықтармен байланысты. Мәселен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабы өлім жазасы аса қауіпті ауыр қылмыстар үшін ерекше жазалау шарасы ретінде заңмен белгіленгенін көздейді. Хаттаманың 2-бабында қосылу сәтінде жасалған, соғыс уақытында жасалған әскери сипаттағы неғұрлым ауыр қылмыстар жасағаны үшін кінәні танығаннан кейін ғана соғыс уақытында өлім жазасын қолдануды көздейтін ескертпені қоспағанда, осы Хаттамаға ешқандай ескертпелерге жол берілмейді деп көзделген. Бүгінгі таңда екінші Факультативтік хаттамаға шамамен сексен мемлекет қосылғанын атап өткен жөн.

Халықаралық құқық принциптерінің Қазақстан Республикасының құқықтық саясатына ықпал етуінің конституциялық негіздері Конституцияның 4-бабында өз көрінісін тапты, оған сәйкес республикада қолданылып жүрген

құқық Конституция мен басқа да нормативтік құқықтық актілердің нормалары ғана емес, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық шарттық және өзге де міндеттемелері болып табылады. Оның үстіне Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттар оның заңдары алдында басымдыққа ие болады және халықаралық шарттан оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайларды қоспағанда, тікелей қолданылады. Республиканың халықаралық шарттары мен өзге де міндеттемелері республиканың қолданылып жүрген құқығының құрамдас бөлігі болып табылады.

Сонымен қатар, халықаралық құқықтың басымдығы туралы жалпы нормаларды, адам құқықтарының халықаралық стандарттарын іске асыруға міндеттейтін арнайы нормаларды қоспағанда, Қазақстан Республикасының заңнамалық практикасында іс жүзінде жоқ екенін атап өткен жөн. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабында "Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адамның құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі" - делінген. Осы бапта адам құқықтарының халықаралық стандарттарына ешқандай нұсқау жоқ, алайда, Конституцияның екінші бөлімінің адам құқықтары мен бостандықтарына арналған басқа да отыз баптарындағы сияқты.

Халықаралық құқық нормаларын ұлттық заңнама арқылы бекіту және іске асыру саласындағы қазақстандық заңнама конституциялық және салалық заңнама халықаралық шарттар нормаларының ұлттық заңдар алдындағы басымдығын тануды негізге алатынын көрсетеді. Алайда, бұл тек нақты жағдай үшін, тұтастай алғанда заңның қолданылуына ықпал етпей, қолданудың басымдығы туралы ғана болып отыр. Әрине, бұл басымдық заңға қатысты халықаралық шарттың үлкен заңды күшін білдірмейді және оның күшін жоймайды.

Қазақстан Республикасы Адам құқықтары саласындағы негізгі әмбебап халықаралық шарттардың қатысушысы болып табылады. "Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы" Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 30 мамырдағы Заңына сәйкес "Қазақстан Республикасының әрбір қолданыстағы халықаралық шарты Қазақстан Республикасының міндетті және адал орындауына жатады".

2005 жылы Қазақстан Республикасы 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні (бұдан әрі-АСҚХП) бекітті. АСҚХП 6-бабында " өмір сүру құқығы әр адамның ажырамас құқығы бар. Бұл құқық заңмен қорғалады. Ешкім өз бетінше өмірінен айырылуы мүмкін емес". АСҚХП өлім жазасын толық жоюға бағытталған ұсынымдарды қамтымайды. Пактіге сәйкес, өлім жазасын жоймаған елдерде өлім үкімдері тек қылмыс жасаған кезде қолданылған және пактінің және геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы Конвенцияның қаулыларына қайшы келмейтін заңға сәйкес ең ауыр қылмыстар үшін ғана шығарылуы мүмкін.

Қазақстан Республикасында жүргізілген 2007 жылғы конституциялық реформа жазалау шарасы ретінде өлім жазасы қолданылуы мүмкін құрамдардың санын тарылты. Қазақстан Республикасы Конституциясының 15-бабының 2-тармағына сәйкес "өлім жазасы адамдардың қаза болуымен байланысты террористік қылмыстар үшін, сондай-ақ соғыс уақытында жасалған аса ауыр қылмыстар үшін кешірім жасау туралы өтініш жасау құқығын бере отырып, айрықша жазалау шарасы ретінде заңмен белгіленеді".

Соңғы уақытта Қазақстан Республикасының 1989 жылғы өлім жазасын жоюға Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің екінші Факультативтік хаттамасына қосылуының орындылығы туралы мәселе жиі көтеріледі. Осы мәселе бойынша ресми және ресми емес ұстанымдар қоғамымыз өлім жазасын толық жоюға қаншалықты дайын екендігіне байланысты. Қазақстанның екінші Факультативтік хаттамаға қосылуы біздің мемлекетке, хаттаманың өзі жол берген ықтимал ескертуді қоспағанда, өлім жазасын толық жою міндеттемесін жүктейді. Осы Ескертпе соғыс уақытында жасалған әскери сипаттағы неғұрлым ауыр қылмыстар жасағаны үшін кінәні танығаннан кейін соғыс уақытында өлім жазасын қолдануға жол береді.

Осылайша, жалпыға бірдей декларация мен адам құқықтары саласындағы кейінгі халықаралық-құқықтық актілер Қазақстан Республикасының ішкі заңнамасының дамуына ықпал еткен және ықпал етуін жалғастыратынын атап өткен жөн.

Қазақстан Республикасындағы соттан тыс қорғаудың мемлекеттік институттары: Прокуратура, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссия, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл.

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Комиссия. Комиссияның қызметі республика Президентінің 2003 жылғы 19 наурыздағы Жарлығымен бекітілген "Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі комиссия туралы" ереже негізінде жүзеге асырылады.

Президенттің 2002 жылғы Жарлығымен Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл (Омбудсмен) лауазымы тағайындалды, Омбудсмен жанынан "Адам құқықтары жөніндегі Ұлттық Орталық" (адам құқықтары жөніндегі уәкілдің атқарушы органы) жұмыс істейді.

Адам құқықтары жөніндегі ұлттық орталықпен өзара іс-қимылды жүзеге асыратын үкіметтік емес ұйымдардың тізімі:

- * "Ардагер" қоғамдық бірлестігі;
- * "Қазақстан балалар қоры" қоғамдық қоры;
- * "Жігер" мүгедектігі бар адамдарды жастар ұйымы;

* «Сана Сезім» әйелдер бастамаларының құқықтық орталығының қоғамдық бірлестігі;

* "Әділдік орталығы" ҚББ;

• "Адам құқығы үшін Хартия" қоғамдық қоры және т.б.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта ғылыми ортада мемлекеттік қызметшінің құқықтары жөніндегі Уәкіл институтын құру мүмкіндігі туралы пікірталастар жүргізіліп жатқанын атап өткім келеді. Мысалы, Голландияда мемлекеттік қызметкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық тетіктеріне жоғары көңіл бөлінеді. Адамның беделіне, өзінің қадір-қасиетіне, кәсіби абыройына және кәсіби құзыреттілігіне қол сұғушылық өмірге қол сұғудан кем емес қорқынышты қылмыс болып саналады.

Сыбайлас жемқорлық ұйымдарда барлық күш-жігермен адамдарды осындай қасиеттерден айыруға ұмтылуы құпия емес. Мұндай ұйымдардағы қызметші - бұл өзегі жоқ адам, адам-пластилин.

Сондықтан мұндай институтты құру бізге адам құқықтары саласында алға қадам жасауға мүмкіндік береді.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-24; 26-36; 40-43;51,55,59-61,67,99, 160-168,169-182.

Тақырып № 15. Адам құқықтары генезисі.

Семинар — 1сағат

Жоспар:

1. Адам құқықтары генезисі
2. Адам құқықтыры мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз ету саласындағы халқаралық және ұлттық институттар.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-24; 26-36; 40-43;51,55,59-61,67,99, 160-168,169-182.

Тақырып № 15. Адам құқықтары генезисі.

МОӨЖ – 2 сағат

Жоспар:

1. Келесі НҚА танысу:

- 1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы;

- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт;

- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт;
- 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге алғашқы факультативтік хаттама;
- Азаматтық және саяси құқықтар туралы пактіге 1989 жылғы 15 желтоқсандағы екінші Факультативтік хаттама
- НҚА талдау барысында полицияның қызметіне қатысты ережелерге назар аударыңыз.

2. БҰҰ Азаптауларға және басқа да қатыгез немесе қорлайтын әрекеттерге немесе жазаларға қарсы конвенцияны зерделеу.

3. Жоғарыда аталған НҚА негізінде полиция қызметкерлері міндеттерінің тізімін жасаңыз.

Қолданылуға ұснылатын әдебиеттер тізімі: 1-24; 26-36; 40-43;51,55,59-61,67,99, 160-168,169-182.

Тақырып № 15. Адам құқықтары генезисі.

МӨЖ– 2 сағат

Жоспар:

1. Семинар сабағы сұрақтарына дайындалу.
2. тақырып бойынша глоссарий жазу.
3. НҚА танысу.
4. Кесте толтыру

Адам және азамат құқықтары	ҚазССР Конституциясы 1978 ж.	ҚР Конституциясы 1993ж.	ҚР Конституциясы 1995 ж.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағына дайындық барысында магистранттар адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының халықаралық стандарттарын білу керек. 1948 жылғы Адам құқықтары мен бостандықтарының жалпыға ортақ декларациясы, 1966 жылғы Халықаралық пакт, Азаматтық және саяси құқықтар мен еркіндіктер, 1966 жылғы Экономикалық және мәдениеттік және әлеуметтік құқықтар және адамның еркіндігі туралы халықаралық пакт, Пактіге бірінші

факультативтік хаттама және Азаматтық және саяси құқықтар және 1966 жылғы адам мен азаматтың бостандықтары, 1989 жылғы Экономикалық, мәдени және әлеуметтік құқықтар мен адамның еркіндігі туралы пактінің екінші Факультативтік хаттамасы.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына тарихи жол: Magna Carta (1215), Habeas Corpus Act (1679), Құрама Штаттардың Тәуелсіздік Декларациясы (1776), Американдық құқықтар туралы заң (1789 - 1791), Адам құқықтары декларациясы (1789), Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы (1948), Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропалық конвенция (1950)

Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғаудың еуропалық жүйесі. Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы Еуропа конвенциясы. Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот. Бір қатысушы мемлекеттен екіншісіне өтініш. Страсбургте сотқа жеке шағым беру тәртібі.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары туралы негізгі халықаралық актілерді ратификациялау туралы Қазақстанның ұстанымы. Халықаралық принциптер мен нормалардың Қазақстан Республикасының құқықтық саясатына әсері. Қазақстан Республикасының салалық заңнамасына халықаралық актілерді енгізу мәселелері.

Қолданылуға ұсынылатын әдебиеттер тізімі: 1-24; 26-36; 40-43; 51,55,59-61,67,99, 160-168,169-182.

2.11. Тесттік тапсырмалар

1. Қоғамдық ғылымдар зерттеу пәніне қарай бөлінеді:

- A) Заңтану
- B) Математика
- C) Физика
- D) Дамушы
- E) Химия
- F) Қажетті

2. Федеративтік құрылымдағы елдер:

- A) Германия
- B) АҚШ
- C) Дания
- D) Франция
- E) Қазақстан
- F) Жапония
- G) Қырғызстан

3. Заңсыз мінез-құлықпен байланысты құқықбұзушыға қатысты заңды жауапкершіліктің түрі мен шарасын

анықтауға арналған қызмет анықтамасына сәйкес ұғым:

- A) Құқық қорғау қызметі
- B) Құқықтық сезіну
- C) Бұл тұлғаларда қалыптасқан түсініктер мен идеялардың жиынтығы
- D) Құқық қорғау, құқық қолдану қызметі
- E) Заңды мінез-құлық
- F) Жекелей нақтылы белгілей шығару
- G) Адамдардың құқықтарға қатысын білдіретін түсініктері мен сезімдерінің жиынтығы

4. Құқықтық пайда болуының негізгі теориялары:

- A) таптық теория
- B) матриархалды теория
- C) патриархалдық теория
- D) күштеу теория
- E) теологиялық теория
- F) қоғамдық келісім теориясы
- G) эманация теория

5. Құқықтық қайнар көздерінің түрлері:

- A)ереже
- B)қағида
- C)регламент
- D)құқықтық әдет-ғұрып
- E)бұйрық
- F)нормативтік-құқықтық акт

6. Құқық нормалары:

- A)Нормативтік құқықтық актілерде көрініс тауып, мемлекетпен кепілденген жүріс-тұрыс ережесі
- B)Ұйымдардың жарғыларында көрініс тапқан жүріс-тұрыс ережесі
- C)Мемлекеттің күштеу аппаратымен жүзеге асырылатын үлгі, жүріс-тұрыс эталоны
- D)Адамдардың әділеттілік туралы ойларына сәйкес жүріс-тұрыс ережесі
- E)Қоғамдық
- F)Ұйымдармен қабылданып, бекітілетін және ол ұйым мүшелеріне міндетті жүріс-тұрыс ережесі
- G)Мемлекетпен қамтамасыз етілген қоғамдық қатынастарға қатынаушылардың жүріс-тұрыс ережелері

7. Кодификацияның түрлері:

- A)бейресми
- B)конституция
- C)ресми
- D)аутентикалық
- E)жазылмаған конституция

8. Жеке құқық:

- A)Халықаралық жария құқық
- B)Қылмыстық құқық
- C)Азаматтық құқық
- D)Қаржылық құқық
- E)Отбасылық құқық
- F)Қылмыстық іс жүргізу құқығы

9. Феодалдық мемлекеттердің қызметтері:

- A)Феодал меншігін қорғау
- B)Құлдардың қарсылығын басу
- C)Әлеуметтік қызметтер
- D)Экономикалық қызметтер

- E)Тәртіпті қамтамасыз ету мақсатындағы идеологиялық әсер ету
- F)Қаналушылардың қарсылығын басу
- G)Басып алу соғыстарын жүргізу

10. Мемлекеттік қызметті жүзеге асыру нысаныны қарай мемлекет органдары бөлінеді:

- A)Жүйелі органдарға
- B)Қажетті органдарға
- C)Өкілдік органдарға
- D)Қажетсіз органдарға
- E)Атқарушылық органдарға
- F)Жалданбаған органдарға
- G)Жалданған органдарға

11. Англо-саксонды құқықтық жүйеге тән белгілер:

- A)Рим құқығының рецепциясы
- B)Құқықтың қайнар көзі- құран, сунна, иджма, қияс
- C)Құқықтың негізгі қайнар көзі- құқықтық әдеттер
- D)Құқықтың қайнар көзі-судьялармен рәсімделген нормалар
- E)Құқықтың қайнар көзі-дін мен дәстүр

12. Техникалық нормалар бөлінеді:

- A)корпоративтік
- B)экологиялық
- C)әдет-ғұрыптық
- D)санитарлық-гигиеналық
- E)құлықтылық
- F)діни

13. Қолданыстағы және ниеттелген құқыққа адамдардың қарым-қатынасын жасаушы ұсыным мен сезім, көзқарас пен эмоция, бағалау мен белгілеу шындығы:

- A)Құқықтық жағдай
- B)Құқықтық нормасы
- C)Құқықтық сезім
- D)Құқықтық психология
- E)Құқықтық мәдениет

14. Құқық нормаларын талқылаудың тәсілдері:

- A)грамматикалық
- B)жүйелік
- C)сөзбе-сөз
- D)кеңейтілген

Е)легалды

15. Құқықтық реттеу механизмінің элементтері:

- А)санкция
- В)құқықтық институт
- С)құқық саласы
- Д)құқық қолдану актілері
- Е)құқықтық қатынастар

16.Құқықтық әрекет ету аясында адамның жүріс-тұрысы:

- А)құқыққа сай емес
- В)дәстүрлі
- С)әлеуметтік белсенді
- Д)маргиналды
- Е)нигилистік
- Ғ)комформистік

17. Заңды жауапкершіліктің түрлері:

- А)отбасылық
- В)әкімшілік
- С)тәртіптілік
- Д)экологиялық
- Е)қылмыстық

18. Заңдылықтың юридикалық кепілдіктерін жүзеге асырады:

- А)қаржы полициясы
- В)прокуратура
- С)сот
- Д)қос азаматтығы барлар
- Е)босқындар

19. Тұлғаның құқықтық мәртебесін құрайды:

- А)мүддесіздік
- В)әрекет
- С)міндеттер
- Д)әрекетсіздік
- Е)игіліктер
- Ғ)кінә

20. Органикалық теорияның өкілдері:

- А)А.Шеффле
- В)Г.Спенсер
- С)Р.Вормс
- Д)Г.Тард
- Е)О.Бисмарк
- Ғ)Р.Фильмер
- Г)А.Радищев

21. Саяси жүйенің реттеуші бағыты:

- А)құқық
- В)саяси әрекеттің тәсілдері
- С)саяси мәдениет
- Д)саяси сана
- Е)саяси жүйе
- Ғ)саяси нормалар
- Г)әдет-ғұрып

22. «Тежемелік және тепе-теңдік»жүйесіне сәйкес атқару билігін шектеу механизмі:

- А)Президент билігінің мерзімсіздігі
- В)Президент билігінің шексіздігі
- С)Импичмент
- Д)Парламент тарапынан Үкіметке сенімсіздік білдіру вотум
- Е)Соттың атқару органдары алдындағы жауаптылығы
- Ғ)Президент билігінің кеңдігі

23. Құқықтық мәдениеттегі бағалаушылық қызметінің жүйесіне кіреді:

- А)құқықтың салалары
- В) құқықтың сипаты
- С) құқықтың қағидалары
- Д)құқықтың ақиқаттылығы
- Е құқықтың құндылығы
- Ғ)құқықтың құрылымы

24. Қоғамдық қатынастар түрлері:

- А)ұжымдық
- В)моральдық
- С)бірлескен
- Д)экономикалық
- Е)топтық
- Ғ)саяси

25. Құқық қолдану актілері салалық белгілері бойынша:

- А)құқық қорғаушы
- В)әкімшілік-құқықтық
- С)қаржылық
- Д)құқықты қалпына келтіруші
- Е)азаматтық-құқықтық

26. Англо-саксондық құқықтық жүйеге жататын елдер:

- А) Қытай
- В)Франция
- С)Канада
- Д)Жаңа Зеландия

- E)Ресей
- F)Ұлыбритания

27. Нақтылы-элеуметтік әдіске тән тәсілдер:

- A)бақылау
- B)анкеттеу
- C)терістеу
- D)тарихи
- E)формальды-юридикалық
- F)салыстырмалы-құқықтық
- G)жүйелеу

28. Конституциялық құқық реттейді:

- A)еңбек аясындағы қатынастарды
- B)басқару қатынастарын
- C)мүлік емес қатынастарды
- D)басқару нысанын
- E)отбасы мүшелері арасындағы қатынастарды
- F)тұлғаның құқықтық мәртебесін
- G)мемлекеттің құрылымдық нысанын

29. Құқықтық сананың тарихи даму кезеңдері мен типологиясы:

- A)кейінгі
- B)орта ғасырлар
- C)орташа
- D)өркениеттік
- E)көне дәуір
- F)алғашқы
- G)таптық

30. Құқық қолдану актілері салдары бойынша:

- A)құқықты құрушы
- B)әкімшілік-құқықтық
- C)құқықты тоқтатушы
- D)құқықты орындаушы
- E)құқықты қалпына келтіруші
- F)азаматтық-құқықтық
- G)сот органдарының

Білім алушылардың білімін бағалау өлшемі

Білім алушылардың үлгерімін ағымдық бақылау – академиялық кезең ішінде, кестеге сәйкес оқытушылардың аудиториялық және аудиториялардан тыс сабақтарда білім беру бағдарламасына сәйкес білім алушылардың білімін жүйелі тексеру.

Межелік бақылау (МБ1, МБ2) - білім алушылардың білімін бір оқу пәнінің ірі бөлімін (модулін) аяқтағаннан кейін бақылау.

Курсанттарды пән бойынша қорытынды бақылауға жіберу үлгерімнің ағымдық бақылауының бағасынан (бұл ретте курсантта оқылған пәннің әрбір тақырыбы бойынша кемінде бір баға болуы тиіс) және аралық бақылаулардың бағасынан құралатын рұқсат рейтингісінің (РР) бағасы негізінде жүзеге асырылады.

$$(YAB+MB1+MB2) : 3 = PP$$

Пән бойынша қорытынды баға (қорытынды баға) жіберу рейтингісінің бағасы (60%) және қорытынды бақылау (40%) (емтихан бағасы (E))) кіреді.

$$PP \times 60\% + E \times 40\% = \text{Қорытынды баға}$$

«А», «А-» («өте жақсы») – егер білім алушы барлық бағдарламалық материалды терең және мықты игерсе, оны толық, жеткілікті, сауатты және қисынды түрде баяндайды, тапсырманың түрін өзгерту кезінде жауаппен қиындатпайды, қойылған міндеттерді еркін орындайды, монографиялық материалдың білімін көрсетеді, қабылданған шешімдерді дұрыс негіздейді, практикалық жұмыстарды орындаудың жан-жақты дағдылары мен тәсілдерін біледі, материалды өз бетінше жалпылап, қателерге жол бермей баяндайалады;

«В+», «В», «В-», «С+» («жақсы») – егер білім алушы бағдарламалық материалды қатты білсе, оны сауатты және мәні бойынша баяндаса, сұраққа жауап беруде елеулі дәлсіздікті жібермесе, теориялық ережелерді дұрыс қолдана алады және практикалық тапсырмаларды орындау кезінде қажетті дағдыларды меңгерген;

«С», «С-», «D+», «D» («қанағаттанарлық») – егер білім алушы негізгі материалды ғана меңгерсе, дұрыс емес тұжырымдауға жол берсе, бағдарламалық материалды мазмұндаудағы реттілікті бұзса және практикалық тапсырмаларды орындауда қиындықтарға тап болса;

«F» («қанағаттанарлықсыз») – егер білім алушы бағдарламалық материалдың едәуір бөлігін білмесе.

**Дәстүрлі шкалаға ауыстырылған білім алушылардың
оқу жетістіктерін бағалау балдық-рейтингтік әріптік жүйесі**

Әріптік жүйе бойынша бағалау	Баллдардың сандық эквиваленті	Пайыздық мағынасы	Дәстүрлі жүйе бойынша бағасы
A	4,0	95-100	Өте жақсы
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	Жақсы
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	
C	2,0	65-69	Қанағаттанарлық
C-	1,67	60-64	
D-	1,33	55-59	
D	1,0	50-54	
F	0	0-49	Қанағаттанарлықсыз

Пән бойынша емтихан сұрақтары

1. Мемлекет және құқық теориясы пәні: қалыптасуы және дамуы
2. Әдістеме және оқу әдістері.
3. Мемлекет ұғымы мен белгілері.
4. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялары.
5. Құқық ұғымы, оның белгілері, принциптері мен атқаратын функциялары.
6. Құқық қолданудың негізгі теориялары.
7. Мемлекет нысаны ұғымы саяси-құқықтық тұжырым тұрғысынан.
8. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
9. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
10. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.
11. Буржуазиялық революциялардың мемлекеттің дамуына әсері.
12. Буржуазиялық революция және буржуазиялық құқықтың қалыптасуы.
13. Қазақстан Республикасы Конституциясының даму кезеңдері
14. Конституциялық Кеңес – Конституцияны қорғау органы. Құрылу тәртібі, құрамы және өкілеттіктері.
15. Қоғамның саяси жүйесі: ұғымы және құрылымы.
16. Саяси ағымдар.
17. Қоғамдық бірлестіктер.
18. Құқық нысанының ұғымы және түрлері.
19. Құқықтық отбасын топтастыру мәселелері
20. Құқықтық отбасы.
21. Құқық (қайнар көздері) нысаны.
22. Бірқатар мемлекеттердің құқық жүйесін топтастырудың теориялық проблемалары.
23. Құқық нормаларын талқылау: түсінігі, түрлері және әдістері
24. Нормативтік-құқықтық актіге ресми түсінік беру актісі.
25. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және оның түрлері.
26. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
27. Құқықтық нигилизм түсінігі.
28. Құқық рәміздері: түсінігі, белгілері және атқаратын қызметі
29. Құқықтық мәдениеттегі құқық рәміздерінің түрлері
30. Құқықшығармашылық, оның түрлері және қағидалары.
31. Заңды техника, құқықшығармашылық қызмет үшін оның мәні.
32. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.
33. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам: ұғымы және қағидалары.
34. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет. Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам.
35. Адам құқықтары генезисі
36. Адам құқықтыры мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз ету саласындағы халқаралық және ұлттық институттар.

2.14. Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция майоры Әбілқас П.Қ.